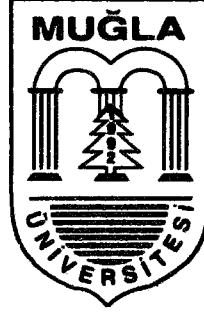

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

747347

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ
ve
İÇ HUKUKUMUZDAKİ YERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SEVTAP ÇELİKCAN

147347

DOÇ. DR. NAMIK KEMAL ÖZTÜRK

AĞUSTOS-2004
MUĞLA

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ
ve
İÇ HUKUKUMUZDAKİ YERİ**

SEVTAP ÇELİKCAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 23.09.2004

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 23.08.2004

Tezin Danışmanı : Doç. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Nasır NİRAY

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Bayram AKÇA

Enstitü Müdürü : Prof.Dr. Nihal ÖREN

**AĞUSTOS-2004
MUĞLA**

**YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

YAZARIN

Soyadı : ÇELİKCAN **Kayıt No** :
Adı : Sevtap

TEZİN ADI

Türkçe : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzdaki Yeri

Y.Dil : The European Convention on Human Rights and Its
Position on Our Domestic Law

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı Adı : ÖZTÜRK Namık Kemal

Ünvanı : Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe   **TEZİN SAYFA SAYISI : 133**

TEZİN KONUSU (KONULARI):

- 1- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- 2- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokollerde Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler
- 3- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Denetim Mekanizması
- 4- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER

- 1- İnsan Hakları
- 2- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- 3- İç Hukuk

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER

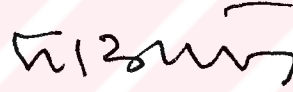
- 1- Human Rights
- 2- The European Convention on Human Rights
- 3- Domestic Law

- 1) Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum ( )
- 2) Dipnot gösterilmek kaydıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir ( )
- 3) Kaynak gösterilmek kaydıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir (X)

TUTANAK

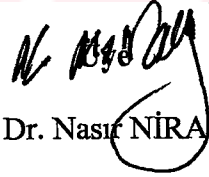
Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 29./07/2024 tarih ve 261/4 Sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim- Öğretim Yönetmeliği'nin 23/b. maddesine göre Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Sevtap ÇELİKCAN'ın "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzdaki Yeri" adlı tezini incelemiş ve aday 23./08/2024 tarihinde saat 13.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 45 dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **BASARILILI** olduğuna **BİRLİĞİ** ile karar verildi.

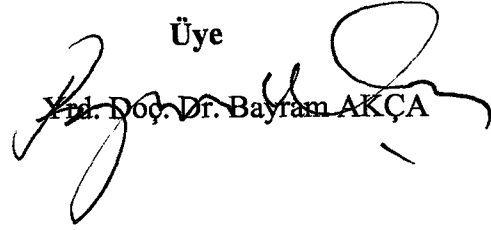
Tez Danışmanı

Doç. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Doç. Dr. Nasır NİRAY

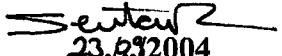
Üye

Doç. Dr. Bayram AKÇA

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzdaki Yeri” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin “Kaynakça” da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23.232004
Sevtap ÇELİKCAN

ÖZET

Günümüzün küreselleşen dünyasında, çağdaş demokratik devletler, uluslararası ilişkilerde yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerle uyumlu olarak insan hakları konusunda uluslararası standartlar oluşturma yolunda yoğun çaba içine girmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar devletlerin iç meselesi olarak görülen insan hakları konusunda, savaşın sonunda yaşanan acı tecrübelerin bir sonucu olarak uluslararası düzeyde duyarlılık kazanılmıştır.

İlk olarak Birleşmiş Milletler, ardından Avrupa Konseyi, bu konudaki çabalarını düzenledikleri insan hakları belgeleriyle somutlaştırmışlardır. Bu düzenlemeler arasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin önemli bir yeri vardır.

Geleneksel anlamda sözleşmelerden farklı olan ve kendine özgü nitelikler taşıyan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, hak ve özgürlükler listesi hazırlamakla kalmamış, düzenlediği hak ve özgürlükleri etkin bir denetim mekanizmasıyla güvence altına almıştır. Bu Sözleşme ile birlikte, devletin yanı sıra birey de uluslararası hukuk süjesi olma hakkını kazanmıştır.

Avrupa Konseyi'ne on ikinci üye olarak katılan Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylayarak, iç hukukun bir parçası haline getirmiştir. Ulusal bir düzenleme yapmaksızın iç hukukta doğrudan uygulanabilir olma özelliğini taşıyan Sözleşme, Türk hukuk sisteminde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. İnsan haklarının korunması konusunda ülkemizin daha ileri bir seviyeye ulaşmasında önemli katkıları olduğu, her geçen gün daha yoğun bir şekilde gözlenmektedir.

ABSTRACT

In today's globalizing world, in accordance with the economic, social and political developments within the international relations, contemporary democratic states have endeavoured to establish international standards in respect of human rights. As a result of the sad experiences after the World War II, the states have gained sensitivity on the international level about human rights that was regarded as an internal issue of states until the war.

Primarily the United Nations, then the Council of Europe concretized their efforts with documents on human rights. Among those, the European Convention on Human Rights has a significant status.

The European Convention on Human Rights, differing from the conventions in the traditional sense and having sui generis qualities, not only set out a list of rights and liberties but also guaranteed those rights and liberties with an efficient monitoring mechanism. With this Convention, apart from the state, the individual has gained the right to be an international legal entity.

Turkey, joining the Council of Europe as the twelfth member, ratified the European Convention on Human Rights and made it a part of its domestic law. The Convention that can be put into practice within the domestic law directly without a national regulation has a special status in Turkish law system. It has been intensely observed that the Convention has made remarkable contributions to our country in reaching a higher level.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

ve

GÜVENCE ALTINA ALINAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

I- ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA İNSAN HAKLARI	3
A) İnsan Hakları Kavramı	4
B) İnsan Haklarının Anayasalarda Yer Alması	6
C) Birleşmiş Milletler ve İnsan Hakları	8
a) İnsan Hakları Evrensel Bildirisi	9
b) Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi	12
c) Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	14
II- AVRUPA KONSEYİ VE İNSAN HAKLARI	16
A) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	17
B) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Kapsamı.....	18
C) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Özellikleri.....	20
III- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE EK PROTOKOLLERDE GÜVENCE ALTINA ALINAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLER	22
A) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler.....	22

a) Yaşam Hakkı	22
b) İşkence Yasağı.....	24
c) Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı	25
d) Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı.....	26
e) Adil Yargılanma Hakkı	28
f) Suç ve Cezaların Kanuniliği	30
g) Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması.....	31
h) Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü.....	32
i) İfade Özgürlüğü.....	33
j) Dernek Kurma ve Toplantı Özgürlüğü.....	35
k) Evlenme Hakkı.....	36
l) Etkili Başvuru Hakkı.....	36
B) Ek Protokollerde Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler	37
a) 1 Nolu Protokol'de Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler.....	37
aa) Mülkiyet Hakkı	37
ab) Eğitim Hakkı.....	38
ac) Serbest Seçim Hakkı	38
b) 4 Nolu Protokol'de Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler	39
ba) Borçtan Dolayı Özgürlüğünden Yoksun Bırakılma Yasağı	39
bb) Serbest Dolaşım Özgürlüğü	39
bc) Vatandaşın sınır dışı edilmesi yasağı	40
bd) Yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasağı	40
c) 6 Nolu Protokol'de Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler	40
d) 7 Nolu Protokol'de Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler	41

<i>da)</i> Yabancıların sınır dışı edilmesi yasağı	41
<i>db)</i> Cezai konularda iki dereceli yargılanma hakkı.....	41
<i>dc)</i> Adli hata halinde tazminat hakkı	42
<i>dd)</i> Aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı.....	42
<i>de)</i> Eşler arasında eşitlik hakkı.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

ve

DENETİM MEKANİZMASI

I- 11 Nolu PROTOKOL'DEN ÖNCEKİ DENETİM MEKANİZMASI.....	43
A) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu.....	43
a)Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Yapısı	44
b)Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Çalışma Düzeni	44
c)Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Başvuru Türleri	45
<i>ca)</i> Devlet Başvurusu	45
<i>cb)</i> Bireysel Başvuru	46
d) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Kimler Başvurabilir?	47
e) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Başvurular Kime Karşı Yapılır?.....	49
f) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Başvuru Süresi.....	49
g) İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi	50
h) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Nasıl Başvurulur?	51
i) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Başvuruları İncelemesi	52

<i>ia)</i> Komisyon'un Başvuruyu Önkoşullar Yönünden İncelemesi.....	52
<i>ib)</i> Komisyon'un Başvuruyu Esas Yönünden İncelemesi– Dostça Çözüm Yolu- Komisyon Raporu	53
B) Avrupa İnsan Hakları Divanı.....	55
a) Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın Yapısı	56
b) Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın Çalışma Düzeni	56
C) Bakanlar Komitesi.....	58
a)Bakanlar Komitesi'nin Yapısı ve Çalışma Düzeni.....	58
b)Bakanlar Komitesi'nin Yetkileri.....	59
<i>ba)</i> Avrupa Konseyi Statüsü'nden Kaynaklanan Yetkiler	59
<i>bb)</i> Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden Kaynaklanan Yetkiler.....	59
D) Eski Denetim Mekanizmasının Genel Değerlendirilmesi ve Yenilik İhtiyacı.....	62
II- 11 Nolu PROTOKOL'DEN SONRAKİ DENETİM MEKANİZMASI.....	63
A) 11 Nolu Protokol ve Getirdiği Denetim Mekanizması	63
B) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.....	64
a) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı.....	64
b) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çalışma Yöntemi.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE

I- ULUSLARARASI HUKUK- ULUSAL HUKUK İLİŞKİSİ	68
A) İkili düzen anlayışı (düalist, ikici görüş).....	68
B) Tekçi düzen anlayışı (monist, tekçi görüş).....	69
C) Genel Olarak Andlaşmaların İç Hukuktaki Yeri	71

II- GENEL OLARAK ANDLAŞMALARIN TÜRK HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ	73
A) Andlaşmaların Kanunlarla Eşdeğerde Olduğu Görüşü	75
B) Andlaşmaların Kanunların Üstünde Olduğu Görüşü	75
III- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN TÜRK HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ	75
A) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Hukuki Niteliği.....	76
B) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye Tarafından Onaylanması.....	79
C) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin İç Hukukumuzdaki Yeri	81
D) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanması ve Ulusal Mahkeme Kararlarına Etkisi	88
E) Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Üstlendiği Yükümlülükleri Yerine Getirme Faaliyetleri	93
SONUÇ	105
EKLER	109
Ek-1:Avrupa Konseyi'ne Üye Ülkeler	110
Ek-2:Yıllara Göre AİHM'ye (Önceleri Komisyona) Yapılan Başvuru Sayısı	111
Ek-3:AİHM'nin 01.11.1998-31.10.2000 Tarihleri Arasında Aldığı Kararların Devletlere Göre Dağılışı	112
Ek-4:AİHM'ye Türkiye'den Yapılan Başvuruların Konulara Göre Dağılımı	114
Ek-5:AİHM'nin Türkiye Hakkında Kararları	115
Ek-6:AİHM Kararlarında Hükmedilen Tazminat Miktarları	120
KAYNAKÇA	124

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
a.k.	: aynı kaynak
AİHD	: Avrupa İnsan Hakları Divanı
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKS	: Avrupa Konseyi Statüsü
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
c.	: cilt
Çev.	: Çeviren
f.	: fıkra
m.	: madde
R.G.	: Resmi Gazete
s.	: sayfa
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

GİRİŞ

Kişinin özgürlük, onur ve saygınlığını koruma altına alan insan haklarının felsefi kökenleri çok eskilere gitmekle birlikte, asıl etkileri 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan insan hakları doktriniyle hissedilmeye başlamıştır. Bu düşünce akımından etkilenen devletler, insan hakları konusunda çeşitli bildirimler yayınlayarak, insan haklarının düşünce alanından pozitif hukuk alanına geçmesine katkıda bulunmuşlardır.

II. Dünya Savaşı'na kadar, insan hakları devletlerin iç meselesi olarak görülmekten ileriye gidememiştir. Savaşın yarattığı acı tecrübeler, insanın insan olarak bir değeri olduğunu ve koruma altına alınması gerektiğini ön plana çıkarmıştır. Bu konuda ilk girişim, uluslararası alanda barış ve güvenliği sağlamak amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler'den gelmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve ardından da insan hakları konulu çeşitli sözleşmelere imza atan Birleşmiş Milletler, insan haklarının korunması konusunda tam bir etkinlik sağlayamamıştır.

Birleşmiş Milletler'in çabalarının istenen sonucu vermemesi, Avrupa'yı harekete geçirmiştir. Avrupa'da yeni bir düzen kurmak amacıyla, hukukun üstünlüğü ve insan hak ve özgürlüklerine saygıyı kendine prensip edinen ülkelerin oluşturduğu sıkı birlikteliğin sonucu kurulan Avrupa Konseyi, yoğun çalışmalar sonunda kısa sürede Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalayarak, yürürlüğe koymuştur.

Klasik anlamdaki uluslararası sözleşmelerden farklı bir yere sahip olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, hak ve özgürlükler listesi düzenlemekle sınırlı kalmayıp, bunların korunması için etkin bir denetim mekanizması oluşturmuştur. Bireye uluslararası hukuk süjesi olma hakkını veren Sözleşme, iç hukukta doğrudan uygulanabilir olma niteliğine sahiptir.

Avrupa Konseyi üyesi olan Türkiye, aynı zamanda Sözleşme'ye taraf devletler arasında olup, hem kendi vatandaşları, hem de ülke sınırları içinde yaşayan yabancılar için Sözleşme'de yer alan hak ve özgürlükleri güvence altına alma yükümlülüğündedir.

Bu çalışma, insan hakları konusunda sui generis bir sözleşme olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni, düzenlenen hak ve özgürlükler ile denetim

mekanizması yönünden inceleyerek, Türk iç hukukundaki yerini değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, insan hakları ulusal ve uluslararası boyutlarıyla değerlendirilmiş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlen hak ve özgürlükler maddeler halinde incelenmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin öngördüğü denetim mekanizması çalışmanın ikinci bölümünü oluşturmaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türk hukuk sistemi içindeki yeri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının ülkemizde ve taraf devletlerde uygulanması konuları incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla yaptığı faaliyetler hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM
AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ
ve
GÜVENCE ALTINA ALINAN HAK ve ÖZGÜRLÜKLER

I- ULUSAL ve ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA İNSAN HAKLARI

İnsan hakları kavramının düşünce alanında filizlenip gün ışığına çıkışından bu yana en az üç yüzyıl geçmiş bulunuyor. Felsefi kökleri çok daha eskilere gitmekle birlikte, asıl onyedinci ve onsekizinci yüzyıllar içinde gelişen ve “insan hakları doktrini” olarak adlandırılan bu düşünce akımı, insanların sırf insan olmak sıfatıyla doğuştan birtakım dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez haklara sahip oldukları görüşünü yaymaya çalışıyordu. O zamana kadar sınırsız olan devlet gücünü sınırlandırmayı ve insanları baskıdan korumayı amaçlayan bu doktrine göre devlet, kendi yarattığı hukuktan önce var olan doğal hukukla bağlıydı ve insanların bu hukuktan kaynaklanan doğal haklarına saygı göstermek zorundaydı. Giderek güçlenen ve yaygınlaşan bu inanç, onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru yayımlanan Amerikan Haklar Bildirileri ve 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Bildirisi ile ilk resmi açıklamalarına kavuştu.¹

Düşünce alanından pozitif hukuk alanına geçen insan hakları, uzun bir süre devletlerin iç meselesi olarak görülmüş, gelişmesini ulusal boyutların ötesine götüremiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı acı kayıp ve yıkımlar, insanın insan olarak bir değeri olduğunu ve korunması gerektiğini ön plana çıkarmış ve insan haklarının uluslararası alana geçişini sağlamıştır.

Ulusal anayasaların yetersiz kaldığı noktada, uluslararası anayasalar anlamında evrensel sözleşmeler gündeme gelmiştir. Bir ülkede insan hakları ihlal edilmeye başladığında, insana verilen değer artmasıyla uluslararası tepkiler görülmeye başlamış ve insan hakları ile ilgili olarak uluslararası mekanizmalar

---

¹ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1996, s.19

örgütlenmeye başlamıştır. Devletlerin kendi insanlarına karşı haksız davrandığı noktada bu tür devletlerüstü kuruluşlar devreye girmekte ve gerekli incelemeleri yaparak insan haklarının ihlal edildiği ülkelerde önlemler alabilmektedir. Son yüzyılın gelişmiş ülkelerinin girişimleriyle oluşturulan bu evrensel mekanizma insan haklarının her türlü saldırı ve tehdite karşı korunmasını sağlamakta ve gerekli olan önlemleri uluslararası kuruluşların desteğini alarak, devlet yapıları içinde insan hak ve özgürlüklerinin ezilmesinin önüne geçmektedir. Uluslararası sözleşmeler aracılığı ile kurulan evrensel boyutlu kuruluşlar ve mahkemeler, insan hakları ile ilgili her sorunu başvuru üzerine ele alabilmektedir. İlgili devlet veya toplumlar bu kararlara uyarlırsa sorun çözülmekte, kararları tanımazlıktan gelirlerse o zaman uluslararası yaptırımlar devreye girmektedir. 20. yüzyılın II. Dünya Savaşı görmüş dünyası, böylesine evrensel bir hukuk düzeni kurarak, insan haklarını güvence altına almaya çaba göstermektedir.²

İnsan hak ve özgürlüklerinin uluslararası bildirilerde ele alınması olağan sayılmalıdır. Herhangi bir topluluğun hak ve özgürlüğü değil de, insan hak ve özgürlükleri söz konusu olduğunda, bütün ulusal hukuk düzenlerinin ötesinde, insanlığı kapsayan bir tanımlamaya varmak gerekir. Üstelik, insan hak ve özgürlükleri uluslararası bir nitelik elde edince, bunun iç hukuka üstünlüğü ve iç hukuk düzenince bozulamayacağı sonucu, insanların hak ve özgürlükleri yönünden büyük bir güvenceye ulaşacakları düşünülebilir.³

A) İnsan Hakları Kavramı

İnsanların tarihsel süreç içerisinde kazandığı ilk haklar kişi haklarıdır ve tümüyle insanların özgürlük alanlarını genişletmeye yöneliktir. Bunlardan başlıcaları kişi özgürlüğü, kişi güvenliği, haberleşme, düşünce, inanç ve din seçme, yerleşme ve yer değiştirme, basın, toplanma ve dernek kurma özgürlükleridir. Günümüzde kişilerin ve toplulukların kullandığı hak ve özgürlükleri isimlendirmek üzere, “Temel Hak ve Özgürlükler”, “Kamu Özgürlükleri”, “Kişi Hak ve Özgürlükleri” ve “Vatandaşlık Hakları” gibi değişik kavramlardan yararlanılmaktadır. Ancak insan hakları, bu sayılan haklardan özellikle hakkın öznesi bağlamında farklılık göstermektedir. İnsan haklarının öznesi olabilmek için insan olmak yeterli olduğu

² Anıl Çeçen, *İnsan Hakları*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s.222-223

³ İlhan F. Akın, *Kamu Hukuku*, Beta Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1987, s.365

halde, örneğin vatandaş haklarında, vatandaş olmayanlar bu hakkın kapsamı dışında kalmaktadır. Diğer yandan kamusal özgürlükler genellikle devlet tarafından kişilere tanınan özgürlükleri ifade eder. Temel hak ve özgürlükler ise anayasal özgürlüklerdir ve anayasal güvence altına alınmaları gerekir. Buna rağmen, insan haklarının kapsamı çok daha geniştir.⁴

Her şeyden önce insan hakları kavramı doğal hukuk anlayışına dayanmaktadır. İnsan, insan olmak sıfatı ile, doğasının gereği olarak vazgeçilmez, devredilmez haklara sahiptir. İnsanın niteliğine ve onuruna bağlı olduğu için, iktidarların ve dolayısıyla yürürlükteki hukuk düzeninin, bu hakları koruması, güvence altına alması gerekir. Ancak “insan hakları” kavram itibarı ile, iktidarların (yürürlükteki hukukun) bu tanıma eylemine bağlı değildir. İktidar ve hukuk bunları tanımasa, saygı göstermese de, yine insana bağlı olmasının gereği, niteliklerini kaybetmezler. Dolayısıyla “insan hakları” kavramı, pozitif hukuk düzeninin dışında ve üstünde yer alan bir kavramdır.⁵ Hakkın insan ile özdeşleşmesi insanın doğası sebebiyledir. İnsan doğmakla insan haklarına sahip olmaktadır. O halde insan haklarının kaynağı *insanlık*tır. Bu haklar insan ihtiyaçları ile gelişmiştir. Ancak bu ihtiyaçlar yaşamak, başka deyişle hayat için değil, onurlu bir hayat için gerekli ihtiyaçlardır.⁶

İnsan haklarının bütün insanlar için geçerli olma, ‘olan’ın yanı sıra ‘olması gerekeni’ de kapsamına alma, pozitif hukukun üzerinde bir anlama sahip olma nitelikleri, benzer terimlerin en kapsamlısı olduğunu gösterir. Sadece belli bir yer ve zamanda yazılı belgelerle tanınan hak ve özgürlükler değil, insanlığın ulaştığı bütün gelişme evrelerinde tüm insanlara tanınması gereken hak ve özgürlükler bu kavramın kapsamındadır. Burada insan haklarının evrensellik özelliği karşımıza çıkmaktadır.⁷

İnsan hakları kavramı, XVIII. Yüzyılın sonlarından itibaren gelişmeye başlamış ve günümüze kadar, insan hakları listesi genişlemeye devam etmiştir. İlk olarak insan hakları, iktidarın karışmayacağı, kişinin içinde serbestçe davranabileceği

⁴ Turgay Uzun, “Uluslararası Alanda İnsan Haklarının Gelişimi, İdealler, Gerçekler ve Türkiye”, *Yeni Türkiye- İnsan Hakları Özel Sayısı II*, Sayı:22, İstanbul, Temmuz –Ağustos 1998, s.1232

⁵ Mehmet Semih Gemalmaz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri Ders Notları*, Süheyl Batum, İÜHF Yayınları, No:702, İstanbul, 1993, s.25

⁶ Jack Donnelly, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Çev.: M.Erdoğan-L.Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s.27

⁷ E.Yasemin Özdek, *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, TODAİE Yayınları No:249, Ankara, 1993,s.7-8

bir özgürlük alanını ifade eden haklardan oluşuyordu. Buna *koruyucu haklar* adı verildi. Daha sonra insanın siyasal iktidarın oluşmasına, siyasal yaşamın yönlendirilmesine katılması biçiminde gelişen *katılma hakları* gelişmeye başladı. Ve en son olarak, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için önündeki siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırma, gerekli koşulları hazırlama yönünde, kişinin siyasal iktidardan bir şeyler yapmasını *isteme haklarının* ortaya çıkması ile, liste günümüzdeki görünümünü almıştır.⁸

B) İnsan Haklarının Anayasalarda Yer Alması

İnsan hakları, insanların doğdukları andan itibaren kazandığı dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez hak ve özgürlüklerdir. İnsan haklarının geçmişi çok eskilere dayanmakla birlikte, devletlerin bu haklara saygı göstermesi ve bu hakların devletlerin teminatı altına alınması uzun süren gelişmeler sonucunda gerçekleşebilmiştir.

İnsan hakları ile adalet ve hukuk kavramları arasında özsel bir bağ vardır. İnsan hakları kavramının içlemine insan yaşamının kutsallığı, kişi bütünlüğünün dokunulmazlığı, mülkiyet hakkının siyasal gücün ihlallerine karşı korunması gibi unsurlar giriyorsa; açıktır ki, insan haklarından yararlanmak için hukuk devletinin varlığı ön koşuldur.⁹ İnsan hakları, kamu özgürlükleri veya temel hak ve özgürlükler adı verilen “özgürlükler demeti”nin en üst pozitif hukuk normu olan Anayasa tarafından tanınması, düzenlenmesi ve güvence altına alınması, hukuk devletinin gereğidir.¹⁰

Kişi hak ve hürriyetlerinin düşünce alanından uygulama alanına geçişini ele aldığımız zaman çok ilgi çekici bir durumla karşılaşırız. Tarihi gelişme açısından göze çarpan durum şudur: Kişi hürriyetleri, henüz kafalarda bir fikir ve doktrin halinde belirmeden çok zaman önce, İngiltere’de pratik alanda yavaş yavaş gerçekleşme yolunu tutmuştur. İngilizler daha XIII. Yüzyılın başlarında (1215 yılında), o zaman kralları olan Yurtsuz John’a zorla kabul ettirdikleri Magna Carta Libertatum (Büyük Hürriyet Fermanı) ile kişi haklarının sağlanması yolunda ilk

⁸ Gemalmaz, a.g.e., s.25

⁹ Zeynep Davran, “İnsan Haklarının Düşünsel Temelleri, İnsan Haklarının Gelişimi”, *Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)*, Bilimsel Toplantı Serileri:9, Ankara, 1999, s.20

¹⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, *Hukuk Devleti*, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi Yayınları:4, Afa Yayınları, İstanbul, 1998, s.95

büyük adımı atmış bulunuyorlardı. Aslında, Magna Carta'nın halka belirli hürriyetler tanıyan bir belge olmaktan çok, kralın otoritesini bir ölçüde sınırlandıran ve ona karşı baronların bazı haklarını belirten bir feodal berat olduğunu söylemek gerekir. Ancak bu belge zamanla efsaneleşmiş, İngiliz halkı da genişletici yorumlarla ondan yararlanmayı, sonraki yüzyıllarda onun hükümlerinden günün şartlarına ve kendi eğilimlerine uygun düşen anlamlar çıkarmayı bilmiştir.¹¹

Eski dönemlerde siyasi düşünce tarihini ilgilendiren felsefi bir tartışma konusu olmaktan öteye gidemeyen insan hakları, Yeni Çağ'ın girmesiyle birlikte devletin anayasal ve hukuk düzenini ilgilendiren bir konu olarak siyasi mücadele alanına girmiştir. Bu dönemde, mutlak egemen devlet anlayışı zayıflamış, kişiler ve sınıflar arasındaki dengesizlik ve eşitsizlikler giderilmeye çalışılmış ve insan hakları anayasalarda yer alan haklar olarak pozitif hukuk alanına girmiştir.¹²

İlk kez İngiltere'de, 1689 tarihli Temel Haklar Bildirisi (Bill of Rights) ile vatandaşların birtakım temel hakları birer birer sayılmış ve kralın parlamentonun onayı olmaksızın bunlara müdahale edemeyeceği ilan edilmiştir. Bunu 1776 tarihli Amerikan Virginia İnsan Hakları Bildirisi izlemiş ve bu belgede yer alan hak ve özgürlüklere aynı yıl açıklanan Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde de yer verilmiştir. Bu belgelere göre bütün insanlar doğal olarak özgür ve bağımsızdır ve vazgeçemeyecekleri, devredemeyecekleri bazı haklara sahiptir. Böylece M.Ö. 4.yüzyılda eski Yunan'da Sofist ve özellikle daha sonra Stoacı düşünürler tarafından savunulan, insanın doğal olarak doğuştan bazı haklara sahip oldukları şeklindeki Tabii Hukuk anlayışı, asırlar sonra ilk kez anayasa niteliğindeki belgelerde ifadesini bulmuştur.¹³

İngiltere ve Amerika'daki bu gelişmelerden kısa bir süre sonra yaşanan Fransız İhtilali ve 1789 tarihli Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'nin ilanıyla birlikte insan hakları kavramı biraz daha genişletilerek, klasik insan haklarının yanı sıra seçme-seçilme, temsil gibi vatandaşlık haklarına yer verilmiştir.

¹¹ Münici Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s.41

¹² Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s.27

¹³ a.k. , s.32

Fransız İhtilalini izleyen dönemde, 1830'lu yıllara kadar, tümü Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisi'nin etkisiyle 70 kadar Anayasa ilan edilmiştir. 17. ve 19. yüzyıl arasındaki dönem, Avrupa ve Kuzey Amerika'da insan haklarının gelişerek kökleştiği bir dönem olmuştur.¹⁴

C) Birleşmiş Milletler ve İnsan Hakları

İnsan hakları, siyasal ve daha da önemlisi hukusal kavram olarak, devletlerarası düzen içinde yerini almaya çok yeni başladı. Bu çok yaşamsal kavram üzerindeki çalışmalar ise ancak yirmi beş yılda yoğunluk kazandı; kuramlar geliştirildi, uygulama genişletildi. Bu gelişme sürüp gidiyor. Ama hukuk tarihinde 'insan hakları' adıyla nitelenen bir kategoriye çok uzun bir süre rastlanmadı. Eşitsizliğin bütün şiddetiyle boy gösterdiği hukuk düzeninin doğal bir ilkesi sayıldığı binlerce yıl içinde, dünyanın hiçbir ülkesinde insan haklarından söz etmek mümkün değildi. Cesur bazı düşünürler doğal hukuk çerçevesinde ama bugünkü teknik anlamıyla ilişkisi olmayan biçimde insanın dokunulmazlığı üzerindeki bazı gerçekleri dile getirmişlerdir. Bu tür görüşler kısa vadede onları ortaya atanların ortamında pek ilgi görmemiş ve yankı uyandırmamıştır. Fakat uzun vadede bu düşünürler bugünkü insan hakları doktrininin kurucusu sayılabilecek derecede hizmetlerde bulunmuşlardır. Elbette insanı evrenin ekseni olarak kabul eden bu tür görüşler yerleştikçe hümanizm akımları da başlamıştır. Böylece düşünce alanında bu kavram işleme yoluna girmiştir. İnsan hakları, ardında uzun ve acılı bir süreç sonunda evrensel bir hukuk kategorisi durumunu aldı.¹⁵

İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar devletlerin vatandaşlarına nasıl davrandıkları ilgili devletin bir iç işi sayılmıştır. Geleneksel devletler hukuku ise sadece devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen, aralarındaki sınırları çizen ve egemenlik yetkilerini belirleyen bir hukuk dalı olarak algılanmıştır. Bu anlayış, II. Dünya Savaşı sonrası temelinden değişmiş ve insan hak ve özgürlüklerinin totaliter devletlerce ayaklar altına alınması, bu hakların evrenselleştirilerek dünya düzeyinde

¹⁴ Şeref Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:89, Ankara, 2001, s.20

¹⁵ Ahmet Mumcu, "Türkiye'de İnsan Haklarının Dünü ve Bugünü", *Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)*, Bilimsel Toplantı Serileri:9, Ankara, 1999, s.111-112

korunmasını gündeme getirmiştir.¹⁶

İnsan haklarının korunmasını iç hukuk meselesi olmaktan çıkaran ve uluslararası alana taşıyan ilk girişim Birleşmiş Milletler'den gelmiştir. Uluslararası alanda barış ve güvenliği sağlamak amacıyla, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 50 devlet biraraya gelerek, 26 Haziran 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalamışlardır. Antlaşma 26 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler bu aşamadan sonra insan haklarına verdiği önemi göstererek, bu konudaki çalışmalarına hız kazandırmıştır.

İnsan hakları, Birleşmiş Milletler Antlaşması ile ilk kez uluslararası hukukun konusu oldu. Çünkü uluslararası bir örgüt kuruldu. Bu uluslararası örgütün kurucu belgesi olan bir uluslararası belgede insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıdan söz edildi. Hem BM'ye bir uluslararası örgüt olarak hem de BM üyesi devletlere bu ilkeye saygıyı gerçekleştirme konusunda yükümlülükler verildi. Bu nedenle insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, antlaşma bir hukuksal belge olduğu için, devletlerin mutlaka yerine getirmesi gereken hukuksal bir yükümlülüktür. Sadece siyasal ve moral bir yükümlülük değildir. Bunun içeriğini belirlemek, yani hakların neler olduğunu somut olarak belirleme çalışmaları hemen örgütün kurulmasından sonra başlatılmıştır. İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur ve 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Bildirisi bu listeyi ortaya koymuştur.¹⁷

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin tamamlayıcıları olan ve İkiz Sözleşmeler olarak bilinen 'Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi' ve 'Ekonomik Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi' 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilmiş ve 23 Mart 1976 yılında yürürlüğe girmiştir.

a) İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalayan devletler "insan haklarına ve temel özgürlüklere" saygı gösterilmesini sağlamayı kabul etmişlerdi, ancak Antlaşma'da "insan hak ve özgürlükleri"nin kapsamı belirtilmemişti. Bu konuda

¹⁶ Şeref Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:89, Ankara, 2001 s.1

¹⁷ Mesut Gülmez, "İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Ulaştığı Nokta", *Farklı Bakış Tarzlarıyla İnsan Hakları Uygulamaları*, A.P.K. Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 139, Ankara, 2000, s.28

uluslararası ortak bir anlayışı oluşturmak, tüm uluslar için geçerli olacak ortak ideal ölçüleri, kavramları belirlemek ve böylece Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yer alan temel ilke ve amaçları açıklığa kavuşturmak gerekiyordu.¹⁸

Sistematik açıdan, insan haklarının ayrı bir belgede düzenlenmesi uygun görülmüş ve bu görevi yerine getirmek üzere İnsan Hakları Komisyonu oluşturulmuştur. 18 ay süren bir çalışma sonucu Komisyon bir tasarı hazırlayarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunmuştur.

Bugün dünyada 'İnsan Hakları Günü' olarak kutlanan 10 Aralık 1948 tarihinde, bu tasarı 8 çekimser oya karşılık 48 oyla 'İnsan Hakları Evrensel Bildirisi' olarak kabul ve ilan edildi. Bildiriye karşı oy veren olmamasına rağmen bazı ülkeler değişik nedenlerle çekimser oy kullandılar: Sovyetler Birliği, Beyaz Rusya, Ukrayna, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Güney Afrika Birliği ve Suudi Arabistan. Sovyetler Birliği ve diğer beş sosyalist ülke, soyut birtakım özgürlüklere yer vermesi ve kişinin devlet karşısındaki görevlerini yeterince belirtmemiş olması bakımından Bildiri'yi gerçekçi bulmadıkları için; Güney Afrika Birliği, sosyal ve ekonomik hakların bu metinde yer almaması görüşünde olduğu için; Suudi Arabistan ise, Bildiri'de benimsenen bazı ilkelerle İslam ve şeriat kuralları arasında bağdaşmazlık gördüğü için çekimser oy kullandıklarını açıklamışlardır.¹⁹

Bu Bildiri'yi kaleme almakla amaçlanan, bazı etik ilkeleri saptamaktır. İnsan türünün onu diğer varlıklardan ayıran belirli özellikleri olduğu için (ki burada bu özelliklerin akla ve vicdana sahip olma olduğu farz ediliyor) insanların nasıl muamele görmeleri gerektiğine ilişkin bazı genel ya da evrensel ilkeleri saptamaya çalışır. İnsanların insanca muamele görmelerine ilişkin talepler getiren bu ilkeleri ortaya koymanın amacı, kişilerin insani olanaklarını, yani insan onurunu oluşturan, insan türünün tarihteki başarılarını, nimetlerinden ancak bazılarımızın yararlandığı başarılarını, ortaya koyduğu etkinlikleri gerçekleştirebilmeleri için gerekli olduğu düşünülen genel koşulları dile getirmektedir.²⁰

¹⁸ Safa Reisoğlu, *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s.8

¹⁹ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1996, s. 24

²⁰ Ioanna Kuçuradi, "İnsan Hakları Düşüncesinin Işığında İnsan Hakları Belgeleri", *Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)*, Bilimsel Toplantı Serileri:9, Ankara, 1999, s. 73

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, bir başlangıç ve 30 maddeden oluşur. Başlangıç bölümünde; insan haklarının hukuk düzeniyle korunması gerektiğinden ve bunun dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğundan söz edilir.

Bildiride yer alan hak ve özgürlükler iki ana grupta toplanır:

- 1) Kişisel haklar ve siyasal özgürlükler.
- 2) Ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar.

Bu haklardan bazıları şunlardır:

Yaşama hakkı (m.3), kölelik yasağı (m.4), yasalar önünde eşitlik (m.7), serbest dolaşma ve yerleşme hakkı (m.13), evlenme ve aile kurma hakkı (m.16), mülkiyet hakkı (m.17), din, düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü (m.18), dernek kurma hakkı (m.20), çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı (m.23), eğitim hakkı (m.26), kültür, sanat ve bilim faaliyetlerine katılma ve yararlanma hakkı (m.27), vb.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi; her ne kadar dünya devletleri tarafından yüksek ideal değerler olarak görülse de, hukuken bağlayıcılığı olmayan bir belgedir. Sözleşme olmadığı için, tarafları yükümlülük altına sokma ya da düzenlenen hak ve özgürlüklere saygı gösterilip gösterilmediğini denetleme gibi bir yetkisi yoktur. Bildiri'yi bu açıdan tamamlamak üzere Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulmuş olan İnsan Hakları Komisyonu'nun, yaklaşık yirmi yıl süren çalışmaları sonucu, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin en önemli tamamlayıcıları olan ve Bildiri hükümlerine yaptırım gücü kazandıran iki sözleşme imzalanmıştır:

1-Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

2-Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Sözleşmeler, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli toplantısında oylanarak kabul edilmiştir. Ancak bunların yürürlüğe girebilmesi için bir on yıl daha beklemek gerekmiştir. Çünkü her iki metin de yürürlük şartı olarak en az 35 devletin Sözleşmeleri onaylayıp katılma belgelerini Genel Sekreterliğe vermelerini öngörmekteydi. Bu şart 23 Mart 1976 tarihlerinde yerine gelmiş ve

Sözleşmeler (ki bunlar “İkiz Sözleşmeler” olarak anılır) bu tarihten itibaren yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.²¹

Türkiye'nin 15 Ağustos 2000 tarihinde imzaladığı İkiz Sözleşmeler, TBMM tarafından 4 Haziran 2003 tarihinde onaylanmıştır. Sözleşmelerin onay belgeleri 23 Eylül 2003 tarihinde BM Genel Sekreterliğine tevdi edilmiştir. Onay işlemlerinin tamamlanmasının ardından ülkemiz altı temel BM insan hakları sözleşmesinin tümüne taraf hale gelmiştir. Diğer sözleşmeler, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Hakkında Sözleşme ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir.²²

b) Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Sözleşme, bir başlangıç ve 54 maddeden oluşmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde yer alan kişisel ve siyasal haklar bu Sözleşme ile daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Evrensel Bildiri'de yer alan sığınma hakkı, başka ülkelerde serbestçe dolaşabilme ve yerleşebilme hakkı bu Sözleşme'de yer almazken, birtakım yeni haklar ve yasaklar göze çarpmaktadır.²³

-Ulusların kendi kaderlerini tayin (self-determination) ve kendi doğal kaynaklarına ve zenginliklerine sahip olma, bunları serbestçe kullanabilme hakkı

-Her türlü savaş propagandası ile ulusal, ırksal ve dinsel düzeylerde kin ve nefret yaratacak ayrıma, düşmanlığa ve şiddete yol açabilecek görüşlerin engellenmesini öngören hükümler.

Ayrıca Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin uygulanmasını daha ileri düzeyde sağlayabilmek amacıyla, Sözleşme ile aynı tarihte bir ek protokol kabul edilmiştir. Sözleşme ve ek protokolün getirdiği en büyük yenilik, düzenlenen hükümlere uyulup uyulmadığını denetlemek için kurulan denetim mekanizmasıdır.

²¹ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınları, Ankara,1996, s.32

²² <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ai/03.htm/29.01.2003>

²³ M.Refik Korkusuz, *Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler*, Özrenk Yayınları, İstanbul, 1998, s.60

Denetim mekanizması görevini yerine getirmek üzere İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur. Komitenin üye sayısı 18'dir. Üyeler taraf devletlerin göstereceği ikişer aday arasından, dört yıllık bir süre için seçilirler. Görev süreleri dolunca, tekrar seçilme hakkına sahiptirler.

Komite üyeleri genellikle hukukta ve insan hakları alanında uzman, yüksek ahlaki değerlere sahip kişiler arasından seçilirler. Göreve başlamadan önce, mensup olduğu devletin temsilcisi olarak değil, tarafsız ve bağımsız olarak görevlerini yerine getireceklerine dair resmi bir bildirimde bulunurlar. Bu şekilde Komite'ye uluslararası bir nitelik kazandırılmak istenilmiştir.

Komite'nin toplantı yeter sayısı 12'dir. Kararlar, toplantıya katılanların oy çokluğuyla alınır.

Komite'nin görevleri, Sözleşme'nin 40-45. maddelerinde sıralanmıştır. Başlıca dört görev söz konusudur: Taraf devletlerden gelen raporların incelenmesi, Sözleşme hükümlerinin yorumlanması, devlet başvuruları ve bireysel başvuruların incelenmesi.²⁴

Sözleşme ihlalleri karşısında Komite'nin etkisi taraflar arasında arabuluculuk yapma ve dostça çözüm bulmaya yönelik raporlar hazırlamakla sınırlı tutulmuştur. Bu raporların yaptırım gücü ve caydırıcılık özelliği yoktur. BM'ye üye olan devletlerin dörtte üçü tarafından onaylanarak çok yaygın bir katılım sağlayan Sözleşme, uygulamada hedefine ulaşamamıştır. Sözleşme'de öngörülen rapor verme yükümlülüğünün, taraf devletler tarafından ya hiç ifade vermemesi ya da eksik ifade vermesinden dolayı, Sözleşme'nin uygulanması gereğince izlenememiştir. Aynı şekilde akit devletlerin bu ilgisizliği Komite'nin masraflarını karşılayacak katkı paylarının ödenmesinde de sürmüştür ve bu nedenle kongre toplantıları neredeyse yapılamaz duruma gelmiştir. 5 yılda bir rapor verilmesi gerekirken, devletler rapor vermemiş ya da eksik vermişlerdir. Daha da ötesi BM'ye üye devletlerin gelirlerine göre katkı payı vermeleri gerekirken, vermedikleri için toplantılar yapılamamıştır.²⁵ Dolayısıyla, Sözleşme'de düzenlenen hak ve özgürlüklerin korunması konusunda yeterli bir denetim mekanizmasından varlığından söz etmek mümkün olmamıştır.

²⁴ Tekin Akıllıoğlu, *İnsan Hakları I*, İHM yayımları No: 17, Ankara, 1995, s.395-397

²⁵ İhsan D. Dağı-Necati Polat, *Demokrasi ve İnsan Hakları El Kitabı*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, s.128-129

c) Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Sözleşme, bir başlangıç ve 34 maddeden oluşmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde altı madde olarak yer alan ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bu Sözleşme ile daha ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Sözleşme'de beş bölüm yer almaktadır:

-Birinci bölümde; ulusların kendi kaderlerini belirleme, doğal zenginlik ve kaynaklarını serbestçe kullanma hakkından söz edilir.

-İkinci bölüm; Sözleşme'de yer alan hak ve özgürlüklerin ırk, dil, din ve cinsiyet gibi ayrımlar gözetilmeksizin herkese uygulanacağını taahhüt eder.

-Üçüncü bölümde; çalışma hakkı, sendika kurma hakkı, eğitim hakkı, adil ücret hakkı gibi ekonomik ve sosyal haklar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

-Dördüncü bölümde; Sözleşme'ye taraf devletlerin, insan hakları konusunda yaptıkları girişimler ve aldıkları önlemlere ait raporlar sunmalarından söz edilir.

-Beşinci bölüm ise, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesine ait düzenlemeler içermektedir.

Sözleşme'nin uygulanmasını izlemek ve yönlendirmek üzere, 1985 yılında 18 bağımsız uzman üyeden oluşan bir Komite kurulmuştur. Sözleşme'nin 16. ve 17. maddelerine göre, akit devletler beş yılda bir Komite'ye, Sözleşme'nin uygulanması amacıyla alınan önlemler ve sonuçları hakkında periyodik raporlar sunmak zorundadır. Komite bu raporları değerlendirerek Sözleşme'de öngörülen hakların iyileştirilmesi için devletlere tavsiye ve telkinlerde bulunmakla görevlidir. Komite taraf devletlerden gelen raporları inceler ve Sözleşme'nin uygulanması hakkında elde ettiği bulguları, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e, İnsan Hakları Komisyonu'na ve uzmanlık kuruluşlarına iletir.²⁶

Komite, Sözleşme ve ortaya çıkardığı sorunlar konusunda 'genel gözlemler' dile getirir. Amaç, devletlere Sözleşme'nin uygulanması konusundaki çabalarında yardım etmek, raporlarında gözlemlenen yetersizliklere dikkatlerini çekmektir. Komite gözlemleri, Sözleşme'deki haklardan eksiksiz yararlanmak için taraf

²⁶ Korkusuz, a.g.e., s.65

devletler, çeşitli uluslararası örgütler ve BM uzman kuruluşlarınca alınan önlemleri çabuklaştırmayı da amaçlar.²⁷

Sözleşme, düzenlemiş olduğu hak ve hürriyetlerin gerçekleştirilmesi konusunda taraf devletlere bir mecburiyet yüklememiş, her devletin kendi imkanları ölçüsünde bu hakları sağlamasını amaçlamıştır.²⁸ Bu nedenle Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne göre yaptırım gücü daha zayıftır.

Görüldüğü gibi, 1960'lı yıllarda henüz egemenlik haklarını titizlikle gözeten devletler, sözleşmelerde öne sürülen hakların uluslararası denetimi konusunda güçlü bir direniş içindedir. Bu nedenle tanınan hakların korunmasında devletlerin egemenliği ve saygınlığına gölge düşürmemek üzere özel bir özen gösterilmiştir. Her iki sözleşmede de uygunluk denetimi taraf devletlerin Birleşmiş Milletler organlarına vereceği raporlar yoluyla sağlanmak istenmiştir.²⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki, insan haklarını devletlerinin iç hukuk meselesi olmaktan çıkarak, uluslararası alanda anlam kazanması konusunda ilk adımı Birleşmiş Milletler atmıştır. Birleşmiş Milletler tarafından Evrensel Bildiri, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi dışında da, insan hakları konusunda birçok sözleşme hazırlanıp yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmelerden önemli olanlarına birkaç örnek vermek gerekirse; 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe giren, "Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi", 26 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe giren "İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muameleye ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi", 20 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe giren "Çocuk Hakları Sözleşmesi", 22 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe giren "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi", vb. Ancak bu sözleşmeler de düzenlenen hak ve özgürlüklere ne ölçüde uyulup uyulmadığını denetleyecek mekanizmalar kuramamışlardır.

²⁷ Mesut Gülmez, *İnsan Haklarının Uluslararası Korunması*, TODAİE Yayınları: 271, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi:13, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Elkitapları Dizisi:4, Ankara, 1996, s.29

²⁸ Yavuz Atar, "Ulusal ve Uluslararası Düzeyde İnsan Haklarının Korunması Mekanizması", *Yeni Türkiye- İnsan Hakları Özel Sayısı II*, sayı: 22, Tem-Ağ.1998, s.1295

²⁹ Muzaffer Sencer, "Birleşmiş Milletler Bağlamında İnsan Hakları", *İnsan Hakları Yıllığı*, cilt:13, TODAİE- İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, s.28

II- AVRUPA KONSEYİ VE İNSAN HAKLARI

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyada ortaya çıkan siyasal, toplumsal ve ekonomik tahribat, özellikle kendini Avrupa kıtasında daha çok hissettirmekte idi. Savaş sonrasının bu manzarası karşısında yeni bir Avrupa düzeninin kurulması düşüncesi güçlenmeye başlamış ve devlet adamları arasında, Avrupa'da kurulacak bir birliğin, yeni diktatörlüklerin doğmasını ve Avrupa'nın yeniden büyük bir savaşın içine düşmesini engelleyeceği düşüncesi hakim olmuştur. İşte bu duygular içinde Londra'da bir araya gelen on Avrupa devleti³⁰ Dışişleri Bakanları'nın, 5 Mayıs 1949'da imzaladığı ve 3 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Statüsüyle Avrupa Konseyi kurulmuştur.³¹

Avrupa Konseyi'ne üye ülke sayısı bugün itibarı ile 45 olmakla birlikte, Avrupa Konseyi üyeliğine aday ülkeler, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nde özel davetli statüsünde temsil edilen ülkeler, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi nezdinde gözlemci statüsü taşıyan ülkeler de bulunmaktadır. Türkiye Avrupa Konseyi'ne 8 Ağustos 1949 tarihinde 12. üye olarak katılmıştır.

Avrupa Konseyi Statüsü I. Bölüm 1.maddede Avrupa Konseyi'nin amaçlarına yer verilmiştir:³²

Madde 1

a - Avrupa Konseyi'nin amacı, üyeleri arasında, müşterek mirasları olan ülkü ve prensipleri korumak ve yaymak; siyasi, ekonomik ilerlemelerini sağlamak amacıyla daha sıkı bir birlik meydana getirmektir.

b - Bu gayeye, Konsey organları vasıtasıyla, ortak çıkarları ilgilendiren sorunların incelenmesi, anlaşmalar akdi ve ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel, yasal ve idari alanlarda bir ortak hareket hattının kabulü ve insan hakları ile temel özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesiyle varılacaktır.

³⁰ Bu on devlet şunlardır: Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, İrlanda, İtalya, Lüksemburg ve Norveç.

³¹ Ayhan Döner, *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, 1.b., Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s.79

³² <http://www.avrupakonseyi.org.tr/23.12.2003>

c - Üyelerin Avrupa Konseyi çalışmalarına katılmaları onların Birleşmiş Milletler'in ve taraf buldukları diğer uluslararası kuruluş ve birliklerin faaliyetine iştiraklerini etkilememelidir.

d - Milli savunmayla ilgili meseleler Avrupa Konseyi'nin kapsamı içine girmez.

Öncelikle, hukukun üstünlüğünü ve bireylerin insan hak ve özgürlüklerinden yararlanmasını prensibini kabul eden ve 1. maddede sayılan amaçları gerçekleştirmeyi hedefleyen ülkelerin Avrupa Konseyi'ne üye olabileceği konusu vurgulanmıştır. Üye devletler zaman kaybetmeden bu konudaki çalışmalara başlamış ve insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi amacıyla bir sözleşme hazırlamaya karar vermişler ve sözleşme taslağı hazırlamakla görevli bir uzmanlar kurulu oluşturmuşlardır.

A) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İnsan haklarını uluslararası düzeyde güvenlik altına almak için Birleşmiş Milletler'deki çalışmalar devam ederken, Avrupa Konseyi'ne üye olan devletler bu çalışmaların sonucunu beklemeksizin kendi aralarında harekete geçerek bir Sözleşme hazırlamayı kararlaştırdılar. Bu kararın alınmasında başlıca etken, sosyal ve siyasal sistemleri açısından çok renkli bir mozayik görünümü veren Birleşmiş Milletler üyeleri arasında mevcut görüş ayrılıkları yüzünden, Evrensel Bildiri'nin ötesinde bir anlaşmaya varılabilmesi için daha bir hayli zaman geçmesi gerektiğinin açıkça belli olmasıydı. Oysa Avrupa Konseyi üyesi devletler bakımından böyle bir sorun söz konusu değildi. Çünkü Konsey Statüsü'nde de belirtildiği gibi, bunların hepsi üyelik şartı olarak "her gerçek demokrasinin kişi özgürlüğü, siyasal özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayalı olduğu" inancını besliyorlar ve "herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerinden yararlanması" gerektiğini kabul ediyorlardı.³³

Ortak değerleri paylaşan Avrupa Konseyi üyeleri, bu amaçlar doğrultusunda 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da, tam adı ile "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi"ni imzaladılar. Sözleşme, 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Daha sonra değişik tarihlerde gerek Sözleşme'de düzenlenen hak ve özgürlüklerin kapsamını genişletmek, gerekse denetim mekanizmasının

³³ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1996, s.43

kurumlarında değişiklik yapmak amacıyla Sözleşme'ye ek olarak 11 Protokol imzalanmıştır. Türkiye 18 Mayıs 1954'te kabul edilen bir kanunla Sözleşme'yi onaylamış ve Sözleşme, iç hukukumuzun bir parçası haline gelmiştir.

B) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Kapsamı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, hak ve özgürlükler düzenlenmiştir. İkinci bölümde, denetim mekanizmasının işleyişi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise "Muhtelif hükümler" başlığı altında çekinceler, imza ve onay safhası gibi genel konular hakkında bilgi verilmektedir.

Sözleşme ve Ek Protokoller, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen sözleşmelerde "Medeni ve Siyasi Haklar" ya da "Kişisel ve Siyasal Haklar" da denilen ve Anayasamızda "Kişi Hakları" ve "Siyasal Haklar" adı altında düzenlenen klasik-liberal (birinci kuşak) hak ve özgürlüklerin bir bölümünü içermektedir. Avrupa Konseyi "Sosyal hakları" ayrı bir mekanizma içinde ele almıştır. (Avrupa Sosyal Şartı, Torino: 18 Ekim 1961; yürürlük tarihi: 26 Şubat 1965) Güvence altına alınan hakların büyük bir kısmı Sözleşme'de, bir kısmı da sonradan çıkarılan Ek Protokollerde yer almış ve Sözleşme'nin kapsamı zamanla genişletilmiştir.³⁴

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde insan hak ve özgürlüklerinin, Evrensel Bildiri'de olduğu gibi, sadece genel ilkeler şeklinde sayılmasıyla yetinilmemiş, bunların mümkün olduğunca somut ve ayrıntılı bir şekilde tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Hakların bu şekilde ayrıntılı ve dar kapsamlı düzenlenmesinin nedeni, Sözleşme'nin hukuki bağlayıcılığı olan bir denetim mekanizması öngörmüş olmasından kaynaklanmaktadır.³⁵

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde hak ve özgürlüklerin bir bölümü mutlak nitelikte iken, diğer bir bölümü sınırlamalara tabidir. AİHS'de genel bir sınırlama hükmü yoktur, ancak ilgili haklarda bir dizi ölçüt sıralanarak sınırlamaların mümkün olabileceği gösterilmiştir. Kamu yararı, kamu güvenliği, kamu düzeni, genel sağlık, ülke bütünlüğü, ahlakın korunması, başkalarının haklarının korunması,

³⁴ A. Feyyaz Gölcüklü - A. Şeref Gözübüyük, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 3.Baskı, Ankara, 2002, s.11

³⁵ Döner, a.g.e., s.62

suçun önlenmesi, vb. sınırlama ölçütlerine yer verilmiştir. Sınırlamaların yasaya uygun olarak yapılması kuralı getirilmiştir. Ayrıca, sınırlamanın sınır ölçütü olarak da, “demokratik toplum gereklerine uygunluk” kıstas alınmıştır. Sözleşme organlarının kararlar pratiklerinde, “hakların özüne dokunma yasağı” biçimindeki ölçütün de zaman zaman kullanıldığı ileri sürülmektedir. Yanı sıra Komisyon ve Mahkeme, haklara ve özgürlüklere ulusal kamusal makamların müdahalesinin Sözleşme’ye uygunluğunun denetlediği çok sayıdaki kararında, “orantılılık”, “ölçülülük”, “makullük”, “öngörülebilir olma”, “yeterince açık olma”, “meşru amaç”, “sınırlamaların demokratik bir toplumda gerekli olması” gibi ürettiği bir dizi ölçütü kullanmış ve bunları geliştirmiştir.³⁶

Sözleşme ve Ek Prokollerde yer alan haklar ve bunların 1982 Anayasası’nda düzenlenmiş oldukları ilgili maddeler şunlardır:

- Yaşama hakkı (AİHS m.2; Anayasa m. 17/1)
- İşkence yasağı (AİHS m.3; Anayasa m. 17/3)
- Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (AİHS m.4; Anayasa m.18)
- Kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkı (AİHS m.5; Anayasa m.19)
- Adil yargılanma hakkı (AİHS m.6; Anayasa m.138, 140, 141)
- Suç ve cezaların kanuniliği (AİHS m.7; Anayasa m. 38/1)
- Özel hayatın ve aile hayatının korunması (AİHS m.8; Anayasa m.20,21, 22)
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (AİHS m.9; Anayasa m.24, 25)
- İfade özgürlüğü (AİHS m.10; Anayasa m.26)
- Dernek kurma ve toplantı özgürlüğü (AİHS m.11; Anayasa m.33, 34, 51)
- Evlenme ve aile kurma hakkı (AİHS m.12; Anayasa m.41)
- Etkili başvuru hakkı (AİHS m.13; Anayasa m.36, 40)
- Mülkiyet hakkı (1 Nolu Protokol m.1; Anayasa m.35)
- Eğitim ve öğrenim hakkı (1 Nolu Protokol m.2; Anayasa m.42)

³⁶ Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yayınları, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2001, s. 368

- Serbest seçim hakkı (1 Nolu Protokol m.3; Anayasa m.67)
- Sözleşme'den doğan bir yükümlülük için kişi özgürlüğünü kısıtlama yasağı (4 Nolu Protokol m.1; Anayasa m.38/8)
- Serbest dolaşma ve yerleşme hakkı (4 Nolu Protokol m.2; Anayasa m.23)
- Vatandaşların sınır dışı edilmeleri yasağı (4 Nolu Protokol m.3; Anayasa m.23/6)
- Yabancıların topluca sınır dışı edilmesi yasağı (4 Nolu Protokol m.4; Anayasa m.16)
- Ölüm cezasına çarptırılmama hakkı (6 Nolu Protokol m.1)
- Yabancıların sınır dışı edilmesi yasağı (7 Nolu Protokol m.1; Anayasa m.16)
- Cezai konularda üst mahkemelere başvuru hakkı (7 Nolu Protokol m.2)
- Haksız hüküm giyen kişiye tazminat ödenmesi (7 Nolu Protokol m.3)
- Aynı suçtan dolayı yeniden yargılanma yasağı (7 Nolu Protokol m.4)
- Evlilikte eşlerin hak eşitliği (7 Nolu Protokol m.5)

C) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Özellikleri

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, şimdiye kadar yapılanlardan farklı olarak, uluslararası hukukta yeni gelişmelere yol açan bir Sözleşme'dir. Bu belge hukuk tekniği açısından uluslararası bir andlaşmadır ve bunu imza eden devletler, bazı yükümlülükler altına girmişlerdir. Bu Sözleşme'nin özelliği, alışılmadık dışında, bireylere bazı haklar tanımış olmasıdır. Sözleşme bireye, haklarını çiğneyen devlete karşı İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurabilme yolunu açmıştır. İç hukuk açısından, devletin insan haklarını çiğnemesinden dolayı davalı olarak mahkeme önüne çıkarılması, hukukun üstünlüğü ilkesinin egemen olduğu demokratik ülkelerde yadırganan bir durum değildir. Buna mukabil insan haklarının çiğnenmesinden dolayı devletin uluslararası yargının önüne çıkarılması, uluslararası adaletin ulusal adalete benzetilmesi ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile gerçekleştirilmiştir. Böylece birey, uluslararası hukukta da hak sahibi durumuna gelmiş, uluslararası

hukukun sūjesi olmuştur.³⁷ Sözleşme'den önce ise uluslararası hukukun tek sūjesi devletlerdi.

Bireyi uluslararası hukukun sūjesi yapan, bireysel başvuru hakkıdır. Buna göre hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini düşünen ve hak ehliyetine sahip olan herkes, hakkını ihlal eden Sözleşme'ye taraf devleti Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne şikayet etme hakkına sahiptir.

Her Sözleşmeci devlet, kendini ve diğer devletleri Sözleşme'ye saygılı olup olmadıklarını denetlemekle yetkilidir. Bu ise, Sözleşme'nin öngördüğü devlet başvurusu yoluyla gerçekleşir. Sözleşmeci devletlerin Sözleşme'den doğan yükümlülükleri, karşılıklılık ilkesine ve vatandaşlık bağına dayanmaz. Sözleşme ile sağlanan haklardan yabancılar da yararlanır. Yükümlülükler objektiftir.³⁸

Sözleşme'nin benimsendiği düzende, insan haklarının iç hukukça korunması asıldır. Uluslararası koruma ikincil niteliktedir. Bu nedenle, bireyin Sözleşme'nin öngördüğü güvenceden yararlanabilmesi için bazı özel durumlar dışında önce iç başvuru yollarını tüketmesi gerekecektir. Sözleşme'nin öngördüğü koruma, tamamlayıcı bir korumadır. Sözleşme organları, Sözleşmeci devletlerin yargı organlarının, yasaları doğru uygulayıp uygulamadığını denetleyen kuruluşlar değildir. Sözleşme organlarının devreye girmesi, ancak Sözleşme ile güvence altına alınmış olan bir hakkın, ulusal bir merciden çıkan bir işlemle zedelenmesi durumunda söz konusu olur. Başka bir deyişle Sözleşme organları ulusal merciler üstünde ikinci bir temyiz yeri değildir. Bunların görevi, Sözleşme kurallarının çiğnenip çiğnenmediğini saptamaktır.³⁹

Sözleşme'de düzenlenen hak ve özgürlükler kapsam olarak dar olmakla birlikte ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Hak ve özgürlükler önce tanımlanmış, sonra kısıtlanmış, daha sonra da kısıtlamalar sınırlandırılmıştır.

³⁷ Gölcüklü - Gözübüyük, a.g.e., s.13-14

³⁸ Durmuş Tezcan-Mustafa Ruhan Erdem-Oğuz Sancaktar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, Seçkin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2002, s.53

³⁹ Gölcüklü - Gözübüyük, a.g.e., s.15

III- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE EK PROTOKOLLERDE GÜVENCE ALTINA ALINAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylayan Avrupa Konseyi üyesi devletler, Sözleşme'de düzenlenen hak ve özgürlükleri güvence altına almakla yükümlüdürler.

A) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Birinci Bölümü "Haklar ve Özgürlükler"⁴⁰ başlığını taşımaktadır. Burada düzenlenen hak ve özgürlükler sınırlı sayıda olup, sadece kişisel ve siyasal hakların bir kısmını kapsamaktadır.

a) Yaşam Hakkı

"1. Herkesin yaşam hakkı yasanın koruması altındadır. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın yerine getirilmesi dışında hiç kimse kasten öldürülemez.

2. Öldürme, aşağıdaki durumlardan birinde kuvvete başvurma keskin zorunluluk haline gelmesi sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlali suretiyle yapılmış sayılmaz:

- a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunması için;
- b) Usulüne uygun olarak yakalamak veya usulüne uygun olarak tutuklu bulunan bir kişinin kaçmasını önlemek için;
- c) Ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması için."

(AİHS, madde 2)

Yasa ile korunan yaşam hakkı, AİHS'nin 2. maddesinde onaylanmıştır. Bu madde, yaşam hakkının devlet tarafından keyfi bir biçimde ortadan kaldırılmasına karşı bireyi korurken, eğer yasada öngörülmüşse, yargı yoluyla ölüm cezası verilmesini yasaklamamaktadır. Bu boşluğun kapanmasına yönelik olarak Avrupa

⁴⁰ Sözleşme metni için bkz. Tekin Akıllıoğlu, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başvuru Bilgileri*, İmaj Yayınları, Ankara, 2002, s.3-78

Konseyi Parlamenterler Meclisi 1985 yılında barış dönemlerinde ölüm cezası verilmesini ortadan kaldıran, Sözleşme'ye ek bir protokol kabul etmiştir. (6 Nolu Protokol) Parlamenterler Meclisi, barış dönemleri gibi savaş dönemlerinde de ölüm cezasının tümüyle yasaklanması yönünde öneriler ortaya atmayı sürdürmektedir.⁴¹

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sisteminde temel amaç bireyin etkin korunmasının sağlanmasıdır. Devletin, keyfi öldürme fiiline karşı bireyin yaşam hakkını koruyan Sözleşme'nin 2. maddesi, aynı zamanda üçüncü kişilerce meydana getirilen yaşam hakkı ihlallerinde de devletin uygun ve makul önleyici tedbirleri almaması halinde sorumluluk doğurabilir.⁴²

Temel hakların en başta geleni olarak yaşam hakkı, devleti pozitif tedbirlere zorlamaktadır. Hakkın etkin olarak kullanımını sağlama temel yükümlülüğü altında olan devletin, ihlalin önlenmesi doğrultusunda gereken tedbirleri almaması halinde de sorumluluğu gündeme gelmektedir. Bu doğrultuda devletin sorumluluğu hak ve özgürlüklere saygı göstermesi yanında, bu hak ve özgürlüklerin etkin güvenceye kavuşturulmasıdır. Yasal düzenlemeler yeterli olmamakta, ihlalleri önleme doğrultusunda gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu noktada devletin “özen yükümlülüğü” ortaya çıkmakta, insan hakları ihlallerinin önlenmesi doğrultusunda gereken tedbirleri almayan devletin “özen eksikliği” nedeniyle sorumluluğu söz konusu olmaktadır. Bu durumu yaşam hakkı açısından değerlendirecek, devletin araştırma, soruşturma ve kendi dışında meydana gelen ölümle sonuçlanan eylemlere son verme doğrultusunda ciddi önlemler alma, etkin faaliyetlerde bulunma yükümlülüğünün söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴³

AİHS'nin getirdiği yaşam hakkı ile ilgili çok az sayıda dava olmuştur. Yaşama son vermenin haklı görülemez en kötü örnekleri, savaş ve iç çatışma zamanlarında görülür. Birleşik Krallık'a karşı McCann ve Diğerleri (1995) davasında Mahkeme, bir bombalama eylemine katıldıklarından kuşku edilen İrlanda Cumhuriyet Ordusu üyesi üç teröristin öldürülmesinin, yaşam haklarına yönelik haklı

⁴¹ *Günlük Yaşamda İnsan Hakları-Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Alanındaki Çalışmalarının Etkisi*, TODAİE Yayın No: 277, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayın No: 14, Ankara, 1997, s.27

⁴² A.İşil Karakaş, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yaşam Hakkı: Mc Cann'dan Kaya Kararına”, *Türkiye'de İnsan Hakları*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları no:18, TODAİE Yayın no:301, Ankara, 2000, s.202

⁴³ a.k., s.202-203

görülemeyen bir ihlal olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, öldürmelerin kasıtlı olduğu suçlamasını reddetmiş olsa da, güvenlik kuvvetlerinin operasyonunun denetim ve örgütlenmesini eleştirmiştir.⁴⁴

b) İşkence yasağı

“Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza ve muameleye tabi tutulamaz.” (AİHS, madde 3)

Söz konusu hüküm, AİHS'nin herhangi bir sınırlama nedenine bağlı olmayan tek hükmüdür. AİHS madde 15/2'ye göre bu yasağın, olağanüstü durumlarda bile ortadan kaldırılması söz konusu değildir. AİHS madde 3'de kullanılan kavramlar oldukça geniştir ve belirsizliği nedeniyle Sözleşme organlarının kararlarıyla somutlaştırılmaya muhtaçtır. Bu bağlamda özellikle “insanlık dışı” veya “alçaltıcı muamele” kavramlarının Avrupa kamu düzeninin geçerli ortak standartlarına uygun olarak yorumlanması gerekir. Bu değerlendirme yapılırken davranış veya cezanın niteliği, devam süresi, sonuçları ve gerektiğinde kişinin sağlık durumu, yaşı, cinsiyeti göz önünde bulundurulur.⁴⁵

Sözleşmenin 3. maddesinde yer alan bu kavramlar Komisyon ve Mahkeme kararlarıyla tanımlanmış; Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan “İşkence ve İnsanlıkdışı ya da Aşağılayıcı Ceza ve Muamelenin Önlenmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi” 26 Kasım 1987 tarihinde imzaya açılarak, 1 Şubat 1989 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Herhangi bir çekinceye tabi tutulamayan bu Sözleşme ile “Avrupa Komitesi” adı altında yargısal niteliği olmayan bir denetim mekanizması kurulmuştur. İnsan Hakları Avrupa Komitesi'ne göre işkence, bilgi ya da ikrar elde etme, ya da cezalandırma amacıyla yapılan insanlık dışı muameledir ve genellikle de insanlık dışı muamelenin şiddetlendirilmiş biçimidir. Komisyon 3. madde kavramlarını birbirleriyle bağlantılı değerlendirmekte; işkencenin insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleyi içerdiğini, insanlık dışı muamelenin de aynı zamanda aşağılayıcı olduğunu söylemektedir. İnsanlık dışı muamele, belirli bir durumda kasıtlı olarak fiziksel veya zihinsel şiddetli acıya neden olan gayrimeşru muameledir.

⁴⁴*Günlük Yaşamda İnsan Hakları-Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Alanındaki Çalışmalarının Etkisi*, TODAİE Yayın No: 277, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayın No: 14, Ankara, 1997, s.27-28

⁴⁵ Tezcan-Erdem-Sancakdar, a.g.e., s.191

Aşağılayıcı muamele ise, kişinin başkaları önünde fena halde küçük düşmesine veya kendi isteği veya iradesine aykırı davranmasına yol açan eylemler olarak tanımlanmıştır. Komisyon'a göre bedene yapılan saldırılar dışında, kişide stres ve yoğun ızdırıp duygusu yaratan zihinsel acı verici uygulamalar da fiziki olmayan işkenceyi oluşturur.⁴⁶

c) Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı

“1. Hiç kimse köle ve kul halinde tutulamaz.

2. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz.

3. Aşağıdaki haller bu maddede sözü geçen “zorla çalıştırma veya zorunlu çalışma”dan sayılmazlar:

a) Bu Sözleşme'nin 5. maddesinde öngörülen koşullar altında tutuklu bulunan kimseden tutukluluğu veya şartlı salıverilmesi süresince olağan olarak yapılması istenen çalışma;

b) Askeri nitelikte bir hizmet veya inançları gereğince askeri görevini yapmaktan kaçınan kimselerin durumunu meşru sayan ülkelerde, bu inanca sahip kimseler zorunlu askerlik yerine gördürülecek başka bir hizmet;

c) Toplumun hayat veya refahını tehdit eden kriz ve afet hallerinde istenecek her hizmet;

d) Normal yurttaşlık yükümlülükleri kapsamına giren her türlü çalışma veya hizmet.” (AİHS, madde 4)

Kölelik, bir kısım insanların bir başkasının malı gibi işlem görmesini; diğer bir deyişle bir kısım insanların hukuki açıdan kişi değil, mal sayılmasını, sahibi tarafından dilediği gibi çalıştırılabilmesini, satılabilmesini, borcunun teminatı olarak rehnedilebilmesini öngören bir müessesedir. Kulluk deyimi ise, köleliğin daha hafif bir şeklini, bir kimsenin bir borç karşılığı olarak, bir başkasına süresiz, kaçınamayacağı ve değiştiremeyeceği şartlarda hizmet vermesini ifade etmektedir.⁴⁷

⁴⁶ Naz Çavuşoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine*, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Özel Dizi No: 1, Ankara, 1994,s.11-12

⁴⁷ Reisoglu, a.g.e., s.114

Kölelik ve kulluğun, tanımlarından da anlaşıldığı üzere, insan haklarına aykırı olduğu açık seçik ortadadır.

Bireyin iradesi dışında herhangi bir işte çalışmak zorunda bırakılması, bireyin özgürlüğünü kısıtlayan bir durum olarak ortaya çıkmakla birlikte, aynı zamanda da birey için bir eziyet olmaktadır. Buna engel olmak için de bireye istediği işte çalışma fırsatı verilmesi gerekmektedir.

d) Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı

“1. Herkesin kişi özgürlüğüne ve güvenliğine hakkı vardır. Aşağıda belirtilen haller ve yasada belirlenen yollar dışında hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz:

a) Yetkili mahkeme tarafından mahkum edilmesi üzerine bir kimsenin usulüne uygun olarak hapsedilmesi;

b) Bir mahkeme tarafından yasaya uygun olarak verilen bir karara riayetsizlikten dolayı veya yasanın koyduğu bir yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlamak için bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanması veya tutulması;

c) Suç işlediği hakkında geçerli şüphe bulunan veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olmak zorunluluğu inancı doğuran makul nedenlerin bulunması dolayısıyla, bir kimsenin yetkili merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması veya tutulması;

d) Bir küçüğün gözetim altında eğitimi için usulüne uygun olarak verilmiş bir karar gereği tutulması veya yetkili merci önüne çıkarılmak üzere usulüne uygun tutulması;

e) Bulaşıcı hastalık yayabilecek bir kimsenin, bir akıl hastasının, bir alkoliğin, uyuşturucu madde bağımlısı bir kişinin veya bir serserinin usulüne uygun olarak tutulması;

f) Bir kişinin usulüne aykırı surette ülkeye girmekten alıkonması veya kendisi hakkında sınır dışı etme ya da geri verme işleminin yürütülmekte olması nedeniyle usulüne uygun olarak yakalanması veya tutulması.

2. Yakalanan her kişiye, yakalama nedenleri ve kendisine yöneltilen her türlü suçlama en kısa zamanda ve anladığı bir dille bildirilir.

3. Bu maddenin 1.c. fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutuklanan herkes hemen bir yargıç önüne çıkarılmalıdır; kişinin makul bir süre içinde yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminata bağlanabilir.

4. Yakalama veya tutulma nedeniyle özgürlüğünden yoksun kılınan herkes, özgürlük kısıtlamasının yasaya uygunluğu hakkında kısa bir süre içinde karar vermesi ve yasaya aykırı görülmesi halinde, kendisini serbest bırakması için bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.

5. Bu madde hükümlerine aykırı olarak yapılmış bir yakalama veya tutma işleminin mağduru olan herkesin tazminat istemeye hakkı vardır.”

(AİHS, madde 5)

Sözleşme'nin 5. maddesi, klasik anlamda kişi özgürlüğünü korumaktadır. Anglo-Sakson hukukundan esinlenen bu hüküm, gözaltına alma ve tutuklama sürelerini kısıtlayıp bazı şartlara bağlayarak, kişi özgürlüğünün devlet tarafından keyfi bir şekilde ihlal edilmesini önlemeyi amaçlamaktadır. Maddede öngörülen özgürlük kısıtlaması, kişinin fiziki özgürlüğünün kısıtlanmasıdır. Devlet makamlarının bir kişiyi polis nezaretinde, cezaevinde veya başka bir yerde alıkoyarak özgürlüğünden yoksun bırakması, madde kapsamına girer. Bu tür özgürlük kısıtlamalarının maddede öngörülen çerçevede ve şartlar altında yapılıp yapılmadığı, Mahkeme'nin denetimi altındadır. Kişi özgürlüğü ve güvenliği kavramları, birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Kişi güvenliği, kamu otoriteleri tarafından yapılacak keyfi müdahaleleri önlemek anlamında, kişi özgürlüğünü korumaktadır. AİHM, kişi özgürlüğünü demokratik bir toplumun en önemli ve vazgeçilmez bir hakkı olarak nitelendirmiştir.⁴⁸

⁴⁸ Şeref Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarını Uluslararası İlkeleri*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:89, Ankara, 2001, s.136-137

e) Adil yargılanma hakkı

“1. Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir. Hüküm açık oturumda verilir; ancak, demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır.

3. Her sanık en azından aşağıdaki haklara sahiptir:

a) Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek,

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak,

c) Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir avukatın yardımından yararlanmak ve eğer avukat tutmak için mali olanaklardan yoksunsa ve adaletin selameti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir avukatın para ödemeksizin yardımından yararlanabilmek,

d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında çağrılmasının ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek,

e) Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından para ödemeksizin yararlanmak.” (AİHS, madde 6)

Sözleşme organları, “adil yargılanma” konusunda genel bir tanım vermek yerine, her olayın özelliklerine göre bir sonuca varmayı tercih etmiş ve bu özellikleri değerlendirerek adil yargılanmanın bulunup bulunmadığını belirtmiştir. Bu sistem gerçekçi bir görünüm taşımakla birlikte, adil yargılanma hakkının sınırlarını

çizebilecek bir tanım verme olanağı da bulunmaktadır. Donay, adil yargılanma hakkını “uyuşmazlığın olanaklar ölçüsünde gerçekleri yansıtabilmesi için, uyuşmazlığın tarafları arasında fiili ve hukuki bir fark gözetmeksizin iddia ve savunmaların eşit ölçülerde ve karşılıklı olarak yapıldığı dürüst bir yargılama” olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre adil yargılanma hakkının en belirgin niteliği; taraflar arasında yani hukuk davasında gerek davacı ve davalı, ceza yargılamasında ise sanık ve iddia makamı arasında fark gözetmeksizin, karşılıklı olarak iddialarını ileri sürebilmeleri ve savunmalarını yapabilmeleri olarak anlamak gerekir.⁴⁹

Bağımsız yargı ve doğru ve güvenli yargılanma, toplumda insan haklarının sağlanması için en önemli faktördür. İnsanın, insan haysiyet ve onuruna uygun olarak yaşamını sürdürebilmesi ve toplum bireylerinin ekonomik ve sosyal unsurlardan kaynaklanan farklılıkların sebep olabileceği ayrımcılıktan uzak, ırk, cins, dil, din farkı gözetilmeksizin eşit ve objektif olarak insan haklarının uygulanması için yargı en önemli kurumdur. Bunun için yargı yetkisinin bağımsız olması, doğru ve güvenli yargı için zorunludur.⁵⁰

Mahkemelerin iyi çalışmasını isteme hakkı da diyebileceğimiz bu hakka göre, bir kimsenin ceza ve hukuk davasına bakacak mahkemenin bağımsız, tarafsız ve kanuni olması gerekmektedir. Mahkemenin bağımsız, tarafsız ve kanuni olması, Strasbourg Kurumları'nın içtihatlarıyla açıklık kazanmaktadır. Buna göre, mahkemenin bağımsız olması, onun başka bir kişi ya da organdan emir almaması, özellikle yürütme organının etki alanı dışında bulunması, üyelerinin her türlü etkinin dışında bulunması anlamına gelmektedir. Mahkemenin tarafsız olması, subjektif (mahkeme üyesi hakimın birey sıfatıyla, birey tarafsızlığını) ve objektif (kurum olarak mahkemenin kişiye güven, tarafsız görünüm, makul her türlü şüpheyi kaldırır nitelikte bir izlenim bırakması) tarafsızlığı ifade etmektedir. Mahkemenin kanuni olması ise, mahkemenin hem kuruluş ve yetkileri itibarı ile, hem de yargılama usulünün yürütme organının düzenleyici işlemleriyle değil, yasama organı tarafından dava konusu olay ortaya çıkmadan önce, kanunla kurulmuş olması anlamına

⁴⁹ Süheyl Donay, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2955, Hukuk Fakültesi Yayın No: 647, İstanbul, 1982, s.41-42

⁵⁰ Berin Ergin, “İnsan Hakkı Olarak Doğru Yargılanma ve Bağımsız Yargı”, *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt:73, Sayı: 10-11-12, İstanbul, 1999, s. 915

gelmektedir. Divan'a göre, bununla kişi ya da olaya göre yargılama makamı oluşturmak gibi keyfiliklerin önlenmesi amaçlanmaktadır.⁵¹

Mahkeme kararlarının gerekçeli olması da, adil yargılanma hakkının gerekleri arasındadır. Gerekçe, mahkemenin uyuşmazlığı çözen ve o somut durumda 'hukuk'un ne olduğunu gösteren açıklamasıdır. Mahkeme kararlarının gerekçeli olması yargılamanın doğası gereğidir. Çünkü, davanın her iki tarafı başlangıçta kendi iddiasında haklı olduğunu düşünür ve bu yolda birçok kanıt ileri sürer. Oysa mahkemenin kararları tarafların en azından birinin bu inançlarıyla uyumlu olmayabilir; özellikle de son karar (hüküm) uyuşmazlığı taraflardan biri lehine sonuçlanır. Onun için, kaybeden tarafın, kendisi kaybetmiş olsa bile kararı okuduğunda onun hukuka uygun ve haklı olduğuna inanması gerekir. Aksi takdirde, mahkeme kararlarına olan güvende ciddi bir sarsılma meydana gelebilir. Kararın gerekçeli olması, bu sakıncayı önlemeye yöneliktir.⁵²

f) Suç ve Cezaların kanuniliği

“1. Hiç kimse işlendiği zaman ulusal ve uluslararası hukuka göre suç sayılmayan bir fiil veya ihmalden dolayı mahkum edilemez. Yine hiç kimseye, suçun işlendiği sırada uygulanabilecek cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

2. Bu madde işlendiği zaman uygar uluslar tarafından tanınan genel hukuk ilkelerine göre suç sayılan bir fiil veya ihmal ile suçlanan bir kimsenin yargılanmasına ve cezalandırılmasına engel değildir.” (AİHS, madde 7)

“Suç ve cezaların kanuniliği” ilkesi, kanunların suç saymadığı bir fiilden dolayı hiç kimseye ceza verilemeyeceğini ve bireyin bu konuda korunması gerektiğini ifade etmektedir.

Ceza yasaları yürürlüğe girdikten sonra gerçekleşen eylemlere uygulanır, kişinin aleyhine olarak geçmişe uygulanmaz, yürürlükten kaldırıldıktan sonraki eylemlere de uygulanmaz. Yasa yeni bir suç getirmişse, yasanın yürürlüğünden önceki eylemler cezalandırılmaz. Kapsama eklenen eylemler, yeni yasanın yürürlüğünden sonra gerçekleşirse yaptırıma konu olur. Yasada yer alan ceza normu

⁵¹ Said Vakkas Gözlüğü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzun Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, Konya, 1999, s.130

⁵² Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2003, s.221

yürürlükten kaldırılırsa, ya da mevcut bir tipe dahil eylemler kapsamdan çıkarılırsa; suç olmaktan çıkarılan eylemler, yasanın yürürlüğünden önce işlense bile cezalandırılmaz; yürürlükten önce işlenen eylemler nedeniyle ceza verilmez, infaza başlanmaz, başlanmış ise durdurulur. Sonradan çıkan yasadaki kural ile önceki yasadaki kuralın içerdiği yaptırım farklı ise, lehe olan yasa uygulanır.⁵³

g) Özel hayatın ve aile hayatının korunması

“1. Herkes özel hayatına, aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir.”

(AİHS, madde 8)

Devletler, Sözleşme'nin yukarıda metnini verdiğimiz 8/1 maddesi uyarınca, kişilerin özel ve aile yaşamına, konutuna ve haberleşmesine (8. maddenin 2. fıkrasında öngörülen haller dışında) müdahalede bulunmamakla yükümlüdürler. AİHD'nin çeşitli kararlarında da belirtildiği üzere Devletler, bireysel yaşamı koruma altına almakla, kişilerin özel hayatına, aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine başka (gerçek veya tüzel) kişilerden gelecek müdahaleleri önlemekle de görevlidirler. Kamu makamlarınca (AİHS'nin 8. maddesinin 2. fıkrasında öngörülen istisnalar dışında) kişilerin telefonlarının dinlenmesi, konuşmalarının kaydedilmesi, hangi telefon numaralarıyla, hangi saatte, ne kadar konuşulduğunun tespit edilmesi; mektupların açılıp okunması, bir kısım mektup veya belgelerin alıkonularak sahiplerine verilmemesi; bireylerin özel hayatına ilişkin bilgilerin toplanması, resimlerin çekilmesi; kişilerin konutuna girilmesi, özel belgelerinin incelenmesi ve belgelere el konulması, Sözleşme'nin 8. maddesinin 1. fıkrasıyla bireylere getirilen korumaya aykırıdır, Sözleşme'nin ihlali niteliğindedir.⁵⁴

⁵³ İlker Hasan Duman, *1982 Anayasasında İnsan Haklarına Saygılı Devlet*, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997, s.131

⁵⁴ Reisoğlu, a.g.e., s. 87-88

h) Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü

1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din ve inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir.” (AİHS, madde 9)

Din ve inanç özgürlüğü bireylerin istedikleri din ve inancı benimseme, dini bir inanca sahip olmama ve dinlere karşı ilgisiz olmayı da içerir. Din ve inancı değiştirmek ve açığa vurmaya da bu hakkın içeriğinde yer almaktadır. Din özgürlüğü, dinin gereklerini yerine getirip getirmeme özgürlüğü de içerir. Kural olarak devletler bireyleri dini inançlarıyla bağdaşmayan işleri yapmaya zorlayamamakla birlikte, kamuya ilişkin ve dini inançlarla doğrudan ilgisi olmayan konularda kişiler dini inançlarını ileri sürerek kamusal görevlerini yerine getirmekten kaçınmaz. Diğer taraftan dine saygı yalnızca büyük dinler için geçerli değildir ancak diğer taraftan ise dinin belirlenebilir olması gerekir.⁵⁵

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin din-devlet ilişkileri ve onun etkileri konusunda Hollandalı bir vatandaşın bireysel başvurusu doğrultusunda verdiği önemli bir kararı bulunmaktadır. Bu başvuruda şikayetçi, “İnsanların başına gelen her türlü felaket ve iyilik, mükafat ve mücazat, Tanrı'nın takdirindedir. Devlet, sigorta sistemleri ile insanlar üzerindeki bu riski almaktadır. Bizi mecburi sigorta yaptırmak zorunda bırakmaktadır. Bu durum benim din ve vicdan özgürlüğüme aykırıdır.” demektedir. Burada ilahi kurallar ile dünyevi kuralların çatışması görülmektedir. Bu konuda Mahkeme, bireyin inancını sürdürmekte serbest olduğuna, ancak trafik sigortası konusundaki mevzuatın, trafik kazalarının kurbanı olabilecek kişilerin menfaatlerini korumaya yönelik bir düzenleme olduğuna ve Sözleşme ile

⁵⁵ Tezcan-Erdem-Sancakdar, a.g.e., s. 299

uyum halinde olduğuna karar vermiştir.⁵⁶

Vicdan özgürlüğüne göre ise devlet, kişilerin vicdani kanaatine etki etmemeli veya bu nedenle onu avantajlı veya dezavantajlı bir duruma getirmemelidir. Vicdanın herhangi bir dine bağlı olması gerekmez. Diğer taraftan bir görüşe göre din özgürlüğü, vicdan özgürlüğüne göre daha sınırlıdır. Vicdan özgürlüğü mutlaklıdır. Olağanüstü yönetim usulleri durumunda bile dokunulamaz. Buna karşılık dinsel özgürlüklerin dışı bakan yüzü mutlak bir özgürlük alanı değildir. Vicdana ilişkin irade; bireysel ya da kollektif, kamusal ya da özel alanda olabilir.⁵⁷

Düşünce özgürlüğünde ise, düşünce dışarı vurulmadıkça, korunması gereken bir hak da söz konusu olmamaktadır. Düşünce özgürlüğünü tamamlayan madde 10. maddede düzenlenen ifade özgürlüğü yani düşünceyi açıklama özgürlüğüdür.

i) İfade özgürlüğü

1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

2. Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.”

(AİHS, madde 10)

Düşünce özgürlüğü, insanın serbestçe düşünce ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte, çeşitli yollardan serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir. Bu üç alan, yani

⁵⁶ Şeref Ünal, “İnsan Hakları”, *TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi-5*, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, Şubat 1998, s.23

⁵⁷ Tezcan-Erdem-Sancakdar, a.g.e., s. 306

düşüncelere ulaşabilme, düşüncelerinden ötürü kınanmama ve bunları serbestçe yayabilme hakkı, bir bütün oluşturur ve genellikle “düşünce özgürlüğü”, “düşünce ve açıklama özgürlüğü” ya da sadece “açıklama ya da ifade özgürlüğü” gibi kavramlarla anlatılır.⁵⁸ Düşünceleri, yine başka düşünceler denetler, dengeler ve geliştirir. Reşit insanlar kendilerine ve topluma yararlı ve yararsız düşünceler hakkında hür iradeyle, yeterli bilgiyle, muhakeme ve mukayese yöntemiyle karar vermelidirler. Bunun ön koşulu da düşünce ve bilgilerin topluma sunulabilmesidir. Yoksa tek bir düşünce kalıbını tabulaştırmak, her şeyin çözümü olduğunu ileri sürmek, alternatifleri gayri meşru ve gayri kanuni saymak, hem toplumun ilerlemesini engeller, hem de bunu yapanların düşünsel fakaralığını ve haksız kazanımlarını yitirmeme çabalarının kanıtını oluşturur.⁵⁹

İfade özgürlüğü, demokratik toplumu oluşturan en temel özgürlüklerden biri olarak kabul edilmiştir. Demokrasinin işletilebilmesi ancak düşüncelerin serbestçe ifade edilebildiği bir ortamda mümkündür. Düşünce ve duyguların özgürce yazıyla veya sözle ifade edilebilmesi ve bunların elde edilerek başkalarına ulaştırılabilmesi, bireyin ve toplumun gelişmesi bakımından vazgeçilmez bir kuraldır. İfade özgürlüğü, hakkın çekirdek özüdür. Bu özgürlük ve hakka; kamu otoritelerinin müdahalesi kabul edilmemiştir. Çekirdek öz içinde haber veya fikir almak hakkı da sayılmıştır. Elde edilen fikir, bilgi veya haberin ulaştırılması da ulusal sınırlara bakılmaksızın 10. madde ile korunmaktadır. İfade özgürlüğü, devletin radyo, televizyon ve sinema işletmeciliğini izne bağlamasına engel oluşturmamaktadır.⁶⁰

İfade hürriyetinin Sözleşme çerçevesinde niteliği ve muhtevasına ilişkin en kapsamlı açıklama, ilk olarak Handyside kararında (Handyside/İngiltere, 5493/72, 07.12.1976) yapılmıştır. Divan, ifade hürriyetinin demokratik toplumun temel dayanaklarından birini oluşturduğunu belirttikten sonra⁶¹ bu hürriyetin, sadece olağan karşılanan, zararsız ya da önemsiz görülen bilgiler ve düşüncelerin açıklanması açısından değil, ayrıca devlete ve toplumun belirli bir bölümüne aykırı

⁵⁸ Bülent Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, BDS Yayınları, Genişletilmiş 3.Baskı, İstanbul, 1994, s.59

⁵⁹ Taha Parla, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi (1980-1989)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.107

⁶⁰ Fikret İlkiz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İfade Özgürlüğü”, *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt:73, Sayı: 4-5-6, İstanbul, 1999, s.319

⁶¹ Reyhan Sunay, *İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara, 2001, s.33

gelen, onları rahatsız eden, şaşırtıcı ve endişe verici düşüncelerin açıklanması açısından da geçerli olduğunu vurgulamıştır. Divan'a göre ifade hürriyetini böyle yorumlamak, demokratik toplumun vazgeçemeyeceği çoğulculuk, hoşgörü ve geniş fikirliliğin bir gereğidir.

10. maddenin ilk fıkrası ifade özgürlüğünün kapsamını anlatırken, 2. fıkra da ifade özgürlüğünün sınırlarına yer vermiştir.

İlk olarak, müdahale demokratik toplumda gerekli olmalıdır. Bir siyaset etiği kuralı olan demokratik toplum düzeninin gerekleri ile sınırlandırma uyumlu olmalıdır. Demokratik toplumun gerekleri sınırlandırmanın kabul edilebilirliği konusunda önemli bir kriterdir. Demokratik toplum kriteri, Sözleşme'nin en orijinal kriteri olarak kabul edilmektedir; bu kriter Sözleşme'nin önsözünde yer almakta ve Sözleşme'nin genel yapısının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İkinci olarak, sınırlama kanunla belirlenmiş olmalıdır. Üçüncü olarak, müdahalenin meşru bir amacı bulunmalıdır. Sözleşme'nin 10. maddesinin 2.fıkrası meşru amaçları saymıştır. Başkalarının haklarını veya itibarlarını koruma, özel olarak alınmış bilgileri koruma gibi amaçlar meşru amaçlar olabilir. İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasını meşru amaçların haklı kıldığına gösterme yükümlülüğü devlete aittir. Meşru amaç, ikna edici olarak ortaya konulmalıdır, acil toplumsal ihtiyaç söz konusu olmalıdır. Sınırlamanın gerekliliği ve meşru amaç, orantılılık ilkesine yol açmaktadır. Ulaşılmak istenen meşru amaçla ifade özgürlüğünün sınırlandırılması orantılı olmalıdır.⁶²

j) Dernek kurma ve toplantı özgürlüğü

"1. Herkes asayiş bozmayan toplantılar yapmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve sendikalara katılmak haklarına sahiptir.

2. Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabilir. Bu

⁶² Vahit Bıçak, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü", <http://www.geocities.com/vbicak/izmirbar.htm/03.10.2003>

madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir.” (AİHS, madde 11)

Kişilerin belirli amaçlar altında kendi iradeleriyle biraraya gelerek, dernek ya da sendika kurmak, ya da kurulan sendika ve derneklere katılmak, toplantı yapmak hak ve özgürlükleri vardır. Bu hak ve özgürlükler sadece 2. fıkrada öngörülen sınırlamalara tabi olabilirler.

k) Evlenme hakkı

“Evlenme çağına gelen erkek ve kadın, bu hakkın kullanılmasını düzenleyen ulusal yasalar uyarınca evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir.” (AİHS, madde 12)

Sözleşme'nin 12. maddesi, evlenme ve aile kurma hakkını güvence altına almıştır. Evlenme konusuyla ilgili olarak; yaş, şekil şartı, ehliyet gibi konulara Sözleşme'de yer verilmemiş, bu konudaki ayrıntılı düzenlemeler Sözleşmeci devletlerin ulusal yasalarına bırakılmıştır.

l) Etkili başvuru hakkı

“Bu Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, ihlal fiili resmi görev yapan kimseler tarafından bu sıfatlarına dayanılarak yapılmış da olsa, ulusal bir makama etkili bir başvuru yapabilme hakkına sahiptir.”

(AİHS, madde 13)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesi, Sözleşme'de tanınmış hak ve özgürlükleri ihlal edilen kimsenin, bu Sözleşme'ye dayanarak iç hukuk organlarına fiilen başvuru hakkının olduğunu belirtmektedir. Bu hükümden anlaşılacağı üzere Sözleşme, kendisinin iç hukukta doğrudan doğruya uygulanmasını öngörmüştür. Bundan hareketle, Sözleşme milli hukuka dahil edilsin veya edilmesin, kendisine başvurularak uygulanması istenebilecek, yargı organları ve idari birimler kararlarını ve işlemlerini ona dayandırabileceklerdir.⁶³

⁶³ Kadir Yıldırım, *AİHS ile Divan Kararlarının Hukuksal Niteliği ve Taraf Devletlerde Uygulanması*, Kazancı Hukuk Yayınları, No: 155, İstanbul, 1997, s.31

B) Ek Protokollerde Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 11 Protokol imzalanmıştır. Bu Protokollerden 1, 4, 6 ve 7 Nolu Protokoller Sözleşme'de düzenlenen hak ve özgürlüklerin kapsamını genişletmiştir.⁶⁴

a) 1 Nolu Protokol'de Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler

20 Mart 1952 tarihinde Paris'de imzalanan 1 Nolu Protokol, 18 Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol'de mülkiyet, eğitim ve serbest seçim hakkı düzenlenmiştir.

aa) Mülkiyet hakkı

“Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.

Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka hâlel getirmez.” (1 Nolu Protokol, madde 1)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre 1. madde, herkese mal ve mülkünün dokunulmazlığına riayet edilmesi hakkını tanımakla, özü itibariyle mülkiyet hakkını güvence altına almaktadır. Kişinin mal ve mülkünden yararlanma hakkı, mülkiyet hakkının geleneksel temel unsurlarından birini oluşturur. Sözleşme uygulamasında “mal ve mülk” kavramı, bütün öteki kavramlar gibi özerk bir kavramdır. Madde hükmünde yer alan “mal ve mülk” deyimini maddi bir varlığa sahip her türlü taşınabilir ve taşınmaz mallar yanında, maddi varlığa sahip olmayan hak ve menfaatleri, mameleke dahil her türlü aktif, mali ve ekonomik değeri de içermektedir. Hak veya menfaatin ya da kısaca bir varlığın 1. madde içeriğine dahil

⁶⁴ Ek Protokoller için bkz. Tekin Akıllıoğlu, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başvuru Bilgileri*, İmaj Yayınları, Ankara, 2002, s.81-116

edilebilmesi için; her şeyden önce iktisadi bir değere sahip bulunması; başka bir deyişle hesaplanabilir belli parasal bir değerle ifade edilebilir olması gerekir.⁶⁵

ab) Eğitim hakkı

“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.” (1 Nolu Protokol, madde 2)

1 Nolu Protokol’ün 2. maddesi, herkese mevcut okullara girebilme ve yapılan öğrenimden yararlanma hakkını tanıırken; devlet okullarında bütün öğretim dallarında, ana-babanın dini ve felsefi inançlarına saygılı olma yükümlülüğünü öngörmektedir. Devlet, ana-babanın dini ve felsefi inançlarına aykırı nitelikte belli bir fikri ve amacı aşlamaya yönelemez. Bunun için, programlarda yer alan bilgiler nesnel, eleştirel, bilimsel, kamuya yararlı, demokrasi ilkelerine uygun olmalıdır. Mevcut eğitim ve öğretim düzeni içinde inançlara saygılı olmak, devletin ana-babanın inançları yönünde eğitim sağlamak zorunluluğu anlamına gelmez.⁶⁶

ac) Serbest seçim hakkı

“Yüksek Sözleşmeci taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.” (1 Nolu Protokol, madde 3)

Seçim hakkı, devletin serbest seçimleri düzenleme yükümlülüğü ve gerçekleşme özellikleriyle öteki haklardan ayrılır. Birey ve toplulukların hakkı, devlet açısından bir yükümlülük, bir ödev biçiminde kendinin göstermektedir. Şu halde bu hakkın kullanılmasında serbest seçimleri örgütleme ilkesi, yasama organını seçme hakkını ve onun kuruluşunu güvence altına alır. AİHS Ek 1 Nolu Protokol madde 3 bağlamında, serbest seçimleri düzenleme kurumsal hakkı, devletler üzerinde demokratik seçimleri düzenlemek için olumlu önlemlerin kabulü yönünde bir yükümlülüktür. İki gereklilikten ilki bir yasama organının varlığıdır, diğeri ise

⁶⁵ Gölcüklü - Gözübüyük, a.g.e., s. 418

⁶⁶ Duman, a.g.e, s.218-219

yasama seçim tarzlarına ilişkindir.⁶⁷

b) 4 Nolu Protokol'de Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler

16 Eylül 1963 tarihinde Strasbourg'da imzalanan 4 Nolu Protokol, 2 Mayıs 1968 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol'de borçtan dolayı özgürlüğünden yoksun bırakılma yasağı, serbest dolaşım özgürlüğü, vatandaşın sınır dışı edilmesi yasağı ve yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasağı düzenlenmiştir.

ba) Borçtan dolayı özgürlüğünden yoksun bırakılma yasağı

“Hiç kimse yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememiş olmasından dolayı özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.”

(4 Nolu Protokol, madde 1)

Bu madde ile sözleşmeden kaynaklanan borçlarını yerine getiremeyen kişilerin hapis cezasına çarptırılmaları yasaklanmıştır.

bb) Serbest dolaşım özgürlüğü

“1. Bir devletin ülkesi üzerinde yasal olarak bulunan herkesin orada serbestçe dolaşma ve ikametgahını serbestçe seçme hakkı vardır.

2. Herkes, herhangi bir ülkeyi, kendisinin de dahil olmak üzere, terk etmekte serbesttir.

3. Bu hakların kullanılması kanunun öngördüğü nedenler dışında başka bir kısıtlamaya konu olamaz. Bunlar demokratik bir toplumda, ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeninin sağlanması, suçların önlenmesi, sağlık ve ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için alınan önlemlerdir.

4. Bu maddenin 1. fıkrasında sayılan haklar, belli yerlerde, yasayla konmuş ve demokratik bir toplumda kamu yararının gerektirdiği sınırlamalara tabi tutulabilir.” **(4 Nolu Protokol, madde 2)**

2. madde, “bir devletin ülkesi üzerinde yasal olarak bulunan herkesin” yerleşme ve seyahat özgürlüğünü güvence altına almakla beraber, akit devlet ülkesinde yaşayan yabancıların da, Sözleşme'nin 1. maddesi çerçevesinde aynı

⁶⁷ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, Afa Yayınları, Güncelleştirilmiş 5. Baskı, İstanbul, 1999, s.265-266

haklardan eşit şekilde yararlanmaları söz konusu değildir. Yabancıların hukuki statüsü akit devletlerin yabancılar hukuku kurallarına göre belirlenmiş olup, bu alanda Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin mevzuatı arasında bir uyum yoktur. Yabancıların bu haklardan yararlanabilmeleri için ülkeye yasal yollardan, yani vize olarak giriş yapmaları ve idari makamlardan oturma veya çalışma izni almaları gereklidir. Ancak bu iznin şartları ilgili devletin yabancılar politikasına göre çok büyük farklılıklar göstermektedir. AİHM'nin kökleşmiş içtihadına göre de, bir yabancı belirlenmiş bir ülkeye giriş, ikamet ve yerleşme hususunda genel bir hakkı yoktur.⁶⁸

bc) Vatandaşın sınır dışı edilmesi yasağı

“1. Hiç kimse tek başına ya da toplu olarak, uyruğu bulunduğu devletin ülkesinden sınır dışı edilemez.

2. Hiç kimse, uyruğunda bulunduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz.” (4 Nolu Protokol, madde 3)

bd) Yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasağı

“Yabancıların toplu olarak sınır dışı edilmeleri yasaktır.” (4 Nolu Protokol, madde 4)

c) 6 Nolu Prokol'de Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler

28 Nisan 1983 tarihinde Strasbourg'da imzalanan 6 nolu Prokol, Mart 1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

“Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu cezaya çarptırılamaz.”

(6 Nolu Protokol, madde 1)

“Bir devlet, yasalarında savaş veya yakın savaş tehlikesi zamanında işlenmiş olan fiiller için ölüm cezasını öngörebilir; bu ceza ancak yasanın belirlediği hallerde ve onun hükümlerine uygun olarak uygulanabilir. İlgili devlet, söz konusu yasanın bu duruma ilişkin hükümlerini Avrupa Genel Sekreteri'ne bildirir.”

(6 Nolu Protokol, madde 2)

⁶⁸ Şeref Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:89, Ankara, 2001, s.330

6 Nolu Protokol ile, savaş ya da yakın savaş tehlikesi durumları dışında ölüm cezası kesin olarak yasaklanmıştır.

d) 7 Nolu Prokol'de Güvence Altına Alınan Hak ve Özgürlükler

22 Kasım 1984 tarihinde Strasbourg'da imzalanan 7 Nolu Prokol, 1 Kasım 1988 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol'de yabancıların sınır dışı edilmesi yasağı, cezai konularda iki dereceli yargılanma hakkı, adli hata halinde tazminat hakkı, aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı ve eşler arasında eşitlik hakkı düzenlenmiştir.

da) Yabancıların sınır dışı edilmesi yasağı

“1. Bir devletin ülkesinde kurallara uygun olarak ikamet eden bir yabancı, yasaya uygun şekilde verilmiş bir kararın uygulanması dışında sınır dışı edilemez ve bu durumda bir kimse,

a) sınır dışı edilmesine karşı gerekçeler öne sürebilme,

b) durumunu yeniden inceletme,

c) yukarıdaki amaçlarla, yetkili bir merci önünde veya bu merci tarafından tayin edilecek biri ya da birileri önünde kendini temsil ettirme hakkını haiz olacaktır.” (7 Nolu Protokol, madde 1)

db) Cezai konularda iki dereceli yargılanma hakkı

“1. Bir mahkeme tarafından cezai bir suçtan mahkum edilen her kişi, mahkumiyet ya da ceza hükmünü daha yüksek bir mahkemeye yeniden inceletme hakkını haiz olacaktır. Bu hakkın kullanılması, kullanılabilme gerekçeleri de dahil olmak üzere, yasayla düzenlenir.

2. Bu hakkın kullanılması, yasada düzenlenmiş haliyle önem derecesi düşük suçlar bakımından ya da ilgilinin birinci derece mahkeme olarak en yüksek mahkemede yargılandığı veya beraatini müteakip bunun temyiz edilmesi üzerine verilen mahkumiyet hallerinde istisnaya tabi tutulabilir.”

(7 Nolu Protokol, madde 2)

dc) Adli hata halinde tazminat hakkı

“Bir kişinin kesin bir kararla cezai bir suçtan mahkum edilmesi ve sonradan yeni veya yakın zamanda keşfedilmiş bir delilin kesinlikle yanlış bir adalet uygulaması olduğunu göstermesi veya kişinin affedilmesi nedeniyle cezai kararın iptal edilmesi halinde, bilinmeyen delilin açıklanmamış olmasının tamamen veya kısmen o kişiye atfedildiğinin ispatlandığı haller dışında, böyle bir mahkumiyet sonucunda cezaya maruz kalan kişi, ilgili devletin yasası ve uygulamasına göre tazmin edilecektir.” (7 Nolu Protokol, madde 3)

dd) Aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı

“1. Hiç kimse bir devletin ceza yargılaması usulüne ve yasaya uygun olarak kesin bir hükümlerle mahkum edildiği ya da beraat ettiği bir suçtan dolayı aynı devletin yargısal yetkisi altındaki yargılama usulleri çerçevesinde yeniden yargılanamaz veya mahkum edilemez.

2. Yukarıdaki fıkra hükümleri, yeni veya yakın zamanda ortaya çıkarılan delillerin veya önceki muamelelerde davanın sonucunu etkileyebilecek esaslı bir kusurun varlığı durumunda, ilgili devletin ceza yargılaması usulü ve yasasına uygun olarak davanın yeniden açılmasını engellemez.

3. Sözleşme'nin 15. maddesi çerçevesinde bu madde ile derpiş olunan yükümlülükler aykırı hiçbir tedbir alınmaz. (7 Nolu Protokol, madde 4)

de) Eşler arasında eşitlik hakkı

Eşler evlilikte, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesi durumunda, kendi aralarında ve çocukları ile ilişkilerinde medeni haklar ve sorumluluklardan eşit şekilde yararlanırlar. Bu madde devletlerin çocuklar yararına gereken tedbirleri almalarını engellemez. (7 Nolu Protokol, madde 5)

İKİNCİ BÖLÜM
AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ
ve
DENETİM MEKANİZMASI

I- 11 Nolu PROTOKOL'DEN ÖNCEKİ DENETİM MEKANİZMASI

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin en ayırt edici özelliklerinden biri insan hak ve özgürlüklerinin korunması konusunda getirdiği denetim mekanizmasıdır. 1 Kasım 1998 tarihine kadar geçerli olan denetim mekanizması; Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Divanı ve Bakanlar Komitesi olmak üzere üç organdan oluşmaktaydı.

A) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, AİHS'nin 3. bölümünde (madde 20-37) düzenlenmiştir.

AİHK, Sözleşme ile getirilmiş olan ortak güvence sisteminin en önemli kuruluşudur, çünkü denetim sürecini başlatan ilk başvuru yeridir. Divan'ın ve Bakanlar Komitesi'nin güvence mekanizması içinde görev yapabilmesi için, Komisyon'un ön koşullar açısından başvuruyu kabul etmesi ve esas hakkındaki raporunu Bakanlar Komitesi'ne sunması gerekir. Komisyon, 'kabul edilebilir' saydığı başvurular için öncelikle dostça çözüm yolları arar. Eğer dostça çözüm yolu ile çözüme varılamazsa, başvuru konusu Divan'ın ya da Bakanlar Komitesi'nin kararına bırakılır.⁶⁹

Lawless davasında, Mahkeme'nin üç temsilcisinden biri olan Profesör Waldock, Komisyon'un oynamayı umduğu rolü şöyle özetlemiştir:

“Davada bir taraf olmamasına rağmen Komisyon, yargılama usullerine iştirak eder ve hükümet ile birey arasında bir konumda yer alır. Ayrıca şayet bireyin

⁶⁹ A. Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s.437-438

haklarının ihlal edildiğini düşünürse, bunu raporunda belirtmek ve görüşünü Mahkeme'ye sunmak, Komisyon'un görevidir. Ancak Komisyon, Mahkeme önündeki görevini, bireyin çıkarlarını korumak olarak yorumlamaz. Komisyon'un görevi, Sözleşme'nin tarafları tarafından üstlenilen taahhütlerin yerine getirilmesini temin etmektir. Görevimiz, Mahkeme önünde bireyin davasını ya da kendi görüşümüzü savunmak değildir. Görevimiz, kanımızca, davanın Mahkeme tarafından karara bağlanması için ilgili tüm dava unsurlarını huzurunuzda sunmaktır.”⁷⁰

a) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Yapısı

Komisyon'da Sözleşme'ye taraf olan her devletten bir temsilci bulunur. Dolayısıyla Komisyon'un üye sayısı, Sözleşmeciler devlet sayısı ile eşittir. Üyeler, devletlerin göstereceği üçer aday arasından Bakanlar Komitesi'nce seçilir. Görev süreleri altı yıldır ve görev süresi bitenler yeniden seçilebilir.

Yeniden seçilme konusunda bir sınır yoktur ve açıkçası bu, sık yaşanan bir olaydır. Yeniden seçilme, üyelerin belli bir yeterlilik kazanmalarına yardımcı olur ve Komisyon'un çalışmalarında bir süreklilik sağlar.⁷¹

Komisyon üyeleri, toplantılara şahsi sıfatlarıyla katılırlar. (m.23) Kendi devletlerinin temsilcisi olarak değil, bağımsız olarak hareket ederler ve herhangi bir yerden talimat almazlar. Ancak bazı durumlarda Komisyon üyelerinin politik davrandıkları görülmektedir.

Adaylar, yüksek yargısal bir göreve atanabilmek için gerekli niteliğe sahip bulunan ya da ulusal veya uluslararası hukukta uzmanlığı ile tanınmış yüksek ahlaki niteliklere sahip kişiler arasından ayrılır. (madde 21/3) Komisyon üyeliğine seçilebilmek için hukukta uzmanlık şartı aransa da, bunlara yargıç denemez. Alınan kararlar yargısal olmadığı gibi bağlayıcı da değildir. Komisyon raporu üzerine bağlayıcı karar alma yetkisi Bakanlar Komitesi'ne ve Divan'a tanınmıştır.

b) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Çalışma Düzeni

Komisyon'un normal çalışma düzeni genel kurul şeklindedir ve genel kurulda bütün Komisyon üyeleri bulunur. Komisyon'a yapılan başvuruların çok

⁷⁰ Ralph Beddard, *Human Rights and Europe*, Cambridge University Press, Third Edition, 1995, p.65

⁷¹ Donna Gomien, *AİHS Kısa Rehberi*, Çev: B. Bıçakçı, Renk Yayınları, İstanbul, 1995, s.142

artmış olması, Komisyon önünde işlem yapılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle 1 Ocak 1990'da yürürlüğe giren 8. Ek Protokol ile Komisyon çalışmalarına hız kazandırmak amacıyla genel kurulun yanında en az 7 üyeden oluşan 2 daire ile, 3 üyeden oluşan 6 komite kurulmuştur. Daire ve komiteler, 11 Nolu Protokolle düzenlenen yeni denetim mekanizmasında tamamen yargısal niteliklere sahip Mahkeme'nin alt yapısını oluşturmuştur.

Komisyon bünyesinde yer alan daireler; bireysel başvurulardan, Komisyon içtihatlarına dayanarak kolaylıkla çözümlenebilecek olanları karara bağlar. Komitelerde ise bireysel başvurulardan kabul edilebilirlik açısından reddedilebilecek başvurular karara bağlanır.

Komisyon, görüşmelerini gizli olarak yürütür. Yılda en az 16 hafta toplanır ve genellikle toplantılar ikişer hafta sürer.

Komisyon'un sekreterliği madde 37 gereğince Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'nce yerine getirilir. Sekreteryaya, işlemlerin Komisyon'a gelmeden önceki bütün aşamalarında önemli rol oynar. Her başvuru için bir dosya düzenler. Başvuru ile ilgili ek bilgiler elde etmek ve gerekli herhangi bir bilgiyi sağlamak için başvuru sahibi ile ilişkiye geçebilir. Komisyon'a, kaydedilmiş bütün başvurularla ilgili görevlerinde yardımcı olur."⁷²

c) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Başvuru Türleri

Sözleşme'nin öngördüğü denetim mekanizmasını harekete geçirecek ilk adım Komisyon'a yapılan başvurulardır. Komisyon'a başvuru iki şekilde olabilir.

- 1- Devlet Başvurusu
- 2- Bireysel Başvuru

ca) Devlet Başvurusu

Sözleşme'nin 24. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, Sözleşme'ye taraf olan her devlet; Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyen, Sözleşme'yi ihlal eden diğer Sözleşmeciler devletleri Komisyon'a şikayet etme hakkına sahiptir. Bunun için ayrı bir bildirim gerek yoktur. Sözleşme'ye taraf olmak

⁷² Gomien, a.g.e., s.142-143

yeterlidir.

Sözleşme'yi yapan devletler, kendi ulusal çıkarlarını korumak yerine, Avrupa Konseyi'nin amaç ve ideallerini gerçekleştirmek için ortak bir kamu düzeni kurma yoluna gitmişlerdir. Böylece Sözleşmeciler devletler, kişilerin temel haklarının çiğnenmesini önlemek amacı ile nesnel bir sorumluluk altına girmişlerdir.⁷³

Uygulamaya baktığımızda devlet başvuru sayısı, bireysel başvuruya oranla çok azdır, çünkü şikayet, şikayet edilen devlet tarafından düşmanca bir tavır olarak algılanmakta, bu nedenle de Sözleşme'ye taraf devletler kendi çıkarlarının söz konusu olmadığı durumlarda şikayetlerden kaçınmaktadırlar.

cb) Bireysel Başvuru

Sözleşme ile güvence altına alınmış hak ve özgürlükleri ihlal edilen birey, birey toplulukları ya da hükümet dışı örgütler, Sözleşme'nin 25. maddesi gereğince Komisyon'a bireysel başvuruda bulunabilirler.

Bireysel başvuru hakkı ancak, Komisyon'un bu yetkisini kabul eden devletlere karşı kullanılabilir. Devletler, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne verdikleri tanıma bildirimleri ile Komisyon'un yetkisini tanıdıklarını belirtirler.(madde 25/2) Genel Sekreter tanıma bildirimlerinin bir örneğini diğer Sözleşmeciler devletlere gönderir ve yayımlar. Tanıma bildirimini belirli süre için yapılabilir ve gerektiğinde bu süre uzatılabilir.

İsveç, 1952 Şubat Ayı'nda bireysel başvuru hakkını kabul eden ilk ülke olmuş; onu bir yıl sonra İrlanda ve Danimarka izlemiştir. Bu prosedürün işlerlik kazanması için altı kabul gerekmektedir; ancak bu konuda gecikme yaşanmıştır. 1953 Eylül Ayı'nda Danışma Meclisi, tüm üye Devletleri, Sözleşme'yi ve 1 Nolu Protokol'ü onaylamak ve çeşitli ihtiyari kararlar almak üzere çağırarak bir Tavsiye kabul etmiştir. İrlanda, bireysel başvuru hakkını 1955 Mart Ayı'nda kabul etmiş; onu dört ay sonra Federal Almanya Cumhuriyeti ve Belçika takip etmiştir. Böylece Komisyon, bu prosedürü kabul etmiş altı Devlete karşı bireysel başvuru alma yetkisini elde etmiştir. Diğer ülkelerin de bunu takip etmesi sonucunda bugün 350

⁷³A. Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s.441

milyondan fazla insan bu hakka sahiptir.⁷⁴

Bireysel başvuru hakkının Sözleşme'ye girmesi sürecinde İngiltere, Hollanda ve Yunanistan'ın itirazları olmuştur. Bu hakkın kolaylıkla kötüye kullanılabileceğini ve yıkıcı propagandalara neden olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bunu önlemek amacıyla Sözleşme'de bazı önlemler alınmıştır.⁷⁵

d) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Kimler Başvurabilir?

Sözleşme'nin ihlali karşısında Komisyon, kendiliğinden harekete geçemez. Mutlaka Sözleşme'ye aykırı hareket edildiğine dair devlet başvurusu ya da bireysel başvuru olmalıdır.

Devlet başvurularında, Sözleşme'ye taraf olan her devlet, Sözleşme'yi ihlal eden başka bir devlet aleyhinde Komisyon'a başvurabilir. Sözleşme'ye taraf olmak dışında başka bir şart aranmaz.

Bireysel başvurularda ise, Sözleşme'nin 35. maddesinde de belirtildiği gibi, mağdur olan tüm kişiler, kişi toplulukları ve hükümet dışı kuruluşlar Komisyon'a başvurabilir.

Komisyon'un 1527/62 no'lu kararına göre "Komisyon'a başvurabilmek için, kişinin ulusal hukuka göre hak sahibi olması, hakkını kişisel olarak kullanabilme yeteneğine sahip olması gerekmez. Reşit (ergin) ya da mümeyyiz (sezgin) olmayan, ya da kısıtlılar, hatta akıl hastası olanlar bile, doğrudan doğruya yasal temsilcileri olmadan da Komisyon'a başvurabilirler."⁷⁶

Kişi toplulukları ve hükümet dışı kuruluşlarla kastedilen, ulusal hukuka uygun olarak oluşturulan tüm topluluklardır. Bunlar da genel olarak özel hukuk tüzel kişilerini kapsar; dernekler, vakıflar, sendikalar, siyasi partiler, ticari ortaklıklar gibi.

⁷⁴ A.H.Robertson-J.G.Merrills, *Human Rights in Europe (A Study of the European Convention on Human Rights)*, Manchester Un. Press, Manchester and New York, 1993, p.13

⁷⁵ A.Feyyaz Gölcüklü- A.Şeref Gözübüyük, *AİHS ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s. 39-40

⁷⁶ A. Şeref Gözübüyük, "Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Kimler Kime Karşı Başvurabilir ? ", *İnsan Hakları Yılığ*, Cilt 12, TODAİE Yayınları, Ankara, 1991, s.5

Tüzel kişiliği olmayan kişi topluluklarında ya tüm üyelerin başvuru imzalamaları, ya da topluluk adına temsil yetkisine sahip bir kişinin bireysel başvuruda bulunması gerekir.

Bireysel başvuruda bulunabilmek için, Sözleşme'ye aykırı yasanın uygulanması nedeniyle kişinin hakkının çiğnenmiş olması ve mağdur olması gerekir. Bu mağduriyet, başvuru karara bağlanana kadar sürmelidir. Devlet, Komisyon kararını beklemeden sorunu çözüme kavuşturmuşsa (örneğin kişiye belli bir tazminat ödemişse), Komisyon başvuruyu reddeder.

Her ne kadar ana kural olarak, Sözleşme'ye aykırı yasanın kişiye uygulanması gerekli olsa da; Sözleşme'ye aykırı yasa kişiye uygulanmadan da kişiyi etkileyebildiği ya da baskı altında tutabildiği durumlarda, bu kurala yumuşatma getirilmiştir. Klass Davasını örnek olarak verebiliriz:

“Almanya’da 1968 yılında çıkarılan bir yasa, haberleşmenin gizliliği kuralına kısıtlama getirmiştir. Buna göre, yönetim gerek gördüğünde, bu yasaya dayanarak, gizlice mektupları açabilecek , telefon görüşmelerini dinleyebilecektir. Klass ve arkadaşları, dinleme gizli olduğundan kendilerine bu yasanın uygulanıp uygulanmadığını bilmelerine olanak bulunmadığını, bu düzenleme ile Sözleşme’nin 8. maddesinin çiğnendiğini ileri sürerek Komisyon’a başvurmuşlardır.

Komisyon yasa ile getirilen gizli dinleme yönteminin başvuranların, Sözleşme ile güvence altına alınmış olan ‘özel yaşamın ve haberleşmenin gizliliğine saygı gösterilmesi’ hakkının çiğnenmiş olması olasılığının bulunduğu ve başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir. Divan da aynı görüşü benimseyerek, bu gibi durumlarda Komisyon’a başvurabilmek için yasanın kişiye uygulanmasını istemenin, özel yaşamın ve haberleşmenin gizliliğine saygı gösterilmesi kuralını etkisiz bir duruma getireceğini, Sözleşme’nin öngördüğü koruma mekanizmasını, büyük ölçüde zayıflatacağını ileri sürerek, Komisyon tarafından verilen kabul edilebilirlik kararını yerinde bulmuş, başvuranların ‘mağdur’ olma koşulunu yerine getirdiğine karar vermiştir.”⁷⁷

Hakkı çiğnenen kişi, Komisyon’a başvurduktan sonra ölürse ya da öldürülürse ne olur? Bu durumda başvuru kendiliğinden sona ermez. Ölenin

⁷⁷ Gözübüyük, a.g.m., s.8-9

mirasçılarının bu konuda menfaatleri varsa, başvurunun incelenip karara bağlanmasını talep edebilirler. Komisyon haklı bir neden ya da kamu yararı görmezse, başvuruyu işleminden kaldırır.

Öldürülen kişinin annesi, karısı ve çocukları hakkı dolaylı olarak çığnenen kişiler olarak kabul edilir.

e) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Başvurular Kime Karşı Yapılır?

Sözleşme'ye aykırı davranışlarından dolayı gerek devlet başvuruları, gerekse bireysel başvurular devlete karşı yapılır, kişiler aleyhinde Komisyon'a başvurulamaz. Devlet başvurularında Sözleşme'ye taraf olmak yeterliyken, bireysel başvurularda şikayet edilen devletin Sözleşme'yi onaylaması ve Komisyonun bireysel başvuru konusundaki yetkisini tanınması gerekir. Şikayet edenin Sözleşme'ye taraf olması gerekli değildir.

Örneğin 'Abdülaziz, Cabeles ve Balkandali' davasında Pakistanlı bir aile, eşleri İngiltere'de ikamet edenlere, oturma hakkı verilmemesinden dolayı İngiltere'yi şikayet etmiştir.⁷⁸ Pakistan Sözleşme'ye taraf olmadığı halde, şikayet hakkını kullanmıştır.

f) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Başvuru Süresi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 26. maddesinde belirtildiği gibi, Sözleşme'nin kapsamı içine giren hak ve özgürlükleri çığnenen kişi, iç hukuk yollarını tüketen son kararın alındığı tarihten itibaren altı ay içerisinde Komisyon'a başvurabilir. Bu süre hak düşürücü bir süredir; kamu düzeni ile ilgilidir. Komisyon kendisine yapılan başvuruların süresi içinde yapılıp yapılmadığını kendiliğinden inceler; süresi içinde yapılmayanları, kabul edilebilirlik açısından reddeder. Bu red kararı kesindir; başvuruyu sonuçlandıran bir karardır. Bu karara karşı Divan'a ya da başka yere başvuru olanağı yoktur.⁷⁹

Hukuksal kararlılığın sağlanması ve alınmış kararların sürekli olarak tartışma konusu olmasını önlemek amacıyla süre şartı getirilmiştir. Sürenin başlaması ise, iç

⁷⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 57

⁷⁹ A. Şeref Gözübüyük, "AİHK'ya Başvuru Süresi", *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt :10, TODAİE Yayınları, Ankara, 1990, s. 3

hukuk yollarının tüketilmesi şartına bağlanmıştır. Bu bağlamda iç hukuk yollarının nasıl tüketileceği konusunu irdelemek gerekir.

g) İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi

Komisyon, yapılan başvuruları öncelikle ön koşullar açısından inceler ve kabul edilebilir olup olmadığına karar verir. Başvurunun kabul edilebilir olması için iç hukuk yollarının mutlaka tüketilmiş ve bir sonuç alınmamış olması gerekir. Ayrıca Komisyon'da ileri sürülen Sözleşme'ye aykırılık halleri açık ya da zımni olarak ulusal yargı önünde de ileri sürülmüş olmalıdır. Komisyon'a yapılan başvurulardan ön koşullar açısından reddedilenlerin büyük çoğunluğunu, iç hukuk yolları tüketilmeden yapılan başvurular oluşturmaktadır. Bu nedenle bu konu ayrı bir öneme sahiptir.

Uluslararası hukukun ana kuralları arasında, iç hukuk yolu tüketilmeden uluslararası bir kuruluşa başvurulamayacağı ilkesi yer alır. Bu kuralın amacı, Sözleşme'de yer alan hak ve özgürlüklerin korunması konusunda 1. derecede devletin, 2. derecede Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun yetkili olduğunu vurgulamaktır.

İç hukuk yollarının tüketilmesi sadece normal mahkemelere başvurmak değil, bir devletin hukuk sistemi içinde yer alan ve sorunun çözümünde etkili olacak tüm yasal başvuru yollarını da kapsar.

İç hukuk yollarının tüketilmesi, her devletin hukuk sistemine göre değişir. Tek dereceli yargı sistemine sahip olan devletler için, ilk derece mahkemelerinin kararı yeterli olurken, bazı devletler için örneğin Almanya, Anayasa Mahkemesi'ne başvurma gerekliliği vardır.

Türkiye açısından olaya bakarsak, iç hukuk yollarını tüketmek bakımından temyiz yoluna başvurmak gerekirken, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak gerekmez. Hukuk ve yönetsel davalarda iç hukuk yollarını tüketebilmek için, yasa öngörmüşse, kararın düzeltilmesi yoluna gitmek gerekecektir. Ceza davalarında ise, başvarıktan kararın düzeltilmesi isteminde bulunma ve bu istemin sonucunu bekleme, iç hukuk

yollarını tüketme açısından gerekli bir yol değildir.⁸⁰

Yargılamanın iadesi, olağanüstü başvuru yollarından sayıldığından Komisyon'a başvurmak için tüketilmesi gereken iç hukuk yolu değildir.

İç hukuk yollarının tüketilmesi sürecinde, Sözleşme'ye aykırı durumlar açık ya da zımni olarak mutlaka ulusal yargı organları önünde ileri sürülmüş olmalıdır. Ayrıca iç hukuk yolları tüketilirken mutlaka süre, biçim gibi koşullara uyulmalıdır. Yetkisiz ya da görevsiz bir mahkemeye başvurma, ya da süre dolduktan sonra başvurma hallerinde iç hukuk yolları tüketilmiş sayılmaz.

Komisyon'a başvuran kimse iç hukuk yollarının tüketildiğine dair bilgi ve belgeleri Komisyon'a sunarak iç hukuk yollarının tüketildiğini kanıtlamalıdır.

İç hukuk yollarını tüketme koşulunun Sözleşme'de açıkça düzenlenmiş istisnası bulunmamaktadır. Ne var ki, Strasbourg organlarının içtihatlarıyla belirlenen ölçütlere göre, bu koşulun istisnaları söz konusudur. Yani bazı koşulların gerçekleşmiş olması halinde, olası şikayetçinin iç hukuk yollarını tüketmesi aranmaz. İç hukuk yollarını tüketmenin içtihatlarla ortaya konan istisnaları iki ana başlık altında toplanmaktadır:⁸¹

- Eğer mevcut olduğu ilgili devlet tarafından ileri sürülen iç hukuk yolları, onu kullanması gerektiği belirtilen mağdur bakımından, elverişli, etkin işleyen, somut sonuç veren nitelikte değil ya da makul sayılmayacak derecede gecikmelere yol açan nitelikte ise, artık şikayetçinin bu yolları tüketmesi gerekmeyecektir.

- Ve eğer, insan hakları ihlalleri, o devletin sistemli, yoğun ve sürekli nitelik arz eden tasarruflarının bir sonucu olarak açığa çıkıyorsa, bu durumda da şikayetçinin iç hukuk yollarını tüketmesi gerekli değildir.

h) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Nasıl Başvurulur?

Komisyon'a başvurular posta ile yapılır. Komisyon'un resmi dili Fransızca ve İngilizce'dir. Ancak ilk başvuru mektubu Avrupa Konseyi'ne üye olan devletlerden

⁸⁰ A. Şeref Gözübüyük, "Bireysel Başvuru ve İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi", *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE Yayınları, Cilt: 10-11, Ankara, 1988-1989, , s. 8

⁸¹ M.Semih Gemalmaz, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi/Protokolleri ve Öngörülen Denetim Sistemi", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:8, Sayı:27, Gazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Yayınları, Ankara, 1997, s. 103-104

herhangi birinin diliyle yazılabilir. Bu durum Genel Sekreterliğin hoşgörüsünden kaynaklanmaktadır.

Komisyon'a yapılan başvurular için geçici bir dosya açılır. Genel Sekreterlik ön inceleme yapar ve bunun sonucunda başvurana matbu bir form gönderir. Bu formda başvuranın adı-soyadı, mesleği, adresi, şikayet edilen devlet ve özet olarak yakınılan olay anlatılır. Sözleşme ve ek protokollerde yer alan haklardan hangilerine aykırı davranıldığı ve iç hukuk yollarını tüketmek amacıyla nerelere başvurulduğu belirtilir. Bununla ilgili son karar ve dökümanlar dosyaya konmak zorundadır.

Pek çok davada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi adı altında iddialarda bulunan bir mektubun, başvurunun başlangıç tarihini belirlemek için yeterli olmasına rağmen, Strasbourg'da dava usullerinin başlatılabileceği standart bir başvuru formu bulunmaktadır. Bunu takiben, doldurulmuş başvuru formu ve yardımcı belgeler kaydedilecek ve dava Raportör olarak görev yapan bir Komisyon üyesine tayin edilecektir. Komisyon üyesi, başvurunun derhal kabul olunamaz ilan edilmesi ya da dava edilen hükümete bildirilmesi ve bir Mahkeme ya da tüm üyelerin hazır bulunduğu Komisyon önünde hasımlı takip muamelesine havale edilmesi hususunda üç kişilik komiteye bir teklifte bulunacaktır.⁸²

i) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Başvuruları İncelemesi

Komisyon, yapılan başvuruları öncelikle önkoşullar açısından inceler. İnceleme sonucu başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar verirse, esastan incelemeye geçer. Önkoşullar yönünden eksik olan başvuruyu ise reddeder.

ia) Komisyon'un Başvuruyu Önkoşullar Yönünden İncelemesi

Komisyon'a yapılan başvuruların kabul edilebilir sayılması için bazı şartlar ileri sürülmüştür. Bu şartları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:⁸³

- 1- Başvuru konusunun Sözleşme'nin kapsamına girmesi,
- 2- İç hukuktaki bütün başvuru yollarının tüketilmesi,

⁸² Liz Heffernan, "A Comparative View of Individual Petition Procedures under the European Convention on Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights", *Human Rights Quarterly*, The Johns Hopkins University Press, Volume: 19, Number: 1, February 1997, p.93

⁸³ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1996, s. 48-49

- 3- Bunun üzerinden altı aydan fazla sürenin geçmemiş olması,
- 4- Başvurunun açıkça dayanaktan yoksun, Sözleşme hükümleriyle bağdaşmaz nitelikte ya da başvurma hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olmaması,
- 5- Başvurunun Komisyon tarafından daha önce incelenmiş ya da başka bir uluslararası soruşturma ve çözüm yoluna sunulmuş bir meseleyle özde aynı olmaması, yani konuyla ilgili kesin hüküm bulunmaması,
- 6- Şikayette bulunan kişinin bir ihlalden şahsen zarar görmüş olması, başvuru konusu ihlalin de Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden sonra meydana gelmiş olması,
- 7- Başvurunun Sözleşme'ye taraf olan ya da bireysel başvuru hakkını tanıyan bir devlete karşı yapılmış olması gerekir.

Ön koşullardan herhangi birinin eksik olması durumunda, Komisyon başvuruyu üyelerinin 2/3 çoğunluğu ile reddeder. (Oybirliği şartı 8 Nolu Protokolde kaldırılmıştır.) Red kararı, başvuruyu sonuçlandıran kesin bir karardır. Bakanlar Komitesi'ne veya Divan'a başvurma olanağı yoktur.

Komisyon ön koşullar yönünden yaptığı inceleme sonucunda kabul kararı alırsa, esas yönünden incelemeye geçilir.

ib) Komisyon'un Başvuruyu Esas Yönünden İncelemesi– Dostça Çözüm Yolu – Komisyon Raporu

Komisyon, tarafların yazılı ve sözlü görüşlerini, gerektiğinde duruşma yaparak, tanık dinleyerek ya da keşfe giderek değerlendirmeye çalışır. Bu süreçte ilgili devletler Komisyon'a her türlü kolaylığı göstermekle yükümlüdürler.

Komisyon, başvurunun esasını inceledikten sonra ya dostça çözüme bağlamaya çalışır, ya da esas hakkında bir rapor hazırlayıp Bakanlar Komitesi'ne sunar.

Dostça çözüm yolu, taraflar arasında uzlaşma sağlanması, Komisyon'un da uzlaşmayı benimsemesi şartıyla Sözleşme'ye aykırılıkları gidermenin bir yoludur.

Özellikle Bakanlar Komitesi uyuşmazlıkların dostça çözümü için çaba harcamaktadır. Divan'da bu yola çok az başvurulur.

Dostça çözüm görüşmeleri gizlidir.

28. madde gereğince dostane çözümler, başvuru sahibi ve davalı devlet tarafından verilen karşılıklı ödümler olarak tanımlanabilir. Ancak aslında bir başvuru sahibinin dostane çözüm sürecine katkıda bulunan tek ödünü kimi zaman aynı konu ile ilgili olarak başka ulusal ve uluslararası kuruluşlara başvurmayacağına dair bir söz vererek başvurusunu geri çekmesidir. 28. madde gereğince dostane bir çözüme varmak için önemli ödümler vermek zorunda olan davalı devlettir.⁸⁴

Taraflar arasında dostça çözüme ulaşılması durumunda, Komisyon bir rapor hazırlar. Bu raporu ilgili devletlere, Bakanlar Komitesi'ne ve yayınlanması amacıyla Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne gönderir.

Dostça çözüm kararının uygulanmasını denetlemek, Bakanlar Komitesi'nin görevidir.

Dostça çözüme varılmaması durumunda, Komisyon başvurunun esasıyla ilgili bir rapor hazırlar. Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediğine dair görüşlerini ve bununla ilgili önerilerini içeren bu raporunu Bakanlar Komitesi'ne ve ilgili devlete gönderir. Başvuran devlet de dahil olmak üzere, bu rapordan kimsenin haberi olmaz, gizlidir.

Komisyon raporunun Bakanlar Komitesi'ne gitmesinden sonra, rapor ya 3 ay içerisinde Bakanlar Komitesi'nce karara bağlanır, ya da 3 ay içerisinde Divan'ın yargı yetkisini tanımış olması kaydı ile ilgili devletler veya Komisyon tarafından Divan'a götürülür.

Divan'a gidilmemesi durumunda, madde 32 gereğince Bakanlar Komitesi, Sözleşmeye aykırılık olup olmadığını oy çokluğuyla karara bağlar. (10 Nolu Protokolle 2/3 çoğunluk koşulu kaldırılmıştır.) Bu karar kesindir. İhlalin söz konusu olduğu durumlarda devlete tavsiyelerde bulunur. Gereken önlemlerin alınması için süre tanır. Uygulamada Bakanlar Komitesi daha çok Komisyon raporlarına uygun kararlar verdiği için, davaların sonuçlandırılmasında etkin rol aldığı söylenemez.

---

⁸⁴ Gomien, a.g.e., s. 150

Bakanlar Komitesi'nin, Komisyon raporu üzerine aldığı kararlar, Sözleşmeci devletlerce yerine getirilmekte, ilgili devlet, gerektiğinde uygulamayı değiştirmekte, mevzuatını Sözleşme'ye uydurmakta, gerektiğinde de tazminat vermektedir.⁸⁵ Eğer devlet bu kararları yerine getirmiyorsa, rapor yayınlanır ve o devletin üyeliği askıya alınır.

Komisyon raporunun Divan'a gitmesi durumunda, Mahkeme ilk olarak gerekli incelemeyi yapar, daha sonra duruşmaya geçilir. Duruşmalar herkese açıktır. Duruşmadan sonra yapılacak gizli oturumda, Sözleşme'ye aykırılığın olup olmadığına dair oy çokluğuyla karar verilir. Mahkeme'nin verdiği kararlar kesin ve bağlayıcıdır.

Komisyon ve Divan'ın görevi, Sözleşme'ye aykırılıkları saptamakla sınırlıdır. Sözleşme'ye aykırı buldukları kararları iptal etme yetkileri yoktur. Bu yetki devletlerindir.

Sözleşme'nin iptal edildiğinin saptanmış olması önemli bir müeyyidedir. Devletler buna karşı koyamazlar. Mevzuatlarını, uygulamalarını kısa sürede değiştirmek zorunda kalırlar ve bu işi Avrupa Konseyi bünyesinde Bakanlar Komitesi izlemektedir.⁸⁶

B) Avrupa İnsan Hakları Divanı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. bölümünde (madde 38-56) düzenlenmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Divanı, Sözleşme ile getirilmiş olan denetim mekanizmasının yargı organıdır. Devletlerin ya da bireylerin doğrudan Divan'a başvurma hakları yoktur. Sözleşme'de düzenlenen temel hak ve özgürlüklerden birinin ihlal edilmiş olması durumunda, devlet ya da bireylerin öncelikle Komisyon'a başvurması gerekir. Komisyon başvuruyu ön koşullar ve esas yönünden inceledikten sonra, başvuruyu kabul ettiğine dair raporu Bakanlar Komitesi'ne verirse, bu aşamada Divan'ın yargılama görevi başlar. Divan'ın yargılama görevini yapabilmesi

⁸⁵ A. Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s. 450

⁸⁶ Şeref Gözübüyük, "Uluslararası Antlaşmaların İç Hukuktaki Yeri", *İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1992, s. 23

için, Sözleşmeyi ihlal eden devletin Divan'ın zorunlu yetkisini kabul etmiş olması şarttır.

a) Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın Yapısı

Avrupa İnsan Hakları Divanı, Avrupa Konseyi üyelerinin sayısı kadar yargıçtan kuruludur. Divan'da aynı devletin vatandaşı olan birden fazla yargıç bulunamaz. (AİHS, madde 38)

Yargıçlar, üye devletlerin göstereceği üçer aday arasından Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından oy çokluğuyla seçilir. Gösterilen üç adaydan en az ikisi, üye ülkenin vatandaşı olmak zorundadır.

Adaylar, yüksek yargısal bir göreve atanabilmek için gerekli niteliklere sahip bulunan ya da ulusal veya uluslararası hukukta uzmanlığı ile tanınmış olan, yüksek ahlaki niteliklere sahip kişiler arasından ayrılır. (AİHS, madde 39/3)

Yargıçların, kendilerini aday gösteren devletlerden bağımsız ve tarafsız olarak çalışma sorumluluğu vardır. Divan yargıçlarının görev süreleri dokuz yıldır ve görev süresi sona erenler tekrar seçilebilirler.

b) Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın Çalışma Düzeni

Divan, daire ve genel kurul biçiminde çalışır. Divan'a gelen her dava için dokuz üyeli bir daire oluşturulur. Bu daireye, davada taraf olan devletin uyuğundan olan yargıç, doğal üye olarak katılır. Dairenin diğer üyeleri ile yedek üyeleri ad çekme yolu ile saptanır. Dairelere Divan Başkanı ya da yardımcısı başkanlık eder. Kural olarak, dava daire tarafından karara bağlanır. Dairenin verdiği kararlar kesindir; buna karşı başka bir yere başvurma olanağı yoktur. Dairenin bakmakta olduğu dava, eğer Sözleşme'nin yorumlanması açısından sorun yaratacak ya da daha önce alınmış daire veya genel kurul kararlarına ters düşecek nitelikte ise, davanın genel kurulca bakılması kararı alınır. Dosya, daire kararı üzerine genel kurula gönderilir. Divan, ister daire, ister genel kurul biçiminde çalışsın, daima aynı yöntemi, aynı ilkeleri uygular. Daire kararı ile genel kurul kararı arasında doğuracağı

hukuksal sonuç yönünden bir fark yoktur. Daire kararına karşı genel kurula gidilemez.⁸⁷

Daire oluşturulduktan sonra, ilk duruşmasını yapmadan önce daire başkanı tarafların temsilcilerini ve Komisyon delegelerini toplar. Başkan bunları takip edilecek usul hakkındaki görüşlerini aldıktan sonra, taraflara iddia ve savunmalarıyla diğer belgeleri yazılı olarak hazırlamak üzere bir süre tanır. Daire, taraflardan birisinin talebi üzerine veya kendiliğinden, olayın aydınlanması açısından gerekli gördüğü bütün delillerin toplanmasına karar verir. Bu bağlamda, görevin gereği gibi yerine getirilmesi açısından yarar gördüğü tanık ve bilirkişilerin dinlenmesini de kararlaştırabilir.⁸⁸

Divan'da davalar duruşma olarak yürütülür ve aksi kararlaştırılmadıkça alenidir. Yargıçlar, karara ilişkin görüşmelerini gizli olarak yapmakla birlikte, kararı kamuya açık bir duruşmada açıklamakla sorumludurlar.

Divan İçtüzüğü'nün 49. maddesinde, hangi hallerde Divan'ın davanın düşürülmesine karar verebileceği düzenlenmiştir. İçtüzüğe göre Divan;

- 1) Davacı tarafın davasından vazgeçmesi ve davalının bu vazgeçmeyi kabul etmesi,
- 2) Tarafların, insan haklarına saygıyı esas alan dostça bir çözümde anlaşması,
- 3) Başvuruda bulunanın davayı sürdürmeyi istemediğinin anlaşılması, hallerinde davanın düşürülmesine karar verilebiliyordu.⁸⁹

Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın temel işlevi, Divan'ın zorunlu yargı yetkisini kabul etmiş devletlerin, Sözleşme'de düzenlenen hak ve özgürlüklere aykırı davranıp davranmadığını tespit ederek, bir karara bağlamaktır. Divan'ın verdiği kararlar kesindir, bağlayıcıdır ve herhangi bir yere başvurma olanağı yoktur. Ancak bunun bir istisnası yargılamanın iadesi talebidir. Eğer karar verildiği sırada bilinmeyen ve kararı etkileyecek derecede önemi haiz bir olay, karar verildikten

⁸⁷ Şeref Göztübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, 6.baskı, Ankara, 1993, s.407

⁸⁸ Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s.192

⁸⁹ Safa Reisoğlu, *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s.162

sonra öğrenilmişse, öğrenme tarihinden itibaren altı aylık süre içinde, davanın tarafları ya da Komisyon yargılamanın iadesi talebinde bulunabilir.

Tazminata ilişkin kararların dışındaki Divan kararları, beyan edici niteliktedir. Yani Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediğini belirten kararlardır. Bunun dışında, Sözleşme'ye aykırı yasayı kaldırma, yönetsel bir işlemi iptal etme, bir yargı kararını bozma gibi etkisi söz konusu değildir.⁹⁰

Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın esas hakkındaki kararı (AİHS madde 54, İçtüzük madde 55/3 uyarınca) Bakanlar Komitesi'ne gönderilir. Bakanlar Komitesi, Divan kararının uygulanmasını izler, denetler ve bu amaçla ilgili devletten Divan kararının yerine getirilmesine ilişkin olarak aldığı önlemler hakkında bilgi ister. Divan kararının bir örneği; taraflara, Komisyon'a, başvuruda bulunana, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf devletlere ve doğrudan doğruya ilgili diğer kişilere gönderilir.⁹¹

C) Bakanlar Komitesi

Denetim mekanizması içinde inceleyeceğimiz son kurum Bakanlar Komitesi'dir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanı, Sözleşme'nin getirdiği kurumlar olmasına rağmen, Bakanlar Komitesi onlardan farklı olarak, Avrupa Konseyi Statüsü ile hukuki geçerlilik kazanmış bir kurumdur.

a) Bakanlar Komitesi'nin Yapısı ve Çalışma Düzeni

Avrupa Konseyi'nin en yüksek karar organı olan Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi üyesi devletlerin Dışişleri Bakanlarından oluşur. Bakanlar Komitesi, Bakanlar düzeyinde önemli ve daha çok siyasal konular için yılda iki kez toplanır; toplantı halinde bulunmadığı zamanlarda, görevlerini üye devletlerin Avrupa Konseyi'nde bulunan daimi temsilcilerinden oluşan "Delegeler Komitesi" yerine getirir. Delegeler Komitesi devamlı çalışan bir kuruldur. Avrupa İnsan Hakları

⁹⁰ Alim Polat, "Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Başvuru Hakkı ve Divanın Zorunlu Yetkisi", *Hukuki Araştırmalar Bilimsel, Düşünsel ve Kültürel Araştırma Dergisi*, Cilt:1, Sayı :1, Avrasya Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 31

⁹¹ Reisoğlu, a.g.e., s.164

Sözleşmesi ile Bakanlar Komitesi'ne verilen görevler, fiilen Delegates Komitesi tarafından yerine getirilir.⁹²

Bakanlar Komitesi aksi kararlaştırılmadıkça, toplantılarını gizli olarak yürütür. Sözleşme'ye göre üçte iki olan karar yeter sayısı, 10 Nolu Protokol'le getirilen değişiklik ile birlikte basit çoğunluk olarak öngörülmüştür.

b) Bakanlar Komitesi'nin Yetkileri

Bakanlar Komitesi'nin yetkileri Avrupa Konseyi Statüsü'nden ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden kaynaklanır:

ba) Avrupa Konseyi Statüsü'nden Kaynaklanan Yetkiler⁹³

Konsey'e üye devletler, Statü'nün 3. maddesine göre hukukun üstünlüğü ilkesini kabul etmek ve insan haklarına saygı göstermek yükümlülüğü altındadır. Üye devletler bu yükümlülüklerine aykırı davrandıkları takdirde, bunun yaptırımı Statü'nün 8. maddesinde belirtilmiştir. Şöyle ki:

“ Avrupa Konseyi, bu yükümlülüklerini ihlal eden bir üyesinin temsil edilme hakkını askıya alabilir ve Bakanlar Komitesi'nce Konsey'den çekilmeye davet edebilir. Talebin yerine getirilmesi halinde, Bakanlar Komitesi, belirleyeceği tarihten itibaren o devletin Konsey üyeliğinin sona erdiğini kararlaştırabilir.”

Görüldüğü üzere, üye devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmediği durumlarda uygulanabilecek en ağır yaptırım olan Avrupa Konseyi'ne üyelikten ihraç kararını veren organ Bakanlar Komitesi'dir.

bb) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden Kaynaklanan Yetkiler

Bakanlar Komitesi'nin Sözleşme'den kaynaklanan üç değişik yetkisi vardır. Bunlardan birincisi, Sözleşme'nin 21. maddesi gereğince Parlamenter Meclis tarafından oluşturulan isim listesi içinden, oyların mutlak çoğunluğu ile Komisyon üyelerini seçmektir.

⁹² A. Feyyaz Gölcüklü - A. Şeref Gözübüyük, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 3.Baskı, Ankara, 2002, s.30

⁹³ Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s.197

Bakanlar Komitesi'nin Sözleşme'den kaynaklanan ikinci yetkisi ise, Sözleşme'nin 32. maddesinde düzenlenmiştir. Komisyon'a bireysel başvuru ya da devlet başvurusu yapılması durumunda, Komisyon ilk olarak başvuruyu ön-koşullar açısından değerlendirir. Eğer başvuru kabul edilirse, esastan incelemeye geçilir. Bu incelemenin sonunda Komisyon, başvuru ile ilgili bir rapor hazırlayıp, bu raporu Bakanlar Komitesi'ne sunmakla yükümlüdür.

Raporun Bakanlar Komitesi'ne sunulmasından sonra iki seçenek vardır. Eğer Sözleşme'yi ihlal eden devlet, Divan'ın yargı yetkisini kabul etmiş ise, raporun Bakanlar Komitesi'ne verildiği tarihten itibaren 3 ay içinde davanın tarafları olayı Divan'a intikal ettirebilir. Olayın Divan'a götürülmesi durumunda Bakanlar Komitesi'nin karar alma yetkisi yoktur.

Sözleşme'yi ihlal eden devlet, Divan'ın yargı yetkisini tanımamışsa, ya da Divan'ın yargı yetkisini tanımış olmakla birlikte olayı Divan'a götürmemiş ise, bu aşamada Bakanlar Komitesi devreye girer. Komisyon'un esas hakkında verdiği kararın kesinleşebilmesi için Bakanlar Komitesi'nin üç ay içinde olay hakkında karar vermesi gerekir.

Bakanlar Komitesi genel olarak, Komisyon raporu doğrultusunda karar alır. Bakanlar Komitesi tarafından Sözleşme'nin çiğnendiğine karar verilmesi durumunda, Komite ilgili devlete bir süre vererek, kararın gereğinin yerine getirilmesini ister. İlgili devlet çiğnemeyi ve sonuçlarını ortadan kaldıracak önlemleri alır ve Bakanlar Komitesi'ne bildirir. Bakanlar Komitesi alınan önlemlerden tatmin olana kadar iş gündemde kalır. İlgili devletler genel olarak Bakanlar Komitesi'nin kararlarına uygun önlemler almaktadırlar.⁹⁴

Uygulamada Bakanlar Komitesi raporunu ancak, şikayet edilen devletin gereken önlemleri aldığını veya bu amaçla gereken girişimde bulunduğunu bildirmesinden sonra yayınlamaktadır. Raporlarda, alınan önlemlere işaret edildikten sonra, bu konuda başka bir tedbir almaya gerek kalmadığı belirtilmekte ve böylece

⁹⁴ A. Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s.408

ilgili devletin Sözleşme ile üstlendiği yükümlülüklere riayet ettiği açığa vurulmuş olmaktadır.⁹⁵

Bu konu ile ilgili olarak aşağıda birkaç örnek verilmiştir.⁹⁶

(1) Hammer/İngiltere Başvurusu No.7114/75. Bu başvuru nedeni ile Komisyon'un Bakanlar Komitesi'ne verdiği raporda, hapisshanede cezasını çekmekte olan başvurucunun evlenmesine izin verilmemesi, Sözleşme'nin evlenme hakkını düzenleyen 12. maddesine aykırı bulunmuştur. (13 Aralık 1979)

Komisyon raporunu benimseyen Bakanlar Komitesi, Sözleşme'nin 12. maddesinin çiğnediğine ve İngiliz Hükümetinin, mahkumların hapisshanede evlenmelerine olanak vermek üzere, uygulamanın değiştirildiğini, mevzuatta gerekli değişikliklerin yapılması kararının alındığını bildirmesi üzerine, başka bir işlem yapılmasına gerek olmadığına karar vermiştir.

(2) Andorfer Tonwerke Walter Hannak Ortaklığı/Avusturya Başvurusu No.7987/77. Bu başvuru nedeni ile Komisyon'un Bakanlar Komitesi'ne verdiği raporda, kamulaştırma bedelinin makul bir süre içinde saptanmaması, Sözleşme'nin 6(1) maddesine aykırı bulunmuştur.(8 Mart 1982)

Komisyon raporunu benimseyen Bakanlar Komitesi, Avusturya Hükümetinin kendiliğinden başvuru ortaklığına 100.000 şiling tazminat ödemeye hazır olduğunu bildirmesi üzerine, başka bir işlem yapılmasına gerek olmadığına karar vermiştir.

(3) Neubeck/Almanya Başvurusu No.9132/80. Neubeck'in Almanya'ya karşı Komisyon'a yaptığı başvuru üzerine Komisyon, ceza suçlamasının makul bir süre içinde sonuçlandırılmamasını Sözleşme'nin 6(1) maddesine aykırı bulmuş ve Almanya'nın Sözleşme'yi çiğnediğine karar vermiştir.

Komisyon raporunda açıklanan görüşleri Bakanlar Komitesi benimsemiştir. Konunun incelenmesi sırasında, Alman Hükümeti Komisyon raporunu kabul ettiğini, bu gibi durumların önlenmesi için Komisyon raporunun mahkeme ve savcılara duyurulmasını sağlamak üzere Eyalet Adalet Bakanlığı'na gönderildiğini

⁹⁵ Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s.199

⁹⁶ A. Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Ankara, 1997, s.280-281

bildirmiştir. Bunun üzerine Bakanlar Komitesi, Sözleşme'nin 6(1) maddesinin çiğnendiğine, Alman Hükümetinin verdiği bilgiler karşısında, başka bir işlem yapılmasına gerek olmadığına karar vermiştir.

Bakanlar Komitesi'nin Sözleşme'den kaynaklanan üçüncü yetkisi ise, Sözleşme'nin 54. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Bakanlar Komitesi, Divan kararlarının ilgili devlet tarafından yerine getirilip getirilmediğini denetlemekle yetkilidir. Gerekli önlemleri almayan ve Divan kararlarına uymayan devletlere, Avrupa Konseyi'ne üyelikten çıkarılmaya kadar varabilen yaptırımlar uygulama hakkına sahiptir.

D) Eski Denetim Mekanizmasının Genel Değerlendirilmesi ve Yenilik İhtiyacı

11 Nolu Protokol'den önce, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin denetim mekanizması Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Divanı ve Bakanlar Komitesi olmak üzere üç organdan oluşmaktaydı. Değişikle birlikte Komisyon ve Divan tamamen ortadan kaldırılarak yerine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur.

11 Nolu Protokol'ün Başlangıcında, başvuruların sayısının ve Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin artışı karşısında, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasının etkinliğinin sürdürülmesi ve ilerletilmesi için, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile kurulan denetim mekanizmasının yeniden yapılanmasına duyulan acil ihtiyaç dikkate alınarak Protokolün hazırlandığı belirtilmektedir. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere, denetim mekanizmasının reformunu doğuran ilk neden, başvuruların hızla büyüyen sayısıdır ki, bu neden ikincisine, yani eski sosyalist devletlerin katılımıyla Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin sayısının artışına da bağlı görünmektedir.⁹⁷

Başvuru sayılarının artması ve denetim mekanizmasının üç organ eliyle yürütülmesi, davaların çok geç çözümlenmesine neden oluyordu. Ayrıca Komisyon ve Divan üyelerinin temsil ettikleri devletlerdeki asıl mesleklerine ek olarak bu

⁹⁷ E.Yasemin Özdek, "İnsan Haklarında Gelişmeler: AİHS'ye İlişkin 11 Nolu Protokol ve Ulusal Azınlıkların Korunması Üzerine Çerçeve Sözleşme", *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Cilt:16, Ankara, 1994, s.139

görevleri yarı zamanlı olarak sürdürmesi de aksaklıkların temel nedenlerinden biriydi.

Bir diğer önemli konu da Bakanlar Komitesi'nin denetim mekanizması içindeki yargısal rolüyle ilgilidir. Komisyon tarafından haklı bulunan başvurular, eğer Divan'a gitmemişse, bu durumda Sözleşme'ye aykırı davranılıp davranılmadığı konusunda nihai kararı verme yetkisi Bakanlar Komitesi'ne verilmişti. Oysa ki Avrupa Konseyi'nin yürütme organı olan Bakanlar Komitesi'ne böyle bir yetki verilmesi denetim mekanizmasının yargısal olma özelliğini zedeleyen bir durumdu. Siyasal bir karar organı olan Bakanlar Komitesi'nin denetim mekanizması içerisinde böyle bir işleve sahip olması yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığına gölge düşürmekteydi.

Başvuruların daha kısa zamanda sonuçlandırılması ve denetim mekanizmasının tamamen yargısal hale getirilerek etkinliğinin artırılması amacıyla köklü bir reform yapılarak, 11 Nolu Protokol ile birlikte yeniden yapılandırma dönemine geçilmiştir.

II- 11 Nolu PROTOKOL'DEN SONRAKİ DENETİM MEKANİZMASI

1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren 11 Nolu Protokol, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin denetim mekanizmasında köklü bir değişiklik yaparak, yeniden yapılanmayı sağlamıştır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanı yerine tamamen yargısal ve tam zamanlı çalışan bir mahkeme kurulmuştur: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.

A) 11 Nolu Protokol ve Getirdiği Denetim Mekanizması

AİHS'nin denetim mekanizmasını yeniden yapılandıran 11 Nolu Protokol, 11 Mayıs 1994 tarihinde imzaya açılmıştır. 11 Nolu Protokol'ün Sözleşme'ye taraf tüm devletler tarafından onaylanması ve en son onayın alınmasından bir yıl sonra yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Son onayın Ekim 1997'de Avrupa Konseyi'ne teslim edilmesi ile bir yıllık hazırlık dönemi başlamıştır. Bu geçiş dönemi boyunca Mahkeme'de görev yapacak hakimler seçilmiş ve yeni Mahkeme'nin yapısı ve çalışma usulü hakkında birkaç toplantı yapılmıştır. Özellikle halen Divan'da hakim

olup da yeniden seçilen hakimler yeni Mahkeme İçtüzüğü Tasarısını hazırlamışlardır.⁹⁸

1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren 11 Nolu Protokol, Sözleşme’de düzenlenen hak ve özgürlüklerin kapsamına dokunmamış, ancak Sözleşme metninde kapsamlı bir değişiklik yapmıştır. Denetim mekanizmasıyla ilgili eski hükümler tamamen kaldırılmış ve 11 Nolu Protokol, Sözleşme’nin II. Bölümünde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başlığı altında yerini almıştır.

B) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin II. Bölümünde 19-51. maddeler arasında düzenlenmiştir. Ayrıca Mahkeme’nin işleyişiyle ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtüzüğü, 11 Nolu Protokol’le birlikte 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁹⁹

a) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yapısı

AİHM, taraf devletlerin Sözleşme ve Ek Protokollerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak amacıyla kurulmuş tam zamanlı olarak görev yapan bir yargı organıdır. (AİHS, madde 19)

Mahkeme Sözleşme’ye taraf devletlerin sayısı kadar hakimden oluşur. (AİHS, madde 20). Hakimler üstün ahlaki vasıflara ve yüksek bir hukuki göreve atanmak için gerekli niteliklere sahip veya ehliyetleriyle tanınmış hukukçu olmalıdırlar. (AİHS, madde 21).

Hakimler, taraf devletlerin göstereceği üçer aday arasından, Parlamenterler Meclisi tarafından oy çokluğuyla seçilirler. Görev süreleri altı yıldır. Süreleri dolan hakimler tekrar seçilme hakkına sahiptir. Yaş sınırı yetmiş olarak belirlenmiştir. Hakimler Mahkeme’ye temsil ettiği devletten bağımsız olarak, kendi kişisel nitelikleriyle katılırlar.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, hakimlerin seçim sürecine bazı yenilikler getirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi hakim adaylarına

⁹⁸Vahit Bıçak, “Yeni Yapısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi”, <http://www.geocities.com/vbicak/art2.htm/02.10.2003>

⁹⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtüzüğü için bkz. Tekin Akıllıoğlu, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtüzüğü Başvuru Bilgileri*, İmaj Yayınları, Ankara, 2002, s. 119-207

gönderilmek üzere bir model özgeçmiş geliştirilmesine karar verilmiştir. Eski Divan döneminde de bazen adaylar tarafından, bazen aday gösteren ülkeler tarafından adayların özgeçmişleri Parlamenterler Meclisi'ne sunulmaktaydı. Bu özgeçmişler standart olmaktan öte, kişilerin kendi vermek istedikleri bilgileri içeriyordu. Verilen özgeçmişler tek bir yapıda ve sistematikte olmadığı için adayları mukayese etme imkanı sağlamıyordu. Hatta bazen, en temel bilgiler eksik olan özgeçmişlere rastlanabiliyordu. 1082 sayılı karar ile adayların özgeçmişlerindeki bilgileri sistematik olarak ve benzer hatta aynı yapıda sunmalarının adaylar arasında mukayeseyi kolaylaştıracağı vurgulanmış ve 1082 sayılı kararın bir parçası olarak resmi bir özgeçmiş formatı oluşturulmuştur. Özgeçmiş formu ile verilen bilgilerin doğruluğu kontrol edilmemekte, doğru oldukları varsayılmaktadır. Özgeçmiş formunun sonunda, seçilmeleri durumunda Strasbourg'da ikamet edeceklerine dair, adaylardan taahhütte bulunmaları istenilmektedir. Mahkeme'nin düzenli ve verimli çalışabilmesi açısından hakimlerin Strasbourg'da ikamet ediyor olmaları kuşkusuz önem taşımaktadır.¹⁰⁰

Hakim adaylarının seçimi konusunda getirilen bir başka yenilik de, adayların mülakata tabi tutulmasıdır. Mülakat için Parlamenterler Meclisi tarafından oluşturulan bir komisyon, adayları değerlendirmeye almaktadır.

11 Nolu Protokol'ün öngörmüş olduğu en önemli değişikliklerden biri, hakimlerin görevlerinin daimi hale getirilerek, statülerinin aynı Avrupa Topluluğu Adalet Divanı'nda olduğu gibi, yarı zamanlı memuriyetten tam zamanlı memuriyete dönüştürülmesidir. Sözleşme'nin 21. maddesi hakimlere bütün çalışma güçlerini tamamen Mahkeme'ye hasretmelerini garanti etmek için tam zamanlı çalışmanın gerçekleriyle bağdaşmayan her türlü faaliyeti açıkça yasaklamaktadır. 21. maddeye paralel olarak Mahkeme İktüzüğü'nün 4. maddesinde hakimlerin görevleriyle bağdaşmayan faaliyetlerine ilişkin düzenleme bulunmaktadır. Buna göre hakimler, görevleri süresince herhangi bir siyasi veya idari faaliyette veya bağımsızlık ya da tarafsızlıkla veya tam gün çalışma esasının gerekleriyle bağdaşmayan mesleki bir faaliyette bulunamazlar. Her hakim, bütün ek faaliyetlerini Mahkeme Başkanına bildirmek zorundadır. Bu konu hakkında Mahkeme Başkanı ile ilgili hakim arasında

¹⁰⁰ Vahit Bıçak, "Yeni Yapısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi", <http://www.geocities.com/vbicak/art2.htm/02.10.2003>, s.5-6

bir uyuşmazlık çıkması durumunda, ortaya çıkan bu sorun hakkında Mahkeme Genel Kurulu karar verir.¹⁰¹

b) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çalışma Yöntemi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Komiteler, Daireler ve Büyük Daire olarak örgütlenmiştir. Örgütsel konular, bütün yargıçların yer aldığı Genel Kurul'da ele alınır. Mahkeme Başkanının ve bir ya da iki Başkan Vekilinin seçimi, Dairelerin oluşturulması, Daire Başkanlarının seçimi, Mahkeme'nin İçtüzüğü'nün kabulü ve yazı işleri müdürünün ve bir ya da daha fazla yazı işleri müdür vekilinin seçimi, Genel Kurul'un yetkisinde olan konulardır.¹⁰²

Mahkeme; önüne gelen başvuruları incelemek üzere üç yargıçlı Komiteler, yedi yargıçlı Daireler ve onyediy yargıçlı Büyük Daire şeklinde toplanır. Mahkeme'nin Daireleri belirli bir süre için Komiteleri oluşturur. (AİHS, madde 27)

Komitelerin görevi yapılan bireysel başvurunun kabul edilemezliğine oybirliği ile karar vermektir. Komite kararları kesindir ve herhangi bir yere başvurma olanağı yoktur.

Komite, aynı zamanda Mahkeme tarafından belirlenen tazminatın davacıya ödenmesini sağlayan organdır. Davayı yeniden açma, yasak ve hacizi kaldırma, polis kayıtlarını ortadan kaldırma ve ikamet garantisi verme gibi hallerde ve bazı durumlarda, tazminatın ödenmesini sağlamak için somut adımların atılmasını sağlar.¹⁰³

Komitenin kabul edilmezlik kararı vermediği durumlarda dava Dairenin önüne gelir. Gerek bireysel başvurular gerekse devlet başvuruları konusunda kabul edilebilirlik kararı ve esas hakkında karar vermek Dairenin görevidir. Kabul edilebilirlik koşulları eski sistemle aynıdır, herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu başlığı altında bu konu ayrıntılı olarak incelendiğinden dolayı tekrar anlatılmasına gerek duyulmamıştır.

¹⁰¹ Ayhan Döner, *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, 1.b., Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s.166-167

¹⁰² Özdek, a.g.m., s.142

¹⁰³ http://www.coe.int/T/E/abc/tr/TR_Hrleaflet.asp?L=TR/26.02.2003

Bu aşamada duruşma yapılır, tanık dinlenir, keşfe çıkılır. İlgili devletler, soruşturmanın etkin bir biçimde yürütülebilmesi için her türlü kolaylığı göstermekle yükümlüdürler.

Yargılamanın herhangi bir aşamasında, Mahkeme aşağıdaki sonuçlara varılması halinde, başvurunun kayıttan düşmesine karar verebilir:¹⁰⁴

- a) Başvuru sahibi başvurusunu takip etme niyetinde değilse;
- b) Sorun çözümlenmişse;
- c) Başka herhangi bir nedenden ötürü başvurunun incelenmesine devam edilmesi hususunda haklı bir neden kalmamışsa.

Kabul edilebilirlik kararını veren Daire, öncelikle dostça çözüm yolları arar, eğer bu konuda bir sonuca ulaşamazsa davayı esastan karara bağlar.

Daire kararlarının kesinleşmesi için ya taraflar davanın Büyük Daireye gönderilmesini istemediklerini açıklamış olmalıdırlar, ya da üç aylık hak düşürücü süre içinde davanın Büyük Daire tarafından yeniden incelenmesini talep etmemiş olmalıdırlar.

Onyediy üyeden oluşan Büyük Daire, Sözleşme ve Protokollerin yorumu konusunda ciddi sorunlar ortaya çıkaran davalarda; veya Daire tarafından verilecek kararın daha önce Divan tarafından aynı konuda verilmiş bir kararla çelişkili olması ihtimalinin bulunması durumunda, Dairenin kendi lehine yetkisinden feragat etmesi üzerine, işe el koyan Büyük Daire, aynı zamanda verilmiş bulunan Daire kararlarını ikinci derece (istinaf) mahkemesi sıfatıyla inceler, 47. maddede öngörülen istişari mütala istemlerine de bakar.¹⁰⁵ Büyük Daire'nin verdiği kararlar kesindir.

Kesinleşmiş olan kararlar, kararın uygulanmasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi'ne gönderilir. Bakanlar Komitesi ilgili devlete kararı uygulaması için süre verir. İlgili devlet bu süre içinde aldığı önlemleri Bakanlar Komitesi'ne bildirir. Bakanlar Komitesi alınan önlemlerin yeterli olduğuna kanaat getirinceye kadar,

¹⁰⁴ Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s.439

¹⁰⁵ Feyyaz Gölcüklü, "11 Nolu Protokol'den Sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", *Yeni Türkiye-İnsan Hakları Özel Sayısı II*, Sayı:22, İstanbul, Temmuz -Ağustos 1998, s.1275

konu gündemde kalır. Eğer devlet alınan kararlara uymamakta direnirse, çeşitli yaptırımlar uygulanır. En ağır yaptırım, Avrupa Konseyi'nden çıkarılmadır.

Sözleşme'ye getirilen bir başka yenilik, vatandaşlarından birinin davacı taraf olması halinde Sözleşmeci devlete davaya müdahil olarak katılma hakkı tanınmış olmasıdır.

11 Nolu Protokol'ün kabul edilmesiyle birlikte, daha önceden Sözleşmeci devletlerin onayına bağlı olan bireysel başvuru hakkının tanınması ve Divan'ın yargı yetkisinin kabul edilmesi konularında tarafların bildirimine gerek duyulmamaktadır. Artık Sözleşme'ye taraf tüm devletler bireysel başvuru hakkını kabul etmiş sayılacak ve AİHM, herkes için zorunlu bir yargı organı olacaktır.

Diğer taraftan, AİHM sadece somut olaylara ilişkin kararlar veren bir kurum değildir; bunun yanında bir 'Avrupa Standardı' oluşturma istemi ile kendisine başvuruda bulunulan bir kurumdur. Bunun için Mahkeme, içtihatlarının devamlılığını sağlamaya yönelik olarak kararlarında, bir önceki kararlarını gerekçe olarak kullanmaktadır. Mahkeme bazen kendi kararının iç hukuka olan etkisini özellikle yasalara etkisini karar gerekçesinde belirterek, bunun yönlendiriciliğini göstermiş olmaktadır. AİHM'nin çalışmasında, AİHS'nin yorumu, iç hukuk ile ulusal ve Avrupa uygulamaları arasındaki karşılıklı etkilenmeler önemli ve belirleyici bir yer oluşturmaktadır.¹⁰⁶

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE

I- ULUSLARARASI HUKUK- ULUSAL HUKUK İLİŞKİSİ

Uluslararası hukuk ve ulusal hukuk düzenlerinin karşılıklı ilişkileri, doktrinde iki farklı görüşün etkisi altında uzun süre tartışılmıştır: İkili düzen anlayışı (düalist, ikici görüş) ve tekçi düzen anlayışı (monist, tekçi görüş).

¹⁰⁶ Mustafa Yıldız, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargısı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s.23

A) İkili düzen anlayışı (düalist, ikici görüş)

Henrich Triepel, 1899 yılında yayınlanan “Volkerrecht und Landesrecht” adlı eseri ile, “ikili düzen okulu”(ecole dualiste)nun kurucusu olarak kabul edilmektedir. Diğer büyük teorisyeni de “Dionisio Anzilotti” olan bu öğretiye göre, uluslararası hukuk ve her ülkenin iç hukuk düzeni birbirinden tamamen ayrı, bağımsız sistem oluştururlar. Dolayısıyla, birinin diğerini etkilemesi söz konusu değildir. “İkili düzen okulu” na göre, gerek kaynakları gerek düzenledikleri ilişkiler açısından iki sistem birbirinden tamamen ayrılmaktadır. Uluslararası hukuk, iki ya da daha fazla devletin iradesinden doğar ve egemen ve eşit devletlerin karşılıklı ilişkilerini düzenler. Ulusal hukuk ise, tek bir devletin egemen iradesinden doğar ve kendi ile yurttaşlar arasındaki eşit olmayan ilişkilere ya da yurttaşlar arasındaki karşılıklı ilişkilere uygulanır.¹⁰⁷

Düalistlere göre, iki hukuk düzeninin birbirinden ayrı ve bağımsız olmasının sonucu olarak, uluslararası hukuk kuralları ile iç hukuk kuralları arasında gerçek anlamda bir çatışma olamaz. Bir hukuk düzenine ait kural hiçbir zaman kendiliğinden diğer düzende geçerli hale gelemez. Geçerli olması için, uygulanacak hukuk düzeninin kural koymaya yetkili organları tarafından benimsenmesi ve o hukuk düzeninin hükmü haline getirilmesi gerekir. Bir uluslararası hukuk kuralının iç hukuk düzeninde uygulanması halinde de durum bu şekildedir. Ulusal mahkemeler iç hukuku uygular, uluslararası hukuk kurallarını uygulayabilmesi için bu kuralların iç hukuk kuralı haline dönüştürülmüş olması gerekir.¹⁰⁸

Pazarcı'ya göre ikici görüşün en zayıf noktası, devletin her iki hukuk düzeninde de temel öge olarak ele alınması olmaktadır. Bu görüş, aynı devlete uluslararası hukuk ve iç hukuk düzenlerinde iki değişik işlev tanımaktadır. Başka bir deyişle, devlet her iki hukuk düzeninde de, gerek kuralların oluşumu, gerekse kuralların uygulanmaları aşamalarında, doğrudan yetkili birim olarak değerlendirilmektedir. Oysa, bu her iki hukuk düzeninin birbirlerinden bağımsız ayrı düzenler oldukları varsayımına ters düşen bir veriyi oluşturmaktadır. Madem ki her

¹⁰⁷ Süheyl Batum, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3761, Fakülte Yayın No: 702, İstanbul, 1993, s.28-29

¹⁰⁸ Hasan Tunç, “Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve AIHM'nin Türkiye ile İlgili Örnek Karar İncelemesi”, *Anayasa Yargısı*, Anayasa Mahkemesi Yayınları No:42, Ankara, 2000, s.175

iki düzenin birbirlerinden kesin bağımsızlıkları söz konusudur, bu bağımsızlığın ve birbirlerini etkilememenin gerçek olabilmesi için her birinin kendilerine özgü otoritelerinin de bulunması gerekirdi. Kuralların oluşumu aşamasında, devletin her iki düzende ayrı tekniklerle işlevini yerine getirmesi dolayısıyla, belirli ölçüde cevaplanabilen bu eleştiri, her iki düzende kuralları uygulama ve yorumlama aşamasında, devletin işlevi bakımından ikici görüşü zayıflatmaktadır.¹⁰⁹

B) Tekçi düzen anlayışı (monist, tekçi görüş)

Bu anlayışa göre, dünyada tek bir hukuk düzeni var olup, uluslararası hukuk ile iç hukuk bir bütün oluşturur ve uluslararası hukuk kuralları ile iç hukuk kuralları aynı normlar hiyerarşisi içinde yer alır. Bu yaklaşımın sonucu olarak, uluslararası hukuk kuralları bir düzenleyici mevzuat veya atıfa gerek olmaksızın doğrudan uygulanacaktır. Aynı düzende yer aldıkları için normlar arasında hangi normun üstün sayılacağı, yani hiyerarşik ilişki sorunu, bu monist görüş çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.¹¹⁰

İç hukukun uluslararası hukuka üstünlüğü görüşü, temelde, uluslararası alanda devlet üstü bir otorite bulunmayışına dayandırılır. Doktrinde Federal Alman Bonn Okulu (Erich Kaufmann, Max Wentzel) ile Sovyet hukukçuları gibi devlet egemenliğini ön planda tutan görüşler bu yönde olmuştur.¹¹¹ Jellinek, Akzin, Decenciére, Ferrandiére gibi isimler de iç hukuka üstünlük tanıyan monistler arasındadır.¹¹²

Uluslararası hukukun iç hukuka göre üstün olduğu görüşü, doktrinde çoğunluk tarafından savunulmaktadır. Bu görüş taraftarları, iç hukukun uluslararası hukuktan türemiş olduğunu öne sürerek, iki hukuk düzeninin çatışması halinde, uluslararası hukukun geçerli olacağını söylemektedirler.

Kelsen, Duguit, Scelle, Verdross, Kunz, Bourquin ve Lefur uluslararası hukukun üstünlüğünü savunan düşünürler arasındadır. Verdross, "Devletler Hukuku,

¹⁰⁹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, I.Kitap, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992, s.21

¹¹⁰ Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 09.1300, İzmir, 2000, s.51

¹¹¹ a.k., s.51

¹¹² İlhan Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri I*, Balkanoğlu Yayınları, Ankara, 1956, s.16

dünya hukuk binasının tepesinde ulusal hukuka tekaddüm eder.” diyerek, uluslararası hukukun mantık üstünlüğünü öne sürmektedir.¹¹³

Kelsen’e göre, uluslararası hukukun iç hukuka üstünlüğü düşüncesinden hareket edilirse, uluslararası andlaşmanın, bu andlaşmayı yapan tarafların bütün iç hukuk kurallarından üstün olduğu kabul edilebilir. Bu açıdan diyor Kelsen, kanunun hatta anayasanın karşısında andlaşmanın bir üstünlüğü vardır. Andlaşma olağan kanuna ya da Anayasaya aykırı hükümler taşıyabilir. Oysa bunun tersi mümkün değildir. Uluslararası hukuk kurallarına göre, bir andlaşma ancak başka bir andlaşma ya da onun tarafından belirlenen bazı olgular gereğince bağlayıcı gücünü yitirebilir. Akit taraflardan birinin tek taraflı işlemi ile özellikle bir kanun ile bir andlaşmaya son verilemez. Eğer bir kanun, hatta anayasal kanun bir andlaşmaya aykırıysa, o sakattır, yani uluslararası hukuka aykırıdır. Böyle bir kanun, ilk elden andlaşmaya ve dolaylı olarak da “pacta sunt servanda” ilkesine aykırı olacaktır. Böylece Kelsen’e göre uluslararası hukuk bütün iç hukuk normlarının, hatta onların içinde en üstünü olan anayasa normlarının üstünde bulunur.¹¹⁴

C) Genel Olarak Andlaşmaların İç Hukuktaki Yeri

Devletin yasama, yürütme ve yargı yetkilerini, bir yabancı irade ile paylaşmadan, bir yabancı iradenin emir ve direktiflerine uyma zorunluluğunda bulunmadan ülkesinin tümü üzerinde kullanabilmesi, bağımsızlığın kıstasıdır. Ancak, Devletin bu yetkilerinin uluslararası toplum hayatının kaçınılmaz gereklerine uygun olarak kullanılmasını sağlamak amacıyla, uluslararası hukuk tarafından düzenlenmesi ve sınırlanması zorunludur. Devletin hukuk düzeni evrensel toplumun anayasal nitelikteki temel kurallarına aykırı olmayacaktır. Demek ki Devletin yasama yetkisi, bir kere bu bakımdan sınırlanmakta; Devlet, uluslararası hukuka aykırı kanunlar koymamak yükümlülüğü altında bulunmaktadır. Yürütme yetkisi de, gene uluslararası hukukun sınırları içinde kullanılacaktır. Devletin yargı yetkisinin, ülkesi üzerindeki bütün kişilere uygulanabilmesi de, bağımsızlığın önemli

¹¹³ Lütem, a.g.e., s.16

¹¹⁴ Kemal Gözler, “İnsan Hakları Normlarının Anayasaüstünlüğü Sorunu”, *Türkiye’de İnsan Hakları*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları no:18, TODAİE Yayın no:301, Ankara, 2000, s.26

koşullarından biridir. Uluslararası hukuk, gene evrensel toplum düzeninin gereği olarak, Devletin yargı yetkisine de bazı sınırlar koymaktadır.¹¹⁵

Ancak bu çeşit sınırlamalar, uluslararası hukukun belli bir zamanda bütün Devletlerin yetkilerine koyduğu genel sınırlamalar olduğundan dolayı, bağımsızlık kavramı ile çelişmemektedir. Andlaşmaların getirdiği sınırlamalar; genel, objektif ve soyut nitelikte hukuk kurallarına dayanıyorsa, bunlara taraf Devletlerin bağımsızlığını etkilemez. Buna karşılık bir Devletin yetkilerinin özellikle kapitülasyon hak ve yetkileri tanıyan andlaşmalarla kısıtlanması, bağımsızlıkla bağdaşmayan durumları ortaya çıkarır.¹¹⁶ Ayrıca bağımsız devletlerin uluslararası toplumda yanyana bulunabilmesi için eşit olmaları gerekmektedir. Devletlerin eşitliği, bağımsız devletlerin büyüklüğü, bünyesi ve hükümet şekli göz önünde tutulmaksızın, uluslararası hukuk bakımından, aynı haklara sahip olmalarını ve aynı hukuki statü içinde bulunmalarını ifade eder.¹¹⁷

Uluslararası toplumda, hukuksal ilişkiler andlaşmalarla kurulur, değiştirilir ya da kaldırılır. Uluslararası hukukun andlaşma yapma yetkisi tanıdığı kişilerin başında devletler gelmektedir. Böylece andlaşmalar, sadece uluslararası hukukun konusu değil, aynı zamanda iç hukukun da konusudur.¹¹⁸

Bir andlaşmanın iç hukuka etkisi, andlaşmanın devletin kendi yasal düzeni içinde ne türden bir hukuki statüye sahip olduğuna bağlıdır. Andlaşmaların çoğunun uygulanması, ülkelerin iç hukukları açısından belirli etkiler yaratır. Bu özellikle insan hakları konusundaki andlaşmalar için geçerlidir. Bu kapsamdaki andlaşmalar, devlete kendi iç hukukunda gerekli uyumları sağlama yükümlülüğü getirmektedir. Bu genellikle salt sonuca ilişkin bir yükümlülük olup, gerekli yol ve yöntemlerin seçimini devletin kendisine bırakmaktadır. Uluslararası hukuk bu konuda henüz kurallar geliştirmemiştir.¹¹⁹

¹¹⁵ Edip F. Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2197, Hukuk Fakültesi Yayın No: 498, İstanbul, 1977, s.35-36

¹¹⁶ Çelik, a.g.e., s.36

¹¹⁷ Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Sayı:117-99, Ankara, 1960, s.261

¹¹⁸ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi-Anayasa Hukukuna Giriş*, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1982, s.641

¹¹⁹ Pieter van Dijk, "Uluslararası İnsan Hakları Normlarının Ülke Uygulamalarındaki Gelişimi: Hollanda Yargısının Tutumu", *İnsan Haklarının Gelişimi*, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Bilimsel Toplantı Serileri:9, Ankara, 1999, s.98-99

Bir andlaşmayı ÷lke içinde etkili kılmanın üç temel yolu vardır: (a) kabul, (b) dahil etme ve (c) dönüştürme. Kabul durumunda, andlaşma hükümleri iç hukuk düzeninde, oldukları gibi etkilidir. Uluslararası nitelik ve kökenlerini saklı tutmakla birlikte, iç hukuk düzeni içinde uygulanırlar. Bu türden bir uygulamanın kökeninde, uluslararası ve ulusal hukuku tek bir yasal düzenin parçaları olarak kabul eden monist görüş yatmaktadır. Dahil etme durumunda ise, andlaşma hükümleri bir bütün olarak ve kaleme alındıkları şekilde yasalara katılmakta ve ulusal yasa olarak uygulanmaktadır. Dönüştürmede andlaşma hükümleri, var olan ulusal yasalarda değişiklik ya da eklemeler yapılarak ulusal yasaya dönüştürülmekte ve tümü konu ile ilgili ulusal yasa ya da yönetmeliklerle bütünleşmektedir. Bu dönüşüm sürecinde, hükümlerin lafzında bazı değişiklikler meydana gelebilir. Gerek dahil etme, gerekse dönüştürmenin temelinde uluslararası ve ulusal hukuku iki ayrı sistem olarak gören düalist görüş yatmaktadır. Bu bakış açısına göre uluslararası hukuk bir devletin bireylerini ancak ulusal hukuk sistemi içinde katıldığı veya bu sisteme dönüştürüldüğü zaman etkileyebilmektedir.¹²⁰

Sonuç olarak diyebiliriz ki, andlaşmaların iç hukuktaki yeri konusunda herhangi bir uluslararası hukuk kuralı mevcut olmayıp, bu konu her devletin kendi anayasası ya da yasalarıyla yapacağı düzenlemelere bırakılmıştır.

II- GENEL OLARAK ANDLAŞMALARIN TÜRK HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ

1921 ve 1924 Anayasaları döneminde andlaşmalar bir kanun ile yapıldığı için, andlaşmaların hukuk düzenindeki yeri kanunlar gibi olmuştur. Bu dönemde, andlaşmaların iç hukukla olan ilişkisi üzerinde durulmamıştır. Bunun nedenlerinden biri ve belki de en önemlisi, yapılan andlaşmaların içeriğinin, genellikle devletin uluslararası hukuk alanındaki yükümlülüklerine ilişkin olmasıydı. Devlet bu tür yükümlülüğünü yerine getirmek için, gereken önlemleri almıştır. Andlaşmaların kanunlardan üstün olup olmadığı, tartışma konusu olmamıştır.¹²¹

Andlaşmaların Türk hukuk sistemindeki yeri konusunda temel ilke Anayasamızın 90. maddesidir. 90. maddenin 5. fıkrasına göre, “Usulüne göre

¹²⁰ a.k., s.99

¹²¹ A. Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Ankara, 1997, s.262

yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz." 1982 Anayasasında yer alan bu madde 1961 Anayasası'nda da 65. madde olarak aynı şekilde düzenlenmişti. Maddeden de anlaşılacağı üzere, andlaşmalar kanun gücünde olmakla birlikte, kanunlardan farklı olarak Anayasa'ya aykırılıkları ileri sürülememektedir.

Görülüyor ki bu fıkra, andlaşmaların Anayasa'ya uygunluğunun, gerek soyut gerek somut norm denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebilmesine olanak vermemektedir. Bu yasaklayıcı hükmün, bir yandan devletin uluslararası sorumluluğuna meydan vermemek; öte yandan Türkiye'nin uluslarüstü nitelik taşıyan, dolayısı ile Anayasa'nın bazı hükümleriyle çelişebilecek olan uluslararası kuruluşlara girebilmesini sağlamak gibi düşüncelerden kaynaklandığını söylemek mümkündür.¹²²

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası andlaşmaların iç hukukta uygulanması için başka bir hukuki tasarruf gerekmemektedir. Böylelikle iç hukuk ve uluslararası andlaşma tek bir hukuk sisteminin parçaları olmaktadır. Bunun sonucu olarak birey, uluslararası hukuktan doğan haklarını ulusal yargı organları önünde ileri sürebilecek; ulusal yargı organları, uluslararası andlaşmaları re'sen dikkate alabileceklerdir. Bu bağlamda göz önünde tutulması gereken bir konu da andlaşmanın ilgili maddesinin iç hukuk düzeninde doğrudan doğruya uygulanabilecek nitelikte olup olmadığıdır. Söz konusu madde somut bir olaya ulusal makamlar tarafından ek önlemler alınmasına gerek bulunmadan uygulanabiliyorsa, bu koşulun yerine geldiği kabul edilmektedir.¹²³

Türk hukuk düzeninde andlaşmaların iç hukuktaki yeri konusunda monist görüş benimsenmiş olup, ulusal ve uluslararası hukuk düzenlerinin bir bütün oluşturduğu ve aynı normlar hiyerarşisinde yer aldığı savunulmuştur. Buraya kadar herhangi bir sorun yoktur. Ancak normlar hiyerarşisinde andlaşmaların nerede yer aldığı konusu tartışmalıdır ve görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri,

¹²² Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, 1992, s.183

¹²³ Rıza Türmen, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin İç Hukumuza Etkileri", *Anayasa Yargısı* (17), Anayasa Mahkemesi Yayınları No:42, Ankara, 2000, s.33

andlaşmaları kanunlarla eşdeğerde görürken, diğeri andlaşmaların kanunların üstünde olduğu görüşündedir.

A) Andlaşmaların Kanunlarla Eşdeğerde Olduğu Görüşü

Andlaşmaların kanuna eşdeğer olduğunu savunan yazarlara göre, kanunlarla andlaşmalar arasında üstünlük sıralaması bulunmamaktadır. Bu yazarlar, Anayasa'nın sonradan çıkarılacak bir kanunun, yapılmış bulunan bir andlaşmaya aykırı olamayacağı hakkında bir düzenlemede bulunmadığı gerekçesine dayanmaktadırlar. Ayrıca andlaşmaya aykırı olarak çıkarılacak kanunun iç hukuk bakımından geçerliliği konusunda şüphe yoktur. Fakat uluslararası andlaşma ile kanun arasında aykırılık bulunuyorsa, hakim in ikisini bağdaştıracak yorum yapmasının mümkün olmaması durumunda, "önceki kural-sonraki kural" ilkesini uygulayarak aykırılığı giderecektir. Böylece eğer andlaşmayla sonradan çıkarılan kanun arasında aykırılık varsa, tabii olarak andlaşma değil, kanun uygulanacaktır. Çünkü bu anlayışta andlaşma, kanuna eşdeğer sayılmaktadır.¹²⁴

B) Andlaşmaların Kanunların Üstünde Olduğu Görüşü

Bu görüşü savunan yazarlar, andlaşmaların Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülememesi hükmünden, andlaşmaların kanunların üstünde olduğu sonucunu çıkarmaktadırlar.

Kanun ile andlaşma karşılaştırıldığında, andlaşmaların olağan yasalardan ayrı bir konumunun olduğu görülür. Kanunların Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülebildiği halde, andlaşmaların Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülememektedir. Anayasa'ya uygunluğu aranmadan uygulanması gereken andlaşmanın, kendinden önce ya da sonra çıkan yasaya aykırılığı, ya da sonradan çıkan yasanın andlaşma kurallarını değiştirdiği ileri sürülerek, andlaşmanın iç hukukta uygulanması engellenemez. Anayasa, andlaşmaların Anayasa'ya aykırılığını ileri sürülemeyeceğini belirtmek suretiyle, iç hukukta andlaşmaların üstünlüğü ilkesini benimsemiştir. Anayasa ile andlaşma karşılaştırıldığında, andlaşmanın Anayasaya aykırı olması durumunda, Anayasa değil, andlaşma uygulanacaktır. İç hukukun bir parçası olan andlaşma,

---

¹²⁴ Gözlügül, a.g.t., s.227

Anayasa'ya aykırı kurallar içerse bile, Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemeyeceğine göre, Anayasa'ya rağmen uygulanacak demektir.¹²⁵

Bu bakımdan Türk hukuk düzeninde, uluslararası andlaşmalar kanunlara eşdeğerde değil, fakat kanunlardan üstün durumdadırlar. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, öyle andlaşmalar vardır ki, nitelikleri ve konuları nedeniyle bunların bir yasa ve hatta Anayasa değiştirilmeleri söz konusu olamaz. Örneğin, ülke sınırlarına ilişkin olanlar gibi.¹²⁶

III- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN TÜRK HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insan haklarının korunması konusunda getirdiği denetim mekanizmasıyla, diğer uluslararası andlaşmalardan farklı, kendine özgü çok taraflı bir andlaşmadır. Kendine özgü olması nedeniyle, Sözleşme'nin Türk hukuk düzenindeki yerini irdelemeden önce, hukuki niteliği hakkında bilgi vermekte yarar görmekteyim.

A) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Hukuki Niteliği

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, sui generis niteliği ile karşılıklılık prensibine dayanan klasik anlamda uluslararası andlaşmalardan farklı bir yere sahiptir. Geleneksel anlamda uluslararası andlaşmalarda, devletler karşılıklı olarak yükümlülük altına girerler. Ancak Sözleşme'de karşılıklılık ilkesinin bir rolü bulunmamaktadır. Sözleşme'nin "insan haklarına saygı yükümlülüğü" başlıklı 1. maddesine göre;

"Yüksek Sözleşmeci Taraflar, kendi yetki alanları içinde bulunan herkese bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlükleri tanırlar."

Sözleşmeci tarafların insan haklarına saygı yükümlülüğü doğrudan doğruya Sözleşme'den kaynaklanmakta olup, herhangi bir akit devletin Sözleşme'ye uymaması diğerlerinin de Sözleşme'yi ihlal etmesi için haklı bir neden oluşturmamaktadır. Dolayısıyla taraf devletlerin tamamı, Sözleşme ile güvence altına alınmış hak ve özgürlükleri kendi sınırları içerisindeki herkese tanımakla

¹²⁵ Gölcüklü-Gözübüyük, a.g.e., s.20

¹²⁶ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991, s.9

yükümlüdürler. Sadece vatandaşlar değil, o ülke sınırları içinde yaşayan yabancılar da bu haklardan yararlanırlar.

Bilindiği üzere, uluslararası sözleşmelerin konusu, genel olarak uluslararası hukuk özneleri arasındaki ilişkileri içerir ve bu ilişkileri düzenler. Ancak insan hakları sözleşmelerinin özneleri herkeştir; yani tüm insanlardır. Dolayısıyla insan hakları sözleşmeleri, devletlerin çıkar ilişkilerinden çok kişilere sağlanmak istenen hak ve özgürlüklerin saptanması ve bunların herkese duyurulması amacıyla yönelik bulunmaktadır. Başka söylemle, insan hakları sözleşmeleri, dış ilişkileri düzenlemekten çok, ulusal hukuk alanlarının düzenlenmesinde söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda insan hakları bir iç sorun olmakla beraber, uluslararası bir nitelik kazanmıştır ve uluslararası güvenceye kavuşturulması olgusu ile karşı karşıya gelinmiştir.¹²⁷

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni diğer sözleşmelerden ayıran en önemli özelliklerden birisi de, Sözleşme'nin hak ve özgürlükler listesi hazırlamakla kalmayıp, bu hakları koruyacak etkili bir denetim mekanizması oluşturmasıdır. Bu denetim mekanizması, 1 Kasım 1998 tarihinde 11 Nolu Protokolün yürürlüğe girmesiyle, tam zamanlı olarak çalışan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile tamamen yargısal hale getirilmiştir. Ortak güvence adı altında devlet başvurularının yanı sıra bireysel başvurulara da olanak sağlayarak, bireyin de devlet gibi uluslararası hukukun süjesi olmasını sağlamıştır.

Denetim mekanizması, kendiliğinden harekete geçme özelliğine sahip olmayıp, devlet başvuruları ve bireysel başvurular yoluyla harekete geçmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin öngördüğü denetim mekanizmasının harekete geçebilmesinin ön koşulu da, ulusal yargı yollarının tüketilmesidir. Nitekim Divan, 23 Temmuz 1968 tarihli "Affaire Linguistique" ve 7 Aralık 1976 tarihli "Handyside" kararlarında, Sözleşme ile kurulan güvence mekanizmasının, ulusal düzenlerdeki koruma sistemlerine oranla "tamamlayıcı niteliği"ni vurgulamıştır. Divan, Sözleşme'de belirlenen temel hak ve özgürlüklerin korunmasında, önceliği ulusal hukuk düzenlerine veren ve kendi yetkilerinin bu konuda Sözleşme'ye aykırı

¹²⁷ Emin Memiş, "İnsan Hakları Avrupa Standardı ve İç Hukuk Etkileşimi Analizleri", *Anayasa Yargısı* (17), Anayasa Mahkemesi Yayınları, No:42, Ankara, 2000, s.133

davranıldığı takdirde ve tamamlayıcı nitelikte söz konusu olacağını belirleyen kararlarını, Sözleşme'nin normatif düzenlemesi ve amacına dayandırmaktadır. Divan'a göre Sözleşme, düzenlediği hak ve özgürlüklerin korunmasını, ilk olarak taraf devletlere bırakmıştır. Sözleşme ile kurulan koruyucu organlar ancak ulusal yargı yollarının tüketilmesinden sonra devreye girebilirler. Sözleşme'ye taraf devletlerin ulusal hukuk düzenlerinde, Sözleşme'de düzenlenen hakların ihlali önlenememişse, ancak o zaman Sözleşme'de öngörülen denetim mekanizması tamamlayıcı olarak devreye girer. Sözleşme'nin öngördüğü denetim mekanizması sonunda varılacak nokta, somut bir olayda hakların ihlal edilip edilmediğini tespit etmektir.¹²⁸ Dolayısıyla, AİHM'yi bir temyiz merci olarak değerlendirmek yanlış olur. Çünkü, Mahkeme'nin görevi ulusal yargı organlarının vermiş olduğu kararları denetlemek değil, Sözleşme'ye aykırılık olup olmadığının tespit etmektir.

Özellikle belirtmek gerekir ki, AİHM'nin kararları kurucu nitelikte kararlar değildir. Kurucu nitelikte kararda, daha önce var olmayan bir hukuki durum oluşturulmakta ve yeni oluşturulan bu durumla taraflara nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda belirli bir yol gösterilmektedir. Halbuki Mahkeme kararları herhangi bir hukuk kuralını, bir mahkeme kararını, ya da devletin herhangi bir yürütme işlemini iptal etmemekte, aynı zamanda yeni bir oluşum içine de girmemektedir. Yalnızca yapılan işlemin veya verilen yargı kararının Sözleşme'ye aykırılığını tespit etmekle görevini yerine getirmiş olmaktadır.¹²⁹

Mahkeme kararlarına, ulusal bir mahkeme önünde ne derece itimat edilebileceği yerinde bir sorudur. Kuramsal olarak, bu sorunun yanıtı, Sözleşme'nin ulusal yasal düzen içinde uygulanmasına ilişkin olarak verilen yanıtta benzer: Mahkeme kararlarına ne derece başvurulabileceği ve bu kararların ulusal davaların sonucunu ne derece etkileyebileceği ulusal yasal düzene bağlıdır. Mahkeme'nin kendisi herhangi bir uygulamada bulunmaz ve hükümleri tespit kararı şeklindedir. Bu hükümler, Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediğini belirler ve maddi tazminat ile ilgili 50. Madde dahilinde bir kararın eşliğinde yer alabilir. Ancak sonraki bir davada

¹²⁸ Necmi Yüzbaşıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Hukukunun Niteliği ve Türk Hukuk Düzenindeki Yeri Üzerine", *Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar*, Yıl:6, Sayı:27, 1997, s.66

¹²⁹ Kadir Yıdırım, "Sözleşmenin ve Divan Kararlarının Uygulanma Niteliği", *Anayasa Yargısı (17)*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No:42, Ankara, 2000, s.297

Mahkeme, önceki hükmünün ve Sözleşme'nin bir ya da daha fazla koşuluyla ilgili yorumun dikkate alınması konusunda hüküm verebilir.¹³⁰

Mahkeme'nin verdiği kararlar kesin olup, taraflar için bağlayıcıdır. Verilmiş kararlar ilgili olarak, aynı konuyu tekrar başka bir yargı organı önüne götürmek söz konusu değildir. Tespit kararları dışında, Mahkeme ayrıca Sözleşme'ye aykırılık halinde tazminata da hükmedebilmektedir. Uygulamada taraflar mahkeme kararlarına uymaktadırlar. Gerekli görülen hallerde iç hukukta yeni düzenlemeler yaparak, verilen kararları uyguladıklarını göstermektedirler.

Sözleşme ile güvence altına alınmış olan temel hak ve özgürlükler mutlak olmayıp, bunlara birtakım kısıtlamalar getirilebilir. Sözleşme'nin 15. maddesine göre, savaş veya milletin varlığını tehdit eden diğer genel bir tehlike halinde, her akit taraf, durumun gerektirdiği ölçüde ve devletler hukukundan kaynaklanan diğer yükümlülüklerle çelişkili olmamak şartıyla, Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerine aykırı davranabilir. Ancak böyle durumlarda alınan tedbirler ve bunları gerektiren sebepler hakkında Avrupa Konseyi Sekreterliği'ne haber verilecektir.¹³¹

Sözleşme'nin 17. maddesiyle de hakların kötüye kullanılması yasaklanmıştır:

“Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbiri, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesine veya burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara uğratılmasına yönelik bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.”

B) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye Tarafından Onaylanması

II. Dünya Savaşı'nın bütün dünyada yarattığı ekonomik ve toplumsal bunalım, Avrupa'da kendini daha fazla hissettirmekte idi. Tekrar böyle bir savaşın yaşanmaması ve Avrupa'da yeni bir düzenin kurulması için, Avrupa ülkeleri yeni bir birliktelik kurma arayışı içine girmişti. Bu arayışların bir sonucu olarak, on Avrupa devletinin biraraya gelmesiyle, 5 Mayıs 1949'da imzalanan ve 3 Ağustos 1949'da

¹³⁰ P.van Dijk-G.J.H. van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Kluwer Law International Publishers, Third Edition, The Hague, The Netherlands, 1998, p.21-22

¹³¹ Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s.148

yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Statüsüyle, Avrupa Konseyi kurulmuş oldu. Avrupa Konseyi, ortak değerleri paylaşan ve batı anlayışını savunan, hukukun üstünlüğü ve insan hak ve özgürlüklerine saygı prensibine öncelik tanıyan üyeler arasında sıkı bir birliktelik kurmayı kendine hedef olarak seçmişti. Bu amaçlar doğrultusunda ilk faaliyeti 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanıp, 3 Eylül 1953'de yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmuştur.

Türkiye, 8 Ağustos 1949 tarihinde 12. üye olarak Avrupa Konseyi'ne katılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Türkiye tarafından 1954 yılında onaylanmıştır. Onay işlemine ilişkin 10 Mart 1954 gün ve 6366 sayılı yasanın Meclis tarafından kabulü, Mecliste herhangi bir görüşme olmadan ivedilik ve öncelikle olmuştur. 18 Mayıs 1954'de onay belgesinin Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne verilmesi ile Sözleşme Türkiye açısından da yürürlüğe girmiş ve iç hukukumuzun bir parçası haline gelmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye tarafından onaylanması, Türk siyasal yaşamında yeterli bir ilgi uyandırmamış, Batı ile bütünleşme çabasının bir halkası olarak görülmekten öteye gidememiştir. Böyle olmakla birlikte; Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamakla, Sözleşme'de yer alan bütün hak ve özgürlüklere hem kendi vatandaşları, hem de kendi ülkesinde bulunan tüm yabancılar için uyma yükümlülüğü altına girmiştir. Sözleşme'nin onaylanmasından sonra, Türkiye'de insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması, her şeyden önce bir anayasa sorunu olarak görülmüş, tüm çabalar insan haklarının anayasal bir güvenceye kavuşturulması, yasaların Anayasaya uygunluğunun yargısal yolla denetimi yönünde olmuştur.¹³²

Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne katılması ilk etapta eksik bir katılma idi. Çünkü Sözleşme'deki denetim mekanizmasının en önemli ve en etkili unsurlarını oluşturan bireysel başvuru hakkı ve divanın yargı yetkisini kabul etmemişti. Denetim mekanizmasında köklü değişiklikler yapan 11 Nolu Protokol yürürlüğe girmeden önce, bu unsurlara katılıp katılmama konusunda taraf devletlere seçimlik bir hak tanınmıştı. Türkiye sayıları az olan katılmayan devletler arasında yer almıştı. 22 Ocak 1987 tarihinde bireysel başvuru hakkını, 25 Eylül 1989 tarihinde de divanın yargı yetkisini kabul eden Türkiye, artık gecikmeli de olsa Sözleşme'ye tam

¹³² Gölcüklü-Gözübüyük, a.g.e., s.18

anlamıyla katılmış oldu. 1 Kasım 1998 tarihinde 11 Nolu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle, bireysel başvuru hakkı ve divanın yargı yetkisi ile ilgili olarak Sözleşmeciler tarafların herhangi bir bildirimde bulunması şartı aranmamaktadır. Sözleşme'ye taraf olmakla bu unsurları da otomatikman kabul etmiş sayılmaktadırlar.

C) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin İç Hukukumuzdaki Yeri

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylayan devletlerin üstlendiği en önemli yükümlülük, ülkesinde yaşayan bireylere belirli birtakım temel hak ve özgürlükleri tanımadır. Sözleşme'de yer alan hükümler, temel hak ve özgürlüklerin ihlali halinde, vatandaşlara bundan sorumlu olan devletleri aleyhine başvuruda bulunmak hakkı vermektedir. Bu bakımdan akit devletler, vatandaşlarının Sözleşme ile korunan temel hak ve özgürlüklere sahip olup olmadıklarını araştırmak zorundadırlar. Nitekim bazı devletler bu amaçla, daha Sözleşme'yi onaylamadan önce hukuk reformları yapmışlar ve böylece ulusal mevzuatları ile Sözleşme hükümleri arasındaki muhtemel çelişkileri gidermişlerdir. Diğer bazı devletler de Sözleşme'yi iç hukuka dahil etmişlerdir.¹³³

Taraf olan devletlerin Sözleşme hükümlerine iç hukuklarında ayırdıkları yerin önemi, yürürlükteki kurallara göre, bir ülkeden diğerine değişiklikler göstermektedir. Bazı ülkelerde uluslararası bir anlaşma, yetkili merciler tarafından bir kere onaylandıktan sonra, iç hukukun tamamlayıcı bir parçası haline gelmektedir. Bu takdirde, örneğin AIHS'nin hükümleri milli mahkemeler önünde ileri sürülebilmektedir. Bu ülkelerde AIHS hükümleri bazen anayasa düzeyinde, bazen de diğer kanunlarla eş düzeyde tutulmaktadır. Diğer bir kısım ülkelerde uluslararası anlaşmalar, özel bir kanunla öngörülmüş haller dışında, iç hukukun bir parçası sayılmamakta, bunun doğal sonucu olarak da, Sözleşme hükümleri, ulusal mahkemeler önünde ileri sürülemez. Fakat teknik nitelikteki bu farklılıklara rağmen anlaşmalar ve AIHS, mevzuatını ve uygulamalarını bu belgelerin hükümlerine uydurmayı sağlama yükümlülüğünü taşıyan taraf devletler için zorlayıcı

---

¹³³ Şeref Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:89, Ankara, 2001, s.72

güçtedir.¹³⁴

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yürürlükteki hukukun parçası haline gelmesi, iç hukuk açısından Sözleşme'nin bağlayıcı ve doğrudan uygulanabilir nitelik kazanmasına yol açar.¹³⁵ Geniş anlamı ile doğrudan uygulanırlık, uluslararası kuralın, sadece anayasal yönüme uygun olarak onaylanması ile, ulusal hukuk düzeninde emredici güce sahip olacağını, ulusal makamların hiçbir değiştirme işlemine gerek kalmaksızın, ülke içinde uygulanabileceğini gösteren bir kavramdır. Dar anlamı ise, mahkemeler önünde doğrudan uygulanabileceğini, diğer bir söyleyişle, mahkemelerin önlerindeki davada Sözleşme'yi, uygulanacak kural olarak kullanabilecekleri anlamıdır. Doğrudan uygulanırlık koşulları; tarafların amaçları, sözleşme kurallarının konusu ve sözleşme hükümlerinin şekline bağlıdır. Bir hükmün şekil itibarı ile doğrudan uygulanır olması için, ilkeler ve genel ifadeler şeklinde değil; açık, ayrıntılı ve kesin hükümler biçiminde yazılmış olması zorunludur.¹³⁶

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, korunması gereken hakların belirgin tanımını yapan, ayrıntılı düzenlemelere yer veren ve mahkemeler önünde doğrudan uygulanabilecek hükümler içeren sui generis bir sözleşmedir. Dolayısıyla, Sözleşme'yi iç hukuklarına dahil eden devletler, herhangi bir ulusal düzenlemeye gerek olmaksızın, iç hukuk kuralı gibi uygulayabileceklerdir.

Uygulamada ise, milli mahkemelerin Sözleşme'nin bazı maddelerinin yeterince açık ve kesin anlamlı (self-executing) olmadığı yönünde kararlarına rastlanmaktadır. Bu noktada Sözleşme içtihat hukuku ayrı bir önem kazanır. Mahkeme'nin Sözleşme maddelerini yorumlayarak somutlaştırdığı düşünülürse, bu içtihadın izlenmesi, sözleşme kurallarına verilen açık ve kesin anlamlar doğrultusunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin self-executing niteliğini güçlendirecektir. Bununla birlikte, Sözleşme'nin iç hukukta uygulanabilirliği maddelerin yazım şeklinden öte, konu ve amacının gerektirdiği hukuki niteliği ile ilgilidir. AİHK 4 Mart 1991 tarihli kararında, Sözleşme'yi "insan hakları alanında Avrupa kamu düzeninin anayasal belgesi" olarak tanımlamıştı. AİHS'nin üstün hukuk olma özelliğini vurgulayan bu tanım, iç hukukun Sözleşme'ye uygunluğunu

¹³⁴ J.Alderson, *İnsan Hakları ve Polis*, Çev: İhsan Kuntbay, TODAİE Yayınları No: 232, Ankara, 1984, s.8

¹³⁵ Çavuşoğlu, a.g.e., s.94

¹³⁶ Batum, a.g.e., s. 42-45

da gerektirmekte; iç yargı yerlerini Sözleşme'yi uygulamaya ya da Sözleşme'ye uygun yorumu benimsemeye zorlamaktadır.¹³⁷

Sözleşme-iç hukuk ilişkisinde düalist yani ikili düzen anlayışını benimseyen taraf devletlerden; İngiltere, İrlanda, Danimarka, Norveç, İsveç ve İzlanda gibi ülkeler Sözleşme'yi iç hukukun bir parçası haline getirmemiştir. Monist yani tekçi düzen anlayışını benimseyen Sözleşmecî devletler ise Sözleşme'yi iç hukuklarına dahil etmişlerdir. İç hukuklarına dahil eden devletlerde de normlar hiyerarşisinde Sözleşme'nin yerinin neresi olduğu konusunda farklı görüşler ve uygulamalar ortaya çıkmıştır:

- 1) Sözleşme'yi Anayasa'nın üzerinde gören ülkeler; Hollanda ve İspanya,
- 2) Sözleşme'yi Anayasa'ya eşdeğer gören ülkeler; Avusturya,
- 3) Sözleşme'yi yasanın üzerinde, Anayasa'nın altında gören ülkeler; Fransa, Yunanistan, Portekiz, Belçika, Kıbrıs Rum
- 4) Sözleşme'yi yasa düzeyinde gören ülkeler; Federal Almanya, İtalya, İsviçre.¹³⁸

Monist ya da düalist sistemlerden hangisini kabul ederse etsin, birçok devletlerin yasalarını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında uyguladıkları görülmektedir. Örneğin, Federal Almanya düalist sistemi kabul etmiş ve Alman Anayasası'nın 59/2 maddesi gereğince, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi federal yasaya dönüştürülerek Alman iç hukukunun parçası olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Federal Anayasa'nın üstünde değildir. Federal Yasa statüsündedir. Ancak Alman yasaları, hatta Federal Anayasa, Sözleşme hükümleri ışığında yorumlanmaktadır. Ayrıca alınan bir karar ile kanun koyucunun ters yönde açık bir iradesi bulunmadığı sürece, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin sonraki yasalara göre önceliği olduğu kabul edilmiştir.¹³⁹

Monist sistemi benimseyen İsviçre'de; Federal Mahkemenin, yasaları ve Anayasayı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını göz önünde tutarak yorumlaması çok sık görülmektedir. Federal

¹³⁷ Çavuşoğlu, e.g.e., s.96

¹³⁸ Tezcan-Erdem-Sancakdar, a.g.e., s.106

¹³⁹ Türmen, a.g.m., s.33-34

Mahkeme karar verirken sadece Sözleşme'yi dikkate almamakta, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına girerek ayrıntılı bir inceleme yapmaktadır.¹⁴⁰

Türk hukuk sistemi genel anlamda monist görüşü benimseyerek, ulusal ve uluslararası hukukun bir bütün oluşturduğunu, dolayısıyla aynı normlar hiyerarşisi içinde yer aldığını savunmaktadır. Bu genel kurala dayanarak da diyebiliriz ki, 18 Mayıs 1954'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye açısından yürürlüğe girmesiyle birlikte, Sözleşme iç hukukumuzun bir parçası haline gelmiştir.

Türkiye'de 1982 Anayasası, anayasal geleneğe uyarak, sözleşmelerin ve dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin durumunu, anayasal düzeyde belirlemiştir:

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz.” (m.90/5)

Dolayısıyla, Türkiye'de andlaşmalar imzalandıktan sonra, TBMM'nin onaylamayı bir yasa ile uygun bulması ve Cumhurbaşkanının onaylayıp yayınlaması ile ulusal hukuk düzenine bir yasa değerinde olarak dahil olur. Ancak olağan yasalardan niteliği itibarı ile farklı olduğundan diğer yasalar gibi Anayasa Mahkemesi'nde iptal edilmeleri ihtimaline yer verilmemiştir.¹⁴¹

Batum'a göre, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, tam anlamı ile yasa hükmünde olarak değerlendirilmesi, devletin bu Sözleşme'yi onayladıktan sonra, bu Sözleşme yürürlükte iken, daha sonra çıkaracağı bir yasa ile Sözleşme'yi rahatlıkla bertaraf edebileceği anlamına gelir (varsayım dahi olsa). Çünkü aynı niteliği taşıyan iki yasal işlem arasında, sonraki işlemin önceki işlemi ilga edeceği, ortadan kaldıracağı ilkesi (lex posterior derogat priori) hukuken kabul edilmektedir. Ancak devletin bu denli ayrıntılı, belirgin hükümlerle bağlandığı bir sözleşmeden, daha sonra Sözleşme uluslararası hukukun parçası olarak devam ederken, bir iç hukuk işlemi olan yasa ile ayrılabilmesini söylemek mümkün değildir. Bu nedenle Sözleşme'nin hukuken yasa değerinde sayılmasına karşın, yasanın üstünde yer alması zorunludur. Ancak hemen belirtilmesi gerekir ki, bu zorunluluk özellikle

¹⁴⁰ Türmen, a.g.m., s.34

¹⁴¹ Batum, a.g.e., s.55

yasama organına karşı değildir, bu zorunluluk daha çok mahkemelere, özellikle de Parlamento tarafından yapılan yasaların Anayasaya uygunluğunu denetlemekle yetkili olan Anayasa Mahkemesi'ne düşmektedir.¹⁴²

Anayasa Mahkemesi'nin, uluslararası andlaşmalar ve diğer uluslararası hukuk belgelerini, genellikle iki ayrı yöntem açısından değerlendirdiği söylenebilir. Birinci yol, genellikle yüksek mahkemelerin yaptıkları “destek norm” olarak da adlandırılabilen olan “genel ilkeler” veya “insan haklarına saygı” ilkesinin uygulamasıyla ilgilidir. Bu yöntemde, bir vurgulama veya pekiştirme amacı ile hareket söz konusudur. Başka bir anlatımla, Mahkeme bir Anayasa kuralını ve dayanmak istediği bir genel hukuk ilkesinin anlamını pekiştirmek için, andlaşmanın bir kuralını örnek vermektedir.¹⁴³ Uluslararası andlaşmaların değerlendirilmesinde kullanılan ikinci yol ise, bağımsız ölçü norm ilkesidir.

Uygulamada Türk Anayasa Mahkemesi, bugüne kadar vermiş olduğu kararlarında, Evrensel İnsan Hakları Bildirisi gibi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni de tek başına bağımsız ölçü norm olarak kullanmamış, Anayasa hükümlerine destek ölçü norm olarak kullanmıştır. Anayasa Mahkemesi kararlarında daha çok Cumhuriyetin niteliklerinden birisi olarak sayılan, Anayasanın 2. maddesindeki “insan haklarına saygılı devlet” ilkesinden hareketle, AIHS'yi destek ölçü norm olarak kullanmıştır.¹⁴⁴

Anayasa Mahkemesi, vermiş olduğu 1980/11 karar sayılı kilit kararında, “... insanın içinde bulunduğu ulusun bireyi olması kadar, aynı zamanda insanlığın üyesi bulunması, çağımızda, insan hak ve özgürlüklerini yalnızca ulusal bir hukuk sorunu olmaktan çıkarmış ve ona evrensel bir anlam ve içerik kazandırmıştır. Bu bakımdan Anayasanın Başlangıcı ve 2. maddesi hükümleri gereği olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi ile İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ni de itiraz konusu kuralın değerlendirilmesinde gözden uzak tutmaya olanak yoktur.” derken, çağımızda insan hakları sorununun ulusal hukuku aşan, uluslararası hukuk sorunu olduğunu açıkça

¹⁴² a.k., s.56

¹⁴³ Dinçer Hacıhafizoğlu, “İnsan Hakları Andlaşmalarının Türk İç Hukukundaki Yeri ve Uygulaması”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 1995, s.46

¹⁴⁴ Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s.70

vurgulamış ve denetlediği kuralı Anayasa'ya aykırı bulurken, AİHS'yi, bu yaklaşımla destek ölçü norm olarak kullanmıştır.¹⁴⁵

Anayasa Mahkemesi verdiği bir başka kararında¹⁴⁶ "... temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması ve bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı önlemler alınabilmesi, bunların milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle aykırı olmaması koşulu ile olanaklıdır. Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler için öncelikle milletlerarası hukukun genel ilkeleri, sonra da devletin taraf olduğu sözleşmelerden doğan yükümlülüklerinin girdiği kabul edilmektedir. Şu durumda olağanüstü yönetimlerde kişi hak ve özgürlüklerine getirilebilecek sınırlandırmaların önce milletlerarası hukukun genel ilkelerine sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu sözleşmelere aykırı olmaması gerekir." Şeklindeki ifadeyle, uluslararası hukukun iç hukuka olan üstünlüğü vurgulanmakta ve Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesine atıfta bulunarak, "Anayasanın 15. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesinin hemen hemen bir yinelemesidir. Bu nedenle, olağanüstü yönetime ilişkin bir düzenleme ile hak ve özgürlüklere getirilen bir sınırlandırma Anayasanın 15. maddesine uygun görüldüğünde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne de uygun olacağı kuşkusuzdur." cümlesiyle Yüksek Mahkeme Sözleşme'yi destek ölçü norm olarak kullanmıştır.¹⁴⁷

Anayasa Mahkemesi, karının meslek ve sanatını yürütmesini kocanın iznine bağlayan Medeni Kanun'un 159. maddesini iptal ederken, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 7 Nolu Protokol'de "eşler arasında eşitlik" başlığını taşıyan 5. maddeye göndermede bulunmuştur.¹⁴⁸

Anayasa Mahkemesi, savunma hakkı ile ilgili bir kararında,¹⁴⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin 3. paragrafının (b) bendine dayanmış, ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Golder, Silver, Compell, Fell-Birleşik Krallık, Can-Avusturya Kararlarına gönderme yapmıştır. Bu kararında ayrıca, "...İnsan içinde yaşadığı toplumun bireyi olması kadar, insanlığın da bir üyesidir. Bu durum,

¹⁴⁵ a.k., s.70

¹⁴⁶ AYM, E.1990/25, K.1991/1, KT.10.1.1991

¹⁴⁷ Hacıhafızoğlu, a.g.t., s.55-56

¹⁴⁸ AYM, E.1990/30, K.1990/31, KT.29.11.1990

¹⁴⁹ AYM, E.1992/8, K.1992/39, KT.16.06.1992

çağımızda insan hak ve özgürlüklerini yalnızca ulusal bir sorun olmaktan çıkarmış ve ona evrensel bir anlam ve içerik kazandırmıştır. Bu açıdan Anayasa'nın Başlangıç'ı ve 2. maddesi kuralları gereği olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni de itiraz konusu kuralların değerlendirilmesinde gözden uzak tutmaya olanak yoktur..." demektedir.¹⁵⁰

Anayasa Mahkemesi, bir askeri mahkemenin, Anayasa'ya aykırı bulduğu yasal bir düzenleme hakkında verdiği kararda,¹⁵¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne yer vermiştir. Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülen madde, yasa dışı örgütlere üye olma konusunda, belli eylemleri yapan kimseyi, aksi kanıtlanmadıkça üye saymıştır. Bu düzenleme ile, masumluk ilkesine aykırı bir karine getirilmiştir. Sözleşme'nin 6. maddesinin 2. bendinde masumluk karinesi, "Bir suç ile itham edilen her şahıs, suçluluğu kanunen sabit oluncaya kadar masum sayılır." olarak tanımlanmıştır. "*Sözleşme'nin buyurucu ve bağlayıcı içeriği, sanıklar için bir hak olduğu kadar, insan hak ve özgürlükleri yönünden de bir güvence olarak, hukuk düzenimizde kurumlaşan masumluk karinesini güçlendiren, üstün ve evrensel hukuk kuralı niteliği taşımaktadır.*" Anayasa Mahkemesi bu kararı ile, AİHS'nin Türk hukuk düzeninde yürürlükte olduğunu, kurallarının doğrudan uygulanması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵²

Danıştay'a göre¹⁵³, "iç hukukta doğrudan sonuçlar yaratan uluslararası sözleşmelerin niteliği ve bunlara karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaması ve böylece bu sözleşmelerin sonradan yapılacak ulusal yasal düzenlemelerle etkisiz kılınması yolunun kapatılmış olması bu sözleşmelerin iç hukukta yasalar üstü bir konumda olduğunu, yürütme ve yargı organları için bağlayıcı nitelik taşıdığını apaçık ortaya koymaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamakla Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, bu Sözleşme'de yazılı hak ve özgürlükleri kendi vatandaşlarına da tanımak ve iç hukukunda Sözleşme hükümleri doğrultusunda

¹⁵⁰ Yılmaz Aliefendioğlu, "Türk Anayasa Mahkemesi'nin Hukuk Devleti Anlayışı", *Hukuk Devleti, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi Yayınları*:4, Afa Yayınları, İstanbul, 1998, s.165-166

¹⁵¹ AYM, E.1979/38, K.1980/11

¹⁵² A. Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Ankara, 1997, s.263-264

¹⁵³ Danıştay 5. Daire, E. 1986/1723, K.1991/933

gerekli düzenlemeleri yapmak konusunda Sözleşme'ye taraf diğer devletlere karşı uluslararası bir yükümlülük altına girdiğine şüphe yoktur.”¹⁵⁴

Danıştay'ın derinleştirilmiş bölgesel koruma sistemi karşısındaki tutumu, özellikle son yıllarda netleşmiş bulunmakta ve giderek bu ulusalüstü mekanizmaya daha sık referans yaptığı gözlenmektedir. Sözleşmelerin iç hukukta yasalar üstü bir konuma sahip olduğunu, yürütme ve yargı organları için bağlayıcı nitelik taşıdığını ortaya koyan Danıştay, Anayasa Mahkemesi kararlarına da yollama yaparak, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne “anayasal değer” tanındığı sonucuna varmıştır.¹⁵⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki, iç hukukumuzun bir parçası olan ve doğrudan uygulanabilir nitelikte olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ülkemizde yüksek mahkemeler tarafından destek norm olarak uygulanmaktadır. İç hukukumuzun bir parçası olan Sözleşme'ye verilen önem giderek artmakta ve uygulamaya daha fazla katkıda bulunmaya devam etmektedir.

D) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanması ve Ulusal Mahkeme Kararlarına Etkisi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ilgili oldukları devlet açısından bağlayıcıdır. Ancak Mahkeme kararları, sadece Sözleşme'nin ihlal edildiğini belirler ve beyan eder, yoksa ulusal mahkeme kararlarını ortadan kaldırıcı etki yapmaz. Mahkeme kararlarının ilgili devlet tarafından uygulanması, gereken önlemleri alması suretiyle gerçekleşir. Adı geçen önlemlerin ne olacağı konusunda ilgili devlet bir serbestiye sahiptir. Sözleşme'ye taraf devletler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına uymayı taahhüt etmişlerdir. İç hukukta nasıl bir yaklaşım benimsemiş olursa olsunlar, Sözleşme kurumları tarafından yorumlanıp uygulanan Sözleşme hükümlerine ve bu arada alınan kararlara uymak zorundadırlar.¹⁵⁶

Bu arada önemli bir nokta da, Mahkeme kararlarının kesinliğidir. Mahkeme kararlarının kesinliğinin anlamı, o olayın daha sonra tekrar yargı konusu yapılamamasıdır. Bununla birlikte üst bir kontrole tabi tutulamayacak olmaları da, özel bir durumdur. Taraf devletlerin ulusal mahkemelerinin bu durumu denetim

¹⁵⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, Afa Yayınları, Güncelleştirilmiş 5. Baskı, İstanbul, 1999, s.150

¹⁵⁵ a.k., s.151

¹⁵⁶ Gözlügöl, a.g.t., s.266

konusu yapması düşünülemez. Zira, iç hukukta yapılan işlemlerin ve verilen kararların, Sözleşme ile yükümlenilen konularla bağdaşıp bağdaşmadığını denetlemek amacıyla kurulan bir yargı organının, vermiş olduğu kararın ulusal mahkeme tarafından denetime tabi olması, işin niteliği ve mantığı ile açıklanmayacağı gibi, Sözleşme hükümlerine de aykırı olacaktır.¹⁵⁷

Mahkeme kararlarının hüküm fıkraları, kararların icrasıyla ilgili olarak pek az yardımcı olmaktadır. Mahkeme, hüküm fıkralarında Sözleşme'deki hangi hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğini belirtmekte ve maddi veya manevi tazminata hükmetmektedir. Mahkeme kararında ihlal tespit edilmiş ise, bu tespit uygulamada geniş yükümlülükler doğurmaktadır. Buna göre; ihlalin durdurulması, ihlal sonuçlarının giderilmesi ve ihlal tekrarının önlenmesi gerekmektedir. Bunları yerine getirmek için davalı devletler bireysel veya genel tedbirler almakla yükümlüdürler.¹⁵⁸

Bireysel tedbir, belirli bir davada Sözleşme'deki hak veya özgürlüğü ihlal edildiği tespit edilen başvurucuyla ilgili tedbirleri kapsar. Ödeme, yargılamanın yenilenmesi, özel af, mahkumiyetin adli sicilden silinmesi gibi tedbirler, bireysel tedbirlere örnek teşkil eder. Genel tedbirler ise, ulusal hukuk düzenini etkileyici tedbirler anlamına gelmektedir. Bilgilendirme ve mevzuat değişikliği, genel tedbirler kapsamında yer almaktadır.¹⁵⁹

Mahkeme'nin ihlal tespit eden bir kararı hakkında kamuoyunun ve özellikle ilgili kamu makamlarının bilgilendirilmesi, Sözleşmeci devletlerin başvurduğu öncelikli genel tedbirlerden biridir. Karar hakkında bilgilendirme; yasama, yargı ve idari organların ihlal karşısında tavır alabilmeleri için gerekli ilk adımdır. İhlal hakkında bilgilendirmenin sağlanabilmesi için, Mahkeme kararının Sözleşmeci devletin resmi diline çevrilerek yayınlanması ön koşuldur. Bu tedbirin amacı, özellikle yargısal makamların kararlardan gerekli sonuçları çıkararak, ihlal tekrarının önlenmesi için gerektiği yerde ulusal mahkemelerin ellerindeki başka davalarda Mahkeme kararları doğrultusunda iç hukuku yorumlamalarını sağlamaktır.¹⁶⁰

Mevzuat değişikliği konusunda da, Sözleşme'ye taraf devletler gerekli

¹⁵⁷ Yıdırım, a.g.m., s.296

¹⁵⁸ Osman Doğru, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkileri", *Anayasa Yargısı* (17), Anayasa Mahkemesi Yayınları, No:42, Ankara, 2000, s.196

¹⁵⁹ Doğru, a.g.e., s.196-224

¹⁶⁰ Doğru, a.g.e., s.206-207

hassasiyeti göstermekte ve Sözleşme'yle uyum içerisinde olma yolunda yaptıkları yeni düzenlemelerle, bu konuda gösterdikleri çabayı kanıtlamaktadırlar.

Taraf devletlerin yaptıkları mevzuat değişikliği ile ilgili birkaç örnek vermek gerekirse;¹⁶¹

“Golder” davasında, mahkumun avukatı ile cezaevinde görüşmesinin sansür edilmesinde, Sözleşme'nin 6/1. maddesinin ihlal edildiği iddiası ile Mahkeme'ye dava getirilmiş ve sonuçta Mahkeme, Sözleşme'nin 6/1. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu karardan sonra, Birleşik Krallık'ta cezaevi kurallarında değişiklik yapılarak, Sözleşme'ye uygun bir düzenleme getirilmeye çalışılmıştır.

“Young, James ve Webster” davasında sendikaya zorunlu üye olmak durumunun, Sözleşme'nin 9,10,11 ve 13. maddelerine aykırı olduğu iddia edilmiş, Mahkeme de sendikaya üye olunması konusunda getirilen zorunluluğun, Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlali olarak kabul etmiş ve tazminata karar vermiştir. Mahkeme'nin bu kararı üzerine Birleşik Krallık, kanunda değişiklik yaparak, sendikaya üye olma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.

“Sporrong ve Lönnroth” davasının konusu, kamulaştırma izinlerinin uzun sürmesiyle inşaat yasakları hakkındadır. Bu durumun Sözleşme'nin 6/1 ve 13. maddeleri ile 1 Nolu Protokolün 1. maddesine aykırı olduğu iddia edilmiş, sonuçta Mahkeme bu iddiaları kabul ederek yargılama masrafları ile birlikte 1.723.865 İsveç Kronu tazminata hükmetmiştir. Bu davadan sonra İsveç, ilgili kanunda değişiklik yaparak, kamulaştırma izinleri için gerekli olan zaman ve limitlerini indirmiş, genel bina yasaklarını kaldırmış ve Mahkeme'nin belirlediği tazminatı da mağdurlara ödemiştir.

Sözleşmeciler devletler, Sözleşme ile üstlendikleri uluslararası hukuktan kaynaklanan sorumlulukları çerçevesinde, Sözleşme'ye aykırı tasarrufun sonuçlarını ortadan kaldırmak ve tasarrufun yapılmasından önceki durumu yeniden ihya etmek için gereken önlemleri almak zorundadır. Mahkeme tarafından Sözleşme'yi ihlal ettiği tespit edilen devlet, mümkün olduğu ölçüde eski halin iadesini sağlamalıdır. Ancak davaların uzun sürmüş olması dolayısıyla yapılan şikayetlerde olduğu gibi, bu her zaman mümkün olmayabilir. Çünkü dava bitmiş, olay kapanmış ve ihlal keyfiyeti

¹⁶¹ Yıdırım, a.g.e., s.55,56,64

ortaya çıkmıştır. Bu gibi durumlarda Sözleşme'nin 41. maddesine göre tazminat ödemekten başka çare kalmamıştır.¹⁶² Davalı devletler, tazminatla ilgili yükümlülüklerini genellikle aksatmadan süresi içinde yerine getirmektedirler.

Bireyler açısından durumu değerlendirmek gerekirse, tazminat ödenmesinden çok eski halin iadesi onların mağduriyetlerini azaltacaktır. Bunun bir yolu da, yargılamanın yenilenmesidir. Ancak Sözleşme'ye göre, taraf devletlerin böyle bir sorumluluğu bulunmamaktadır.

Taraf devletlerden Avusturya, Lüksemburg, Almanya, Norveç ve İsviçre'de Sözleşmeye aykırılığı tespit edilen bir ceza mahkemesi kararına karşı, salt bu nedenle yasal olarak yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulabilmektedir. Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Çekoslovakya, Macaristan ve Yunanistan'da ise, bu konuda somut bir yasal düzenleme olmamakla beraber yargılamanın iadesi yolu açıktır. Buna karşılık İtalya, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç ve İngiltere'de bu yola başvurmak mümkün değildir.¹⁶³

Yargılamanın yenilenmesini savunanlara göre, bu yöntem Sözleşme'ye aykırı olan ulusal mahkeme kararlarının gözden geçirilerek düzeltilmesini sağlar ve böyle bir imkanın mevcut olması halinde tazminat ödemeye de gerek kalmayabilir. Çünkü birçok birey açısından yapılan haksızlığın mahkeme kararıyla tespit edilerek ilan edilmesi daha fazla değer taşır. Ayrıca bu yöntem, AİHM'nin uyguladığı insan haklarına ilişkin Avrupa standartlarının, Sözleşmeciler devletlerin ulusal mahkemeleri tarafından da uygulanmasına ortam hazırlayarak insan hakları hukukunun uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlar.¹⁶⁴

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanma aşamasında, yargılamanın yenilenmesi yöntemine başvuran taraf devletlerden bazı dava örnekleriyle¹⁶⁵ konuya açıklık getirmek mümkün olacaktır.

Avusturya'da görülen bir ceza davasında sanık, aleyhindeki tanıklara soru sorma fırsatı verilmeden hapis cezasına mahkum edilmiştir. AİHM'nin 24.11.1986

¹⁶²Şeref Ünal, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri", *Anayasa Yargısı* (17), Anayasa Mahkemesi Yayınları, No:42, Ankara, 2000, s.63

¹⁶³ Ünal, a.g.m., s.64-65

¹⁶⁴ Ünal, a.g.m., s.64

¹⁶⁵ Ünal, a.g.m., s.65-68

tarifli kararında (Unterpringer) bu uygulamanın Sözleşme'ye aykırı olduğunu tespit etmesi üzerine, Avusturya Başsavcılığı CMUK'un 33. maddesine dayanarak, kararın yazılı emir yoluyla bozulmasını talep etmiştir. Sonuçta karar iptal edilmiş ve yeniden görülen dava sonucunda adı geçen beraat etmiştir. Avusturya daha sonra CMUK'ta değişiklik yaparak, AİHM'nin bir ceza mahkemesi kararını Sözleşme'ye aykırı sayması halini, iade-i muhakeme sebepleri arasında dahil etmiş ve "Glaser ve Pliske" davalarında, davalara yeniden bakılarak AİHM kararları doğrultusunda yeni kararlar alınmıştır.

Belçika'nın "Piersack" davasında; Mahkeme 01.10.1982 tarihli kararıyla, bir ceza mahkemesinin Sözleşme'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkını ihlal ettiği tespit etmiştir. Bunun üzerine dava yeniden görülmüş ve adı geçenin ilk mahkumiyeti onaylanmıştır.

Danimarka'nın "Jersilt" davasında AİHM, bir Danimarka ceza mahkemesinin kararının Sözleşme'nin ifade özgürlüğüne ilişkin 10. maddesine aykırı olduğunu tespit etmiştir. AİHM'nin 23.09.1994 tarihli bu kararı üzerine, dava Danimarka CMUK'un 441. maddesi uyarınca iade-i muhakeme yoluyla yeniden görülmüş ve adı geçenin beraatı ile sonuçlanmıştır.

AİHM, Schöler-Zraggen'in başvurusuna ilişkin 24.06.1995 tarihli kararında, İsviçre Mahkemesi'nin bir delil değerlendirmesini Sözleşme'nin 6. maddesine aykırı bulmuştur. İsviçre Mahkemeler Kuruluş Kanununun 139a ve 141c maddelerinde, bu aykırılığın tespiti bir yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılmıştır. Bu bağlamda yapılan yeni yargılamada şikayetçilere hakettikleri işsizlik sigortası paralarının ödenmesine karar verilmiştir.

Türkiye açısından AİHM kararlarının uygulanması aşamasında, kısa zaman öncesine kadar yargılanmanın yenilenmesi yoluna başvurulamamaktaydı. Bu yöntemin uygulanması için gerek HUMK gerekse CMUK'da değişiklik yapılarak, Sözleşme'nin ihlal edildiğini tespit eden kararların, yargılamanın yenilenmesi nedenleri arasında eklenmesi gerekmekte idi. Gerekli değişiklik 23 Ocak 2003 tarihinde TBMM'nin onayladığı beşinci uyum paketi çerçevesinde yapılmıştır. Yeni düzenlemeyle birlikte ülkemiz de, yargılamanın iadesi yolunu kabul eden ülkeler arasında katılmıştır. Bu durumun bazı olumlu sonuçların yanı sıra birtakım

olumsuzlukları da beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Bir taraftan ulusal mahkeme kararları kesin hüküm özelliğini yitirecek ve bireylerin ulusal mahkeme kararlarına güveni sarsılacak, diğer taraftan da bireyler bu konuda daha cesaretli davranacak ve bunun sonucu olarak da AİHM'ye yapılan başvurularda artış gözlemlenecektir.

E) Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Üstlendiği Yükümlülükleri Yerine Getirme Faaliyetleri

Avrupa Konseyi'ne onikinci üye olarak katılan ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalayarak, iç hukukuna dahil eden Türkiye, Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülükleri konusunda son zamanlarda epey yol almıştır. Gerek oluşturulan komisyon ve kurullarla insan hakları ile ilgili kurumsal yapının güçlendirilmesi, gerekse Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde gerekli olan uyum yasalarının çıkarılması konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Ülkemizde 3686 sayılı ve 05.12.1990 tarihli İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun amacı, 1. maddesinde "... Dünya ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu konudaki gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uygunluğunu sağlamak ve başvuruları incelemek,, şeklinde belirtilmiştir. Bu kanunun T.C. Anayasası ile İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi çok taraflı uluslararası belgelerde belirtilmiş bulunan insan hak ve hürriyetleri ile uluslararası alanda genel kabul gören insan haklarını kapsadığı belirtilmektedir. (m.2) Üye sayısı Danışma Kurulunun teklifi üzerine Genel kurul tarafından belirlenecek İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nda, siyasi parti grupları ile bağımsızlar Meclisteki sayılarının –boş üyelikler hariç- üye sayısına nispet edilmesi ile bulunacak yüzde oranına uygun olarak temsil edilirler.¹⁶⁶

İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun görevleri şu şekilde belirlenmiştir:¹⁶⁷

Uluslararası alanda genel kabul gören insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemek; Türkiye'nin insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası andlaşmalarla

¹⁶⁶ Burhan Kuzu, "Türkiyede Anayasal Planda ve Uygulamada İnsan Hak ve Hürriyetlerine Genel Bir Bakış", *İnsan Hakları Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayın No: 1, Hukuki Araştırmalar Derneği İstanbul Şubesi Yayın No:1, Birinci Basım, İstanbul, Haziran 1995, s.224

¹⁶⁷ Kuzu, a.g.e., s.224-225

T.C. Anayasası ve diğer milli mevzuat ve uygulamalar arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişiklikleri tespit etmek ve bu amaçla yasal düzenlemeler önermek; Türkiye Büyük Millet Meclisi Komisyonlarının gündemindeki konular hakkında istem üzerine görüş ve öneri bildirmek; Türkiye'nin insan hakları uygulamalarının, taraf olduğu uluslararası andlaşmalara, Anayasa'ya ve kanunlara uygunluğunu incelemek ve bu amaçla araştırmalar yapmak, bu konularda iyileştirmeler, çözümler önermek; insan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek veya gerekli gördüğü hallerde ilgili merciiilere iletmek; gerektiğinde dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerini incelemek ve bu ihlalleri o ülke parlamenterlerinin dikkatlerine doğrudan veya mevcut parlamenter forumlar aracılığıyla sunmak; her yıl yapılan çalışmaları, elde edilen sonuçları, yurt içi ve dışında insan haklarına saygı ve uygulamaları kapsayan bir rapor hazırlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na havale olunan başvurular ile ilgili konuları incelemek; başvuruların sonucu veya yapılmakta olan işlem hakkında başvuru sahibine en geç üç ay içinde bilgi vermektir.

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalarda bulunmak üzere, Başbakanlık Teşkilat Kanununda değişiklik yapan 21 Nisan 2001 tarih ve 24380 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 12 Nisan 2001 tarihli ve 4643 Sayılı Kanunla, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı kurulmuştur. Görevleri şunlardır:¹⁶⁸

a) İnsan hakları ile ilgili konularda görevli kuruluşlarla sürekli temas halinde bulunmak ve bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak.

b) İnsan hakları konusundaki mevzuat hükümlerinin uygulanmasını izlemek, izleme sonuçlarını değerlendirmek, uygulamada ve mevzuatta görülen aksaklıkların giderilmesi ve Türkiye'nin ulusal mevzuatının insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası belgelerle uyumlu hale getirilmesi doğrultusunda yapılacak çalışmaları koordine etmek ve bu konularla ilgili önerilerde bulunmak.

c) Kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet öncesi staj ve hizmet içi insan hakları eğitim programlarının uygulanmasını izlemek, değerlendirmek ve koordine etmek.

¹⁶⁸ <http://www.basbakanlik.gov.tr/teskilat/insanhaklari/index.htm/07.04.2004>

d) İnsan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek ve alınabilecek önlemlere ilişkin çalışmaları koordine etmek.

e) Başbakanlığın koordinatörlüğünde görevleriyle ilgili konularda teşkil edilen kurullara sekreteryaz hizmeti yapmak.

İnsan haklarının korunmasını sağlamak, ihlâl iddiaları hakkında gerekli inceleme ve araştırmaları yapmak ve bunların sonuçlarını yetkili mercilere bildirmek; insan hakları ile ilgili olarak toplumu bilgilendirmek, idarenin uygulamalarında vatandaşlara hoşgörü ve nezaketle yaklaşılmasını temin etmek ve uygulayıcıları ve kamu görevlilerini eğitmek üzere 2 Kasım 2000 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan “İnsan Hakları Kurullarının Görev, Kuruluş ve Çalışmaları Esasları Hakkında Yönetmelik”le 81 il ve 831 ilçede İnsan Hakları İl ve İlçe Kurulları oluşturulmuştur.¹⁶⁹

İnsan Hakları Kurulları, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi çerçevesinde, gerek vatandaşlarla bireyler olarak, gerek sivil toplum kuruluşlarıyla genel düzeyde, temasları kolaylaştırmak ve işbirliğini arttırmak amacıyla yönelik olarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda Kurulların, insan hakları bilincini yaygınlaştırmaya ve kamu görevlilerini insan hakları konularında eğitmeye yönelik etkinliklere ağırlık vermesi üzerinde önemle durulmaktadır.

İnsan Hakları İl ve İlçe Kurullarının görevleri:

a) İnsan hakları konusunda her türlü çalışmayı yaparak, gerek Kurul üyeleri, gerek uygulayıcılar ve gerekse vatandaşların bilinçlendirilmesini sağlamak ve bu amaçla çeşitli etkinlikler düzenlemek,

b) İllerde Bakanlık, valilik, il masası ve ilçe kurulları tarafından İl Kuruluna iletilen, ilçelerde de valilik, kaymakamlık, ilçe masası ve muhtarlardan İlçe Kuruluna getirilen konuları değerlendirmek,

c) Gerekli inceleme ve araştırma yapması için Valilik ve Kaymakamlık makamına öneride bulunmak,

¹⁶⁹ <http://www.basbakanlik.gov.tr/teskilat/insanhaklari/index.htm/07.04.2004>

d) İdarenin uygulamalarında vatandaşlara hoşgörü ve nezaketle yaklaşılması ve işkencenin önlenmesi için her türlü çalışmayı yapmak,

e) İnsan hakları konusunda personelin eğitilmesini sağlamak için kurs, konferans, seminer vb. etkinlikler düzenlemek,

f) İllerde üç ayda bir tüm çalışmaları özet olarak İnsan Hakları Başkanlığına, ilçelerde de üç ayda bir tüm çalışmaları valiliğe bildirmekle görevlidirler.

Ayrıca İnsan Haklarından sorumlu Devlet Bakanlığı'nın 29.03.2002 tarih ve B.02.0.İHB.-01/213 sayılı Genelgesi ile yürürlüğe konulan "İnsan Hakları İl ve İlçe Kurulları Çalışma Usul ve Esasları ile Faaliyetlerine İlişkin Yönerge" ile Kurulların yukarıda sayılan görev ve faaliyetlerine ayrıntılı biçimde açıklık getirilmiştir.

İnsan Hakları İl ve İlçe Kurullarının yapısı:

İl ve İlçe Kurulları 01 Aralık 2000 tarihi itibarıyla, Türkiye genelinde 81 İl ve 831 İlçede oluşturulmuştur. Halen bu Kurullarda toplam yaklaşık 11.500 üye görev yapmakta olup, bunlardan yaklaşık 6.500 üye kamu kesiminden ve 5.000 üye sivil toplumdandır. Sivil toplumu temsil eden 5.000 üyenin 3.000'i meslek kuruluşlarından, 2.000'i gönüllü sivil toplum örgütlerinden temsilen katılmaktadırlar.

İl kurulunda 9 adet kamu görevlisi, 5 adet meslek odası temsilcisi ve değişik sayıda sivil toplum kuruluşu temsilcisi bulunmaktadır.

İl Kurulu, Vali veya görevlendireceği bir Vali Yardımcısının başkanlığında; Belediye Başkanı, (İl Belediye Başkanı veya Büyükşehir Belediye Başkanı), varsa üniversite rektörleri veya bu konuda görevlendirecekleri öğretim üyesi veya elemanı, İl Emniyet Müdürü, İl Jandarma Komutanı, İl Sağlık Müdürü, İl Milli Eğitim Müdürü, Sosyal Hizmetler İl Müdürü, kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan bir avukat veya hukukçu, Baro Temsilcisi, Tabip Odaları Temsilcisi, Ticaret ve Sanayi Odası Temsilcisi, Esnaf ve Sanatkarlar Birlik Başkanlığı Temsilcisi, sivil toplum kuruluşlarından Vali tarafından çağrılacak üyeler, Basın kuruluşlarının kendi aralarından seçtiği bir temsilciden oluşur.

İlçe kurulunda 7 adet kamu görevlisi, 5 adet meslek odası temsilcisi ve değişik sayıda sivil toplum kuruluşu temsilcisi bulunmaktadır.

İlçe Kurulu Kaymakamın başkanlığında; İlçe Belediye Başkanı, İlçe Emniyet Müdürü, İlçe Jandarma Komutanı, varsa fakülte veya yüksekokulun bu konuda görevlendirecekleri öğretim üyesi veya elemanı, İlçe Sağlık Grup Başkanı, İlçe Milli Eğitim Müdürü, ilgili köy veya mahalle muhtarları, meslek odaları temsilcileri, (şoför, ticaret, esnaf odası gibi), sivil toplum kuruluşlarından Kaymakam tarafından çağrılacak üyeler, Basın kuruluşlarının kendi aralarında seçtiği bir temsilciden oluşur.

Vali veya Kaymakam gerekli gördüğü durumlarda ilgili kamu veya özel kuruluş temsilcilerini de toplantıya çağırabilir.

İl ve İlçe Kurulları ayda bir defa çağrısız olarak toplanmaktadır.

Oluşturulan komisyon ve kurullarla, Türkiye'nin insan hakları ile ilgili kurumsal yapısı güçlendirilmiştir. İnsan hakları alanında kaydedilen gelişmeler sadece bunlardan ibaret olmayıp, bunun dışında uyum paketleri çerçevesinde Anayasa ve çeşitli yasalarda kapsamlı değişiklikler yapılmıştır.

4709 sayılı "T.C. Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun", 03.10.2001 tarihinde TBMM'de kabul edilmiş, 17.10.2001 tarihinde 24556 M. sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Anayasa'da yapılan otuz altı maddelik değişikliğin, yirmi yedisi temel hak ve özgürlüklerle ilgilidir. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması, kişi özgürlüğü ve güvenliği, özel yaşamın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, dernek kurma ve toplanma özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, adil yargılanma hakkı vb. alanlarda anayasal güvenceler güçlendirilmiştir.

Anayasa'da yapılan değişiklikler bugüne kadar yapılanların en kapsamlısıdır. Ayrıca, Anayasa değişikliği kanun teklifinin gerekçelerinde, birçok maddenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilerek, Sözleşme'deki ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlendiği belirtilmiştir. Örneğin, 14. madde ile getirilen yeni düzenlemeyle, Sözleşme'de 6. madde olarak yer alan adil yargılanma hakkı Anayasamıza (m.36/I) eklenmiştir.

Yapılan önemli değişikliklerden bir başkası da, madde 4 olarak düzenlenmiştir. Bu değişikliğin konusu, kişi özgürlüğü ve güvenliğini düzenleyen 19. maddedir. Yeni düzenlemeye göre, yakalanan ya da tutuklanan kişi en geç kırk sekiz saat

içinde, toplu suçlarda ise en çok dört gün içinde yargıç karşısına çıkarılacaktır. 1982 Anayasası'nın bugüne dek yürürlükte olan kuralına göre, toplu suçlarda bu süre on beş gündü. On beş günün dört güne indirilmesi, hem işkencenin önlenmesi, hem de uluslararası standartlara uyum sağlama bakımından çok yerindedir. Kişi özgürlüğü ve güvenliği bağlamında iki olumlu değişiklik daha yapılmıştır. Birincisi, tıpkı 1961 Anayasası'nda olduğu gibi, yakalanan ya da tutuklanan kişinin yakınlarına derhal haber verilmesi gereğinin yeniden Anayasa kuralı haline getirilmesidir. İkincisi ise, kişi özgürlüğü haksız yere çiğnenmiş olan kişiye ödenecek bedelin “tazminat hukukunun genel prensiplerine göre” hesaplanacağını öngörülmesidir.¹⁷⁰

Ölüm cezası ile ilgili olarak, Anayasamızın 38. maddesine 7.fıkra olarak, “Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez.” hükmü eklenmiştir. Bu konuda bir başka gelişme, Türkiye'nin ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 6 Nolu Protokol'ü onaylamasıdır. TBMM tarafından 26 Haziran 2003 tarihinde onaylanan 6 Nolu Protokol'e ilişkin onay belgesinin 12 Kasım 2003 tarihinde Avrupa Konseyi Sekreteryası'na verilmesiyle birlikte onay işlemleri tamamlanmıştır. Türkiye'nin de imzalamasıyla, Avrupa Konseyi üyesi ülkeler arasında, bu Protokolü imzalamamış ülke kalmamıştır.

Özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, toplantı ve gösteriş düzenleme hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü vb. konularda yapılan değişikliklerle 1982 Anayasası, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır.

Uyum çerçevesinde yapılan son Anayasa değişikliğini kapsayan 5170 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, 07.05.2004 tarihinde T.B.M.M.'de kabul edilmiş, 22.05.2004 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklikte birlikte T.C. Anayasasının 90. maddesinin son fıkrasına “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” cümlesi eklenmiştir ve dolayısı ile iç hukuk ile Avrupa İnsan

¹⁷⁰ Cem Eroğul, “Altıncı Anayasa Değişikliği”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt:XXV, Sayı:231, Ankara, Kasım-Aralık 2001, s.275-276

Hakları Sözleşmesi'nin çatışması durumunda Sözleşme'nin geçerli olacağı da anayasal hükme bağlanmıştır.

1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Medeni Kanun, AİHS'ye Ek 7 Nolu Protokol'de madde 5 olarak düzenlenen "eşler arasında eşitlik hakkı" hükmünden yola çıkarak, özellikle aile hukukunda yeni düzenlemeler getirmiştir.

Cezaevlerinin BM ve Avrupa Konseyi Cezaevleri standartlarına uygun hale getirilmesi amacıyla iki yeni kanun yürürlüğe girmiştir: 4675 Nolu İnfaz Hakimliği Kanunu (Kabul tarihi.16.05.2001) ile 4681 Nolu Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanunu (14.06.2001)

15 Ağustos 2000 tarihinde imzalanan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, TBMM tarafından 4 Haziran 2003 tarihinde onaylanmıştır. Sözleşmelerin onay belgeleri, 23 Eylül 2003 tarihinde BM Genel Sekreterine tevdi edilmiştir. Anılan sözleşmelerin onay işlemlerinin tamamlanmasının ardından ülkemiz altı temel BM insan hakları sözleşmesinin tümüne taraf hale gelmiştir. Diğer sözleşmeler, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Hakkında Sözleşme ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir.

1998 yılı Ekim ayında yürürlüğe giren Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Yönetmeliğinin bazı maddeleri, 18 Eylül 2002 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliğinin Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle yeniden düzenlenmiş ve Avrupa Konseyi standartlarına uyumlu hale getirilmiştir.

Aralık 1999'da Kanuni Faiz ve Temerrüt Faizine İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kabul edilmiş, böylelikle kamulaştırma bedellerinin ödenmesindeki gecikmelerde belirlenen yasal faiz ve temerrüt faizi oranları piyasa koşullarına uygun şekilde yükseltilmiştir.

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde, çeşitli kanunlarda değişiklik yapmak amacıyla yedi uyum paketi hazırlanmıştır. Türkiye'de insan hakları alanındaki son

gelişmeleri görmek açısından, bu uyum paketlerinin içeriği hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir.¹⁷¹

Birinci Uyum Paketi: 6 Şubat 2002 tarihinde kabul edilmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 159 ve 312. maddeleri, Terörle Mücadele Kanunu'nun (TMK) 7 ve 8. maddeleri, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 16. maddesi ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 107 ve 128. maddeleri Anayasa hükümleriyle uyumlu hale getirilmiştir. Gözaltı süreleri uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmiştir.

İkinci Uyum Paketi: 26 Mart 2002 tarihinde kabul edilmiştir. Anayasa değişiklikleri ve Medeni Kanun'da yer alan hükümler uyarınca, İl İdaresi Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, Dernekler Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Basın Kanunu, Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da değişiklikler yapılmıştır. İşkence ya da gayri insani muamele nedeniyle AİHM'de verilen kararlar sonucu ödenen tazminatların sorumlu personele rücu ettirilmesi kararlaştırılmıştır.

Üçüncü Uyum Paketi: 3 Ağustos 2002 tarihinde kabul edilmiştir. İdam cezası, Türk hukuk sisteminden savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında kaldırılmıştır. (Bu çerçevede, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek, İdam Cezasının Kaldırılmasına İlişkin 6 Nolu Protokol, 26 Haziran 2003 tarihinde TBMM tarafından onaylanmıştır.) Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun ile Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması ile bu dil ve lehçelerin özel kurslarda öğretilmesi mümkün kılınmıştır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda yapılan düzenlemelerle, ceza ve hukuk davalarında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği ihlal kararlarının ardından yargılanmanın iadesi imkanı getirilmiştir. Vakıflar Kanunu'nda yapılan değişiklikle, Türkiye'deki azınlıklara ait cemaat vakıfları taşınmaz mal edinip bunların üzerinde tasarrufta bulunabileceklerdir. Bu paketle ayrıca Türk Ceza Kanunu, Dernekler Kanunu,

¹⁷¹ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ai/03.htm/29.01.2004>

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, RTÜK Kanunu, Basın Kanunu, Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, Serbest Bölgeler Kanunu ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'de değişiklikler yapılmıştır.

26 Aralık 2002 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen Anayasa değişiklikleri: Anayasanın milletvekili seçilme yeterliliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri düzenleyen maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Bu çerçevede, ideolojik eylemlere katılan ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanların affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilmelerinin önündeki anayasal engel kaldırılmıştır. Türk Ceza Kanununun 312/2. maddesi de bu kapsamdadır.

Dördüncü Uyum Paketi: 2 Ocak 2003 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir. DGM Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun ile 430 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede yapılan değişikliklerle, gözaltı koşullarını iyileştirici ve işkenceyle mücadeleyle ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Dernekler Kanunu ve Türk Medeni Kanunu'nun çeşitli maddeleri, örgütlenme özgürlüğünün kapsamını genişletecek şekilde değiştirilmiştir. Gayri müslim cemaatlere ait vakıfların taşınmaz edinmelerini kolaylaştırıcı bir yaklaşımla, cemaat vakıflarının da diğer vakıflarda olduğu gibi taşınmaz mal edinilebilmeleri için Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden izin alınması esası getirilmiştir. Siyasi Partiler Kanunu, Milletvekili Seçimi Kanunu ve Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'da Anayasa değişiklikleri uyarınca düzenlemeler yapılmıştır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Adli Sicil Kanunu, Basın Kanunu, Dilekçe Kanunu, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu'nda bireysel hak ve özgürlükler açısından iyileştirmelere gidilmiştir. Damga Vergisi Kanunu'nda AİHM kararları uyarınca tazminat ve dostane çözüm ödemeleri de gözetilen bir düzenleme yapılmıştır.

Beşinci Uyum Paketi : 23 Ocak 2003 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun (CMUK) "Mahkum Lehine Muhakemenin İadesi Sebepleri" başlıklı 327.maddesine yeni bir bent eklenerek

AİHM'nin ihlal kararı vermesi durumunda yargılanmanın iadesinin AİHM kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilmesi mümkün kılınmıştır. Benzer bir düzenleme Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun (HMUK) "İadeyi Muhakeme" başlıklı 445. ve iadeyi muhakeme müddetine ilişkin 447.maddelerinde yapılmıştır. Kanunda yer alan geçici bir maddeyle yargılamanın yenilenmesine ilişkin hükümlerin, Kanun yürürlüğe girdiği tarihte AİHM'nin kesinleşmiş kararları ile Kanun yürürlüğe girdikten sonra AİHM'ye yapılacak başvurulara ilişkin verilecek kararlar hakkında uygulanması hükme bağlanmıştır. Kesinleşmiş olan AİHM kararlarına ilişkin yargılanmanın yenilenmesi istemleri Kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılabilecektir. Söz konusu düzenlemeler doğrultusunda, 3 Ağustos 2002 tarihli ve 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Üçüncü Uyum Paketi) ile düzenlenen CMUK ve HMUK'taki yargılamanın yenilenmesine ilişkin hükümler ile aynı kanunun yargılanmanın iadesine dair hükümlerin, ilgili maddelerin yürürlüğe girdiği tarihten sonra AİHM'ye yapılan başvurular üzerinde verilecek kararlar hakkında uygulanacağını öngören geçici ikinci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Dernekler Kanunu'nun 82.maddesinde yapılan değişiklikle, anılan Kanun'un çeşitli maddelerinin ihlali halinde daha önce üç aydan altı aya kadar hapis cezası öngörülen suçlar için ağır para cezası öngörülmüştür.

Altıncı Uyum Paketi :

- Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da yapılacak değişiklikle Yüksek Seçim Kurulu'nun özel radyo ve televizyon kuruluşlarına yönelik yaptırım yetkisi daha hafif ve kademeli hale getirilecektir.
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'da yapılacak değişikliklerle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde hem kamu, hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları aracılığıyla yayın yapılması yasal güvenceye kavuşturulacak ayrıca seçim dönemlerindeki yayın yasağının süresi daraltılacaktır.

- Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle, denetim konusundaki sınırlama sebeplerinin azaltılması, Denetleme Kurulu'nun oluşumundan Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin çıkartılması ve yetkili merciin kararı bakımından hakim güvencesinin getirilmesi amaçlanmaktadır.
- Terörle Mücadele Kanunu'nun terör tanımıyla ilgili maddesine terör suçunun oluşmasında şiddet ve cebir şartı getirilecek, ayrıca, düşünce ve ifade özgürlüğünü genişletilecektir (8.madde).
- Vakıflar Kanunu'nda yapılacak değişiklikle, cemaat vakıflarının tasarrufları altında bulunduğu belirlenen taşınmaz malların vakıf adına tescili için yapılacak başvurular bakımından öngörülen "altı aylık" süre "on sekiz ay"a çıkarılacaktır.
- Farklı din ve inançlara sahip bireylerin ibadet yerlerine ilişkin özgürlüklerinin genişletilmesi amacıyla İmar Kanunu'nda düzenlemelere gidilecektir.
- İsim koyma konusunda Nüfus Kanunu'nda yer alan kriterler daraltılarak, farklı kültürlere ve örf-adetlere sahip bireylerin özel hayatlarına ve aile hayatlarına ilişkin özgürlükler korunacaktır.
- Ölüm cezası, savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında Türk mevzuatından tamamıyla çıkarılacaktır.
- Türk Ceza Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle, "namus için çocuk öldürme" suçunun failine verilen cezalar ağırlaştırılacak ve "töre cinayetleri" olarak bilinen durumlarda failin cezasında indirim yapılmasını içeren madde yürürlükten kaldırılacaktır.
- İlgili Kanun'da yapılacak düzenlemeyle, yakalanan ve tutuklanan şahısların haklarına ilişkin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerinin Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlarda da uygulanması sağlanacaktır.
- İdari Yargılama Usulü Kanununda yapılacak değişiklikle, hukuk ve ceza davaları açısından mümkün olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları

ışığında yargılamanın iadesi yoluna başvuru hakkı, idari davalar açısından da olanaklı kılınacaktır.

Yedinci Uyum Paketi : 30 Temmuz 2003 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir. Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'da da mevcut kurslarda öğrenime imkan sağlanmasını amaçlayan düzenlemeler yapılmıştır. İşkencenin önlenmesi bağlamında, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa eklenen bir madde ile de (Ek Madde 7), işkence ve kötü muamele suçlarına ilişkin soruşturma ve kovuşturmaların acele işlerden sayılacağı, öncelik ve ivedilikle ele alınacağı, bu suçlarla ilgili davalarda zorunluluk olmadıkça duruşmalara otuz günden fazla ara verilemeyeceği, adli tatilde de bu davaların görüleceği düzenlenmektedir. Bu sayede bu suçlara ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar ile yargılamanın hızla sonuçlandırılmasının sağlanması hedeflenmektedir.

Sonuç olarak Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmek ve Sözleşme ile mevzuatı arasındaki uyumu sağlamak amacıyla, insan hakları konusunda yeni kurum ve komisyonlar kurmuş, birçok kanunda kapsamlı değişiklikler yapmış ve yeni yasal düzenlemeler oluşturmuştur.

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde devreye sokulan uyum yasaları, somut etkilerini göstermeye başlamıştır. AİHM'nin 2003 yılı karnesi, Türkiye'nin insan hakları konusunda ilerleme kaydettiğini kanıtlamıştır. Türkiye'ye yönelik olarak yapılan ihlal başvuruları sayısı 2002 yılında 3887 iken, 2003 yılında azalma göstererek 2616'ya düşmüştür. Başvuru sayısında görülen azalma, düzenlenen yeni yasalarla insan hakları sisteminin ülkemizde daha iyi işlediğinin bir göstergesidir. Bu iyileşmeye karşın Türkiye, 2003 yılında hakkında en çok başvuru yapılan ülkeler arasında Rusya (5338), Polonya (5136), Romanya (3635) ve Fransa'nın ardından beşinci sırada yer almıştır.

SONUÇ

İnsan hakları, insanların doğdukları andan itibaren kazandığı dokunulmaz, vazgeçilmez ve devredilmez hak ve özgürlüklerdir. Felsefi açıdan insan haklarının geçmişi çok eskilere dayanmakla birlikte, pozitif hukukun konusuna girmesi 17. ve 18. yüzyıllarda olmuştur. Gerek yayınlanan bildirimlerle, gerekse devletlerin yasalarında yaptıkları düzenlemelerle, devletin sınırsız olan gücünü sınırlayıp, hak ve özgürlüklerin teminat altına alınması sağlanmaya çalışılmıştır.

1689 yılında İngiltere’de yayınlanan Temel Haklar Bildirisi (Bill of Rights), 1776 yılında Amerika’da yayınlanan Amerikan Virginia İnsan Hakları Bildirisi ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile 1789 tarihli Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi insan haklarının düşünce alanından pozitif hukuk alanına geçişini sağlayan temel belgeler arasında sayılmaktadır. Bu belgelerle birlikte insan hakları kavramı biraz daha genişletilerek, klasik insan haklarının yanı sıra seçme-seçilme, temsil gibi vatandaşlık haklarına yer verilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonuna kadar, insan hakları sadece devletlerin iç meselesi olarak görülmüş, bundan daha ileriye gidememiştir. Ne zaman ki II. Dünya Savaşı yaşanmış, birçok insan sebepsiz yere hayatını kaybetmiş ve dünya düzeni bozulmuş, işte o zaman insan hakları konusunda ulusal korumanın yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Savaşın sonunda yaşanan acımasız tablo, insanın insan olarak bir değeri olduğu ve onurlu, saygın bir şekilde yaşamak için bu hakların ciddi şekilde korunması gerektiğini ön plana çıkarmıştır.

İnsan haklarının uluslararası alanda korunması konusunda ilk adımı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ni imzalayarak Birleşmiş Milletler atmıştır. Bildiri ile birlikte ilk defa hak ve özgürlükler konusunda kapsamlı bir liste hazırlanmıştır. Her ne kadar dünya devletleri tarafından yüksek ideal değerler olarak görülse de, Sözleşme olmadığı için, tarafları yükümlülük altına sokma ya da düzenlenen hak ve özgürlüklere saygı gösterilip gösterilmediğini denetleme gibi bir yetkisi olmayan Bildiri etkin bir koruma sağlayamamıştır. Bunun üzerine BM, bu konuda daha başka sözleşmeler de imzalayarak, çalışmalarını devam ettirmiştir. Ancak istenen sonuca ulaşamamıştır.

Bu sırada II. Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribatı daha fazla hisseden Avrupalı devletler arasında bir birlik kurma düşüncesi güçlenmeye başlamıştır. Ortak değerleri paylaşan ve batı anlayışını savunan devletlerin biraraya gelmesi sonucu Avrupa Konseyi kurulmuş, hukukun üstünlüğü ve insan hak ve özgürlüklerine saygı ilkelerini ön plana çıkarmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda Konsey'in ilk girişimi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin imzalanması olmuştur.

Sözleşme, hak ve özgürlükler listesi bakımından çok kapsamlı olarak hazırlanmamıştır. Ancak bu eksikliğini farklı tarihlerde imzalanan Ek Protokollerle gidermeye çalışmıştır. Sui generis bir Sözleşme olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni, klasik anlamda sözleşmelerden ayıran en önemli özellik, getirdiği etkin denetim mekanizmasıdır. Sözleşme'yi imzalamakla birlikte taraf devletler, hem kendi vatandaşları, hem de ülke sınırları içerisinde yaşayan yabancılar açısından düzenlenen hak ve özgürlükleri tanıma yükümlülüğü altına girmişlerdir. Sözleşme'de öngörülen denetim mekanizması, kendiliğinden harekete geçmemekle birlikte, yapılan devlet başvuruları ya da bireysel başvurular sonucu devreye girmektedir. Özellikle 1 Kasım 1998 tarihinde 11 Nolu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte, denetim mekanizmasında köklü değişiklikler yapılmış, tamamen yargısal ve tam zamanlı çalışan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi denetim mekanizmasının tek sorumlu organı haline gelmiştir.

Denetim mekanizması dışında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uluslararası hukuka kazandırdığı bir başka yenilik de bireyin de devlet gibi uluslararası hukukun süjesi haline gelmesidir.

Hak ve özgürlüklerin korunması konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin üstlendiği görev ikincil niteliktedir. Mahkeme'ye başvurabilmek için öncelikle iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir. Eğer iç hukuktan bir sonuç elde edilememişse, o zaman Mahkeme'ye başvurma olanağı doğmaktadır.

Mahkeme'nin verdiği kararlar, Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediğine ilişkin tespit kararlarıdır. Sözleşme'ye aykırılığı saptanan işlemlerin iptal edilmesi ya da değiştirilmesi, Mahkeme'nin yetki alanında değildir. Mahkeme'nin yetkisi, ihlal tespiti yapmak ve gerekli durumlarda tazminata hükmetmekle sınırlıdır.

Mahkeme kararları kesindir ve taraflar için bağlayıcıdır. Sözleşmeci devletler, bu kararların gereğini yerine getirmekle yükümlüdürler. Ancak verilen kararların nasıl uygulanması gerektiği konusunda herhangi bir zorunluluk olmayıp, devletlere bu konuda serbesti tanınmıştır. Uygulamaya baktığımızda ise, Sözleşmeci tarafların Mahkeme kararları doğrultusunda gerek mevzuat değişikliği yaparak, yeni düzenlemeler yoluyla Sözleşme ve ulusal hukuk arasındaki uyumu sağlamak bağlamında, gerekse bireylerin mağduriyetlerini gidermek amacıyla yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurarak, önlemler aldıkları görülmektedir. Hükmedilen tazminatlar konusunda da gereken hassasiyet gösterilmekte ve miktarlar her ne kadar yüksek olsa da, gecikme yaşanmadan ödemeler yapılmaktadır.

Kurulduğu ilk yıldan beri Avrupa Konseyi üyesi olan Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamakla insan hakları konusundaki duyarlı tavrını dünya kamuoyu önünde gözler önüne sermiştir. İç hukukumuzun bir parçası olan Sözleşme'ye hukuk sistemimizde ayrıcalıklı bir yer tanınmıştır.

Uluslararası hukuk- iç hukuk ilişkisinde, monist görüşü benimseyen Türkiye, ulusal hukuk ile uluslararası hukukun bir bütün oluşturduğunu ve aynı normlar hiyerarşisinde yer aldığını savunmaktadır. Bu konudaki genel tavır, Sözleşme için de geçerlidir. Sözleşme'nin normlar hiyerarşisinde yerinin neresi olduğu konusu ise tartışmalıdır. Bu konuda farklı görüşler mevcuttur. Bazılarına göre Sözleşme, kanunlara eşdeğer, bazılarına göre kanunların üstünde bir yere sahiptir.

Anayasa'nın 90. maddesi 5.fıkrasına göre, "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz." Her ne kadar Anayasa' da "kanun hükmündedir" ifadesi kullanılsa da, Anayasa'ya aykırılığın ileri sürülememesinden dolayı, kanunlardan farklı bir yere sahip olduğu sonucu çıkarılması mümkündür.

Sözleşme'ye taraf devletler açısından ise farklı uygulamalar söz konusudur. İngiltere, İrlanda, Danimarka gibi düalist görüşü benimseyen devletler, Sözleşme ve iç hukukun aynı normlar hiyerarşisinde yer almadığını ve dolayısı ile Sözleşme'nin iç hukukun bir parçası olmadığını savunmaktadırlar. Monist görüşü benimseyen devletler ise, Sözleşme'yi iç hukuklarına dahil etmekte olup, normlar hiyerarşisindeki yeri konusunda farklı görüşlere yer vermektedirler. Hollanda ve

İspanya Sözleşme'yi Anayasa'nın üzerinde; Avusturya Anayasa'ya eşdeğer; Fransa, Belçika, Yunanistan yasanın üzerinde; Almanya, İtalya, İsviçre yasa düzeyinde gören ülkeler arasında yer almaktadır.

Türk hukuk sistemi açısından Sözleşme, kanunlardan üstün bir yere sahip olup, iç hukukta ulusal yasalarımız gibi doğrudan uygulanabilme özelliği taşımaktadır. Her ne kadar uygulamada Sözleşme'ye çok sık başvurulmamakta ise de, Yüksek Mahkemelerimizden gerek Anayasa Mahkemesi, gerek Danıştay, karar aşamasında Sözleşme'ye atıfta bulunmakta ve destek norm olarak Sözleşme'den yararlanmaktadır.

Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirme konusunda ciddi bir tavır takınan ülkemiz, iç hukukumuzun Sözleşme ile uyumunu sağlamak amacıyla pek çok mevzuat değişikliği yaparak, yeni yasal düzenlemelere imza atmıştır. Uyum paketleri çerçevesinde sürdürülen bu çalışmalar, somut etkilerini göstermeye başlamıştır. İstatiksel verilere göre, Türkiye hakkında yapılan ihlal başvurusu sayısı 2002 yılında 3887 iken, 2003 yılında bu sayı 2616'ya kadar düşmüştür.

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'nin önüne bir engel olarak sürülen insan hakları, oluşturulan yeni kurum ve komisyonlar sayesinde kurumsal yapısını güçlendirme yolunda büyük adımlar atmaktadır. Bu konuda çalışmalarını yılmadan ve hızla sürdüren ülkemizin, yakın bir zamanda bu engeli ortadan kaldıracağı inancını taşımaktayım.

EKLER

EK-1: AVRUPA KONSEYİ'NE ÜYE ÜLKELER

Almanya	13.07.1950	İtalya	05.05.1949
Andora	10.11.1994	İzlanda	09.03.1950
Arnavutluk	13.07.1995	Letonya	10.02.1995
Avusturya	16.04.1956	Lihtenştayn	23.11.1978
Azerbaycan	25.01.2001	Litvanya	14.05.1993
Belçika	05.05.1949	Lüksemburg	05.05.1949
Bosna Hersek	24.02.2002	Macaristan	06.11.1990
Bulgaristan	07.05.1992	Makedonya	09.11.1995
Çek Cumhuriyeti	30.06.1993	Malta	29.04.1965
Danimarka	05.05.1949	Moldova	13.07.1995
Ermenistan	25.01.2001	Norveç	05.05.1949
Estonya	14.05.1993	Polonya	26.11.1991
Finlandiya	05.05.1989	Portekiz	22.09.1976
Fransa	05.05.1949	Romanya	07.10.1993
Güney Kıbrıs Rum Yön.	24.05.1961	Rusya	28.02.1996
Gürcistan	27.04.1999	San Marino	16.11.1988
Hırvatistan	06.11.1996	Sırbistan	03.04.2003
Hollanda	05.05.1949	Slovakya	30.06.1993
İngiltere	05.05.1949	Slovenya	14.05.1993
İrlanda	05.05.1949	Türkiye	09.08.1949
İspanya	24.11.1977	Ukrayna	09.11.1995
İsveç	05.05.1949	Yunanistan	09.08.1949
İsviçre	06.05.1963		

Kaynak:

http://www.coe.int/T/E/Com/About_Coe/Member_States/default.asp/05.02.2004

EK-2: YILLARA GÖRE AİHM' YE (ÖNCELERİ KOMİSYONA) YAPILAN BAŞVURU SAYISI

	1955-1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	TOPLAM
Geçici Dosyalar	22158	3150	3007	2831	2869	3675	4108	4900	4942	5550	5875	9323	9968	10201	12043	12469	16353	20399	153921
Kaydedilen Başvurular	10210	499	586	596	706	860	1009	1445	1657	1648	1861	2037	2944	3841	4758	4750	5981	8396	53424
Alınan Kararlar	9548	436	582	582	511	590	654	1338	1216	1659	1704	1765	2372	2990	3400	3777	4420	4250	41794
Reddedilen veya Listedен Silinen Başvurular	9251	407	528	512	469	559	602	1243	1065	1441	1515	1547	1789	2182	2776	3073	3658	3519	36136
Hakkında Kabul Edilebilirlik Kararı Verilen Başvurular	297	29	54	70	42	31	52	95	151	217	189	218	582	807	624	703	762	731	5654
Esastan İnceleme Verilen Ret Kararları	8	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0	12
AİHM' nin Verdiği Kararlar	61	15	18	11	17	32	26	25	30	72	81	60	50	56	72	106	105	177	1014

Kaynak: <http://www.adalet.gov.tr/istatistik/istatistik.htm/06.02.2004>

EK-3: AİHM' NİN 01.11.1998 - 31.10.2000 TARİHLERİ ARASINDA**ALDIĞI KARARLARIN DEVLETLERE GÖRE DAĞILIŞI**

Devlet	Karar Sayısı	Adil Tatminle Sonuçlanan Davalar	Dostça Çözümle Sonuçlanan Davalar	Düşürülen Davalar
Arnavutluk	-	-	-	-
Almanya	5	-	1	-
Andora	-	-	-	1
Avusturya	15	-	2	-
Belçika	3	-	1	-
Bulgaristan	4	-	-	-
Kıbrıs	3	-	1	-
Hırvatistan	-	-	-	-
Danimarka	1	-	4	-
İspanya	5	-	2	-
Estonya	-	-	1	-
Finlandiya	5	-	-	1
Fransa	65	-	12	2
Gürcistan	-	-	-	-
Yunanistan	17	2	3	1
Macaristan	2	-	-	-
İrlanda	-	-	-	-
İzlanda	-	-	2	-
İtalya	173	1	181	2
Letonya	-	-	-	-
Lihtenştayn	1	-	-	-

Litvanya	4	-	1	-
Lüksemburg	1	-	-	-
Makedonya	-	-	-	-
Malta	3	-	-	-
Moldova	-	-	-	-
Norveç	3	-	-	-
Hollanda	3	-	2	-
Polonya	12	-	-	5
Portekiz	18	-	10	-
Romanya	5	-	-	-
İngiltere	31	2	7	2
Rusya	-	-	-	-
San Marino	3	-	-	-
Slovakya	3	-	3	-
Slovenya	1	-	-	-
İsveç	2	-	1	-
İsviçre	3	-	1	-
Çek Cumhuriyeti	5	-	-	-
Türkiye	36	-	2	2
Ukrayna	-	-	-	-
TOPLAM	430	5	237	16

Kaynak: <http://www.adalet.gov.tr/istatistik/sema3.htm/06.02.2004>

**EK-4: AİHM' YE TÜRKİYE' DEN YAPILAN BAŞVURULARIN
KONULARINA GÖRE DAĞILIMI**

(1 AĞUSTOS 2000 TARİHİ İTİBARIYLA)

SIRA NO	BAŞVURULARIN KONUSU	SAYISI
1	Kamulaştırma Bedellerinin Geç Ödenmesi	455
2	Köy Yakma ve Boşaltma	418
3	İşkence ve Gözaltı Süresinin Uzunluğu	350
4	Kayıp - Faili Meçhul ve Yaşam Hakkı	134
5	Düşünce ve İfade Özgürlüğü	75
6	Adil Yargılama Hakkı	94
7	Y. A. Ş. Kararıyla T. S. K.' den Uzaklaştırılan Subaylar	62
8	Mülteci Başvurusu	22
9	Sendika Hakkı ve Parti Kapatma	13
10	Yürürlükte Olmayan Kanun Uygulaması	2
11	Özel Hayat ve Konut Dokunulmazlığı	3
	TOPLAM	1.628

NOT: Yukarıdaki başvurular dışında Kıbrıs Rum Yönetimi Türkiye aleyhinde devlet başvurusunda bulunmuştur. Ayrıca Rum kesiminden 2250 kişi bireysel başvurusu yapmışlardır. Bunların çoğu toplu olduğu için, toplam başvuru sayısı verilen rakamdan daha düşüktür.

Kaynak: <http://www.adalet.gov.tr/istatistik/sema4.htm/06.02.2004>

EK-5: AİHM' NİN TÜRKİYE HAKKINDA KARARLARI**(1 AĞUSTOS 2000 TARİHİ İTİBARIYLA)**

SIRA NO	ADI VE SOYADI	İHLAL EDİLEN MADDE	AÇIKLAMA	KARAR TARİHİ
1	YAĞCI ve SARGIN	Söz. 6/1. - 5/3. Mad.	Adil Yargılama, Kişi Güvenliği	08.06.1995
2	SADİ MANSUR	Söz. 6/1. - 5/3. Mad	Adil Yargılama, Kişi Güvenliği	08.06.1995
3	MİTAF / MÜFTÜOĞLU	Söz. 6/1. Mad.	Adil Yargılama, Kişi Güvenliği	25.03.1996
4	AKDUVAR ve DİĞERLERİ	Söz. 25/1-8. 1.Protokol 1. Mad.	Kişisel Başvuruyu Engelleme, Mülkiyet Hakkı	16.09.1996
5	ZEKİ AKSOY	Söz. 3.-5/3.-13. Mad.	Kötü Muamele, Kişi Güvenliği, Hak Arama Özgürlüğü	18.12.1996
6	LOİZİDOU	1. Protokol. 1. Mad.	Mülkiyet Hakkı	28.07.1998
7	FARUK KALAÇ	Söz. 3. Mad.	İhlal Bulunmadığı	01.07.1997
8	AKKUŞ	Söz. 6/1.Mad.	Mülkiyet Hakkı	09.07.1997
9	MEHMET ERDAGÖZ(1)	Söz. 3. Mad.	Kötü Muamele	22.09.1997
10	SALİH ÇETİN	Söz. 6/1. Mad.	Adil Yargılanma	24.09.1997
11	ŞÜKRAN AYDIN	Söz. 3.-13. Mad.	Kötü Muamele	25.09.1997
12	SIRRI SAKIK ve DİĞERLERİ	Söz. 5/3. - 5/4. - 5/5. Mad.	Kişi Güvenliği	26.11.1997
13	MEHDİ ZANA	Söz. 6/1-6/3-c. Mad.	Adil Yargılama	25.11.1997
14	AZİZE MENTEŞ	Söz. 8.-13. Mad.	Hak Arama Özgürlüğü	28.11.1997
15	BİRLEŞİK KOMİNİST PARTİ	Söz. 11. Mad.	Dernek Kurma Hakkı	30.01.1998
16	MEHMET KAYA	Söz. 13.-2. Mad.	Yaşam Hakkı, Hak Arama Özgürlüğü	19.02.1998

17	KOÇERİ / KURT	Söz. 5. -3.- 13.-25/1. Mad.	Kişi Güvenliği, Kötü Muamele, Hak Arama Özgürlüğü	25.05.1998
18	İSMET GÜNDEM	Söz. 6. Mad.	İhlal Bulunmadığı	25.05.1998
19	KEJE SELÇUK ve İSMET ASKER	Söz. 8. 3.13. Mad. 1. Pro. 1. Mad.	Aile Hayatının Korunması, Kötü Muamele, Hak Arama	24.04.1998
20	SOSYALİST PARTİ	Söz. 11. Mad.	Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü	25.04.1998
21	SALİH TEKİN	Söz. 3.13. Mad.	Kötü Muamele Yasağı, Hak Arama Özgürlüğü	09.06.1998
22	İBRAHİM İNCAL	Söz. 10.-6/1. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	09.06.1998
23	HÜSEYİN GÜLEÇ	Söz. 2. Mad.	Yaşam Hakkı	27.07.1998
24	MUHARREM ERGİ	Söz. 2., 13., 25/1	Yaşam Hakkı, Hak Arama Özgürlüğü, Kişisel Başvuruyu Engelleme	28.07.1998
25	HAŞİM EŞREF YAŞA	Söz. 2.- 13.Mad.	Yaşam Hakkı, Hak Arama Özgürlüğü	02.09.1998
26	HÜSEYİN DEMİR ve DİĞERLERİ	Söz. 5/3. Mad.	Kişi Güvenliği	23.09.1998
27	GÜLTEN AYTEKİN	Söz. 1. Protokol 1. Mad.	İhlal Bulunmadığı	23.09.1998
28	MEVLÜT AKA	1. Protokol 1. Mad.	Mülkiyet Hakkı	23.09.1997
29	M. CENGİZ ÇIRAKLAR	Söz. 6. Ve 4. Mad.	Adil Yargılama	28.10.1998
30	MOLİN İNŞAAT	Söz. 6/1. Mad.	Adil Yargılama	1998
31	YÜKSEL YAĞIZ	Söz. 3. Mad.	Kötü Muamele	1998
32	SARİYE OĞUR	Söz. 2. Mad.	Yaşam Hakkı	20.05.1999
33	MEHMET ERDAGÖZ(2)	Söz. 3. Mad.	İhlal Bulunmadığı	22.10.1997

34	GÜNAY ARSLAN	Söz. 10. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü	08.07.1999
35	HÜSEYİN KARATAŞ	Söz. 10. - 6. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	08.07.1999
36	HALUK GERGER	Söz. 10. - 6. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	08.07.1999
37	SELMA TANRIKULU	Söz. 2., 13., 25/1 Mad.	Yaşam Hakkı, Hak Arama Özgürlüğü, Kişisel Başvuruyu Engelleme	08.07.1999
38	FİKRET BAŞKAYA ve MEHMET SELİM OKÇUOĞLU	Söz. 10. - 6. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	08.07.1999
39	İZZET ÇAKICI	Söz. 2.,3.,5.,13. Mad.	Kişi Güvenliği, Kötü Muamele, Hak Arama Özgürlüğü	08.07.1999
40	ÜMİT ERDOĞDU ve SELAMİ İNCE	Söz. 10. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü	08.07.1999
41	MÜNİR CEYLAN	Söz. 10. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü	08.07.1999
42	EDİP POLAT	Söz. 10. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü	08.07.1999
43	AHMET ZEKİ OKÇUOĞLU	Söz. 10. ve 6. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	08.07.1999
44	YÜCEL ÖZDEMİR ve KAMİL TEKİN SÜREK	Söz. 10. - 6/1 Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	08.07.1999
45	KAMİL TEKİN SÜREK(1)	Söz. 10. - 6. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	08.07.1999

46	KAMİL TEKİN SÜREK(2)	Söz. 10. - 6. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	08.07.1999
47	KAMİL TEKİN SÜREK(3)	Söz. 10. - 6. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	08.07.1999
48	KAMİL TEKİN SÜREK(4)	Söz. 10. - 6. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	08.07.1999
49	ÜNSAL ÖZTÜRK	Söz. 10. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü, Adil Yargılama	28.09.1999
50	MEVLÜT İLİK(ÖZDEP)	Söz. 11. Mad.	Dernek Kurma ve Toplantı Özgürlüğü	08.12.1999
51	SKOUTARIDOU(KIBRIS)	-----	Kayıttan Silme Kararı	17.12.1999
52	CEMİL KILIÇ	Söz. 2. ve 13. Mad.	Yaşam Hakkı, Hak Arama Özgürlüğü	28.03.2000
53	MAHMUT KAYA	Söz. 2. ve 13. Mad.	Yaşam Hakkı, Hak Arama Özgürlüğü	28.03.2000
54	ÖZGÜR GÜNDEM	Söz. 10. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü	16.03.2000
55	SEVTAP VEZNEDAROĞLU	Söz. 3. Mad.	Kötü Muamele	11.04.2000
56	İSMAİL ERTAK	Söz. 2. Mad.	Yaşam Hakkı	09.05.2000
57	MEHMET TİMURTAŞ	Söz. 2. Mad.	Yaşam Hakkı	13.06.2000
58	NASİR İLHAN	Söz. 2.,3.,13. Mad.	Kötü Muamele, Hak Arama Özgürlüğü	27.06.2000
59	BEHİYE SALMAN	Söz. 2.,3.,13. Mad.	Kötü Muamele, Hak Arama Özgürlüğü	27.06.2000

60	ÜMİT ERDOĞDU(2)	Söz. 10. Mad.	Düşünce Açıklama Özgürlüğü	2000
61	RIZA DİNÇ	Söz. 5/3. 5/2. Mad.	Kişi Güvenliği	2000
62	HÜSEYİN ŞİMŞEK	Söz. 5. Mad.	Kişi Güvenliği	2000
63	LAÇİN DURANLI ve DİĞERLERİ	Söz. 1. Protokol 1. Mad.	Mülkiyet Hakkı	2000

Kaynak: <http://www.adalet.gov.tr/istatistik/sema5.htm/06.02.2004>

EK-6: AİHM KARARLARINDA HÜKMEDİLEN TAZMİNAT KARARLARI**(04.08.2000 TARİHİ İTİBARIYLA)****TAZMİNAT MİKTARI****(DÖVİZ OLARAK)**

Sıra No	BAŞVURUNUN ADI	Manevi Tazminat	Maddi Tazminat	Yargılanma Giderleri
1	YAĞCI ve SARGIN - 2		128.000.FF	
2	SADİ MANSUR		45.000.FF	
3	MİTAP ve MÜFTÜOĞLU		100.000.FF 175.000.FF	
4	YÜKSEL YAĞIZ (Delegeler Kom. Kar.)	200.000.FF		25.000.FF
5	AKDİVAR ve DİĞERLERİ		200.012.İS 14.095.FF	
6	ZEKİ AKSOY		366.172.FF	
7	LOİZİDOU DAVASI		875.000.\$	
8	FARUK KALAÇ	İHLAL YOK KARARI		
9	SARIYE AKKUŞ		29.694.FF	
10	ŞÜKRAN AYDIN		25.000.İS 19.145.FF	37.360.İS
11	SIRRI SAKIK		400.000.FF	
12	MEHDİ ZANA	40.000.FF		9.020.FF
13	AZİZE MENTEŞ		92.000.İS	245.779.FF
14	T. B. K. P. DOSYASI		120.000.FF	
15	MEHMET KAYA		10.000.İS	
16	KOÇERİ KURT	25.000.FF		15.000.İS
17	İSMET GÜNDEM	İHLAL YOK KARARI		
18	ASKER ve SELÇUK		60.169.İS	18.011.İS 16.093.FF
19	SOSYALİST PARTİ		100.00.FF	

20	SALİH TEKİN		10.000.İS	15.000.İS
21	İBRAHİM İNCAL		45.000.FF	
22	HÜSEYİN GÜLEÇ		60.000.FF	
23	MUHARREM ERGİ		18.000.İS	
24	HAŞİM EŞREF YAŞA	6.000.İS		12.000.İS
25	DEMİR - KAPLAN - SÜSİN		70.000.FF	
26	GÜLTEN AYTEKİN	İHLAL YOK KARARI		
27	MEVLÛT AKA		10.557.\$	
28	CENGİZ ÇIRAKLAR		TAZMİNATA HÜKMEDİLMEMİŞTİR	
29	SARIYE OĞUR	100.000.FF		
30	MEHMET ERDAGÖZ (2)	İHLAL YOK KARARI		
31	GÜNAY ARSLAN	30.000.FF		15.000.FF
32	HÜSEYİN KARATAŞ	40.000.FF		20.000.FF
33	HALUK GERGER	40.000.FF		20.000.FF
34	SELMA TANRIKULU	15.000.İS	15.000.İS	
35	FİKRET BAŞKAYA	40.000.FF	67.400.FF	22.000.FF
	M. SELİM OKÇUOĞLU	45.000.FF	17.400.FF	15.000.FF
36	İZZET ÇAKICI	25.000.İS	14.000.İS	20.000.İS
37	ÜMİT ERDOĞDU	30.000.FF		10.000.FF
	SELAMİ İNCE	30.000.FF		10.000.FF
38	MÜNİR CEYLAN	40.000.FF		15.000.FF
39	EDİP POLAT	40.000.FF	1.415.\$	20.000.FF
40	AHMET ZEKİ OKÇUOĞLU	40.000.FF		20.000.FF
41	YÜCEL ÖZDEMİR	30.000.FF	8.000.FF	15.000.FF
	KAMİL TEKİN SÜREK	30.000.FF		15.000.FF
42	KAMİL TEKİN SÜREK (1)		10.000.FF	
43	KAMİL TEKİN SÜREK (2)	30.000.FF	13.000.FF	15.000.FF

44	KAMİL TEKİN SÜREK (3)			15.000.FF
45	KAMİL TEKİN SÜREK (4)	30.000.FF	3.000.FF	15.000.FF
46	ÜNSAL ÖZTÜRK		10.000\$	20.000FF
47	MEVLÜT İLİK (ÖZDEP)	30.000.FF		40.000FF
48	ERDAGÖZ - 1 (Delegeler Kom. Kar.)		310.000.FF	
49	SALİH ÇETİN (Delegeler Kom. Kar.)		25.000.FF	7.000.İS
50	MOLİN İNŞAAT (Delegeler Kom. Kar.)		60.000.FF	10.000.FF
51	SKOUTARIDOU (KIBRIS)	KAYITTAN SİLME KARARI		
52	CEMİL KILIÇ	17.250.İS		20.000.İS
53	MAHMUT KAYA	17.500.İS		22.000.İS
54	ÖZGÜR GÜNDEM		(9.000.000.000.TL) + 10.000.İS	16.000.İS
55	SEVTAP VEZNEDAROĞLU	2.000.\$		1.000.\$
56	İSMAİL ERTAK	15.000.İS	20.000.İS	12.000.İS
57	RIZA DİNÇ (Delegeler Kom. Kar.)	20.000.FF		15.000.FF
58	HÜSEYİN ŞİMŞEK (Delegeler Kom. Kar.)		10.000.FF	
59	MEHMET TİMURTAŞ	30.000.İS		20.000.İS
60	NASIR İLHAN	25.000.İS	80.000.İS	17.000.İS
61	LAÇİN TURANLI ve DİĞ. (Delegeler Kom. Kar.)	60.000\$ TAZMİNATIN YÜKSEK OLDUĞU İÇİN DELEGELER KOMİTESİNE İTİRAZ EDİLMİŞ VE BU NEDENLE ERTELENMİŞTİR		
62	ÜMİT ERDOĞDU	20.000.FF	6.000.FF	20.000.FF

63	BEHİYE SALMAN	35.000.İS	39.000.İS	21.544.İS
	İNGİLİZ STERLİNİ	AMERİKAN DOLARI	FRANSIZ FRANGI	TÜRK LİRASI
TOPLAM TAZMİNAT	1.001.474.İS	899.962.\$	3.934.796.FF	9.000.000.000.TL

Kaynak: <http://www.adalet.gov.tr/istatistik/sema6.htm/06.02.2004>

KAYNAKÇA

- ALDERSON, J;** *İnsan Hakları ve Polis, Çev: İhsan Kuntbay, TODAİE Yayınları No: 232, Ankara, 1984*
- AKIN, İlhan F.;** *Kamu Hukuku, Beta Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1987*
- AKILLIOĞLU, Tekin;** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başvuru Bilgileri, İmaj Yayınları, Ankara, 2002*
- AKILLIOĞLU, Tekin;** *İnsan Hakları I, İHM Yayınları No: 17, Ankara, 1995*
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz;** “Türk Anayasa Mahkemesi’nin Hukuk Devleti Anlayışı”, *Hukuk Devleti*, Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi Yayınları:4, Afa Yayınları, İstanbul, 1998
- ATAR, Yavuz;** “Ulusal ve Uluslararası Düzeyde İnsan Haklarının Korunması Mekanizması”, *Yeni Türkiye-İnsan Hakları Özel Sayısı II*, sayı: 22, Tem.-Ağ.1998
- BATUM, Süheyl;** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3761, Fakülte Yayın No: 702, İstanbul, 1993*
- BEDDARD, Ralph;** *Human Rights and Europe, Cambridge University Press, Third Edition, Cambridge, 1995*
- BIÇAK, Vahit;** “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü”
<http://www.geocities.com/vbicak/izmirbar.htm>
03.10.2003
- BIÇAK, Vahit;** “Yeni Yapısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi”,
<http://www.geocities.com/vbicak/art2.htm/02.10.2003>

- ÇAVUŞOĞLU, Naz;** *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine*, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Özel Dizi No: 1, Ankara, 1994
- ÇEÇEN, Anıl;** *İnsan Hakları*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994
- ÇELİK, Edip F.;** *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2197, Hukuk Fakültesi Yayın No: 498, İstanbul, 1977
- DAĞI, İhsan D.-**
- POLAT, Necati;** *Demokrasi ve İnsan Hakları El Kitabı*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1999
- DAVRAN, Zeynep;** “İnsan Haklarının Düşünsel Temelleri, İnsan Haklarının Gelişimi, *Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)*, Bilimsel Toplantı Serileri:9, Ankara, 1999
- DIJK, Pieter van;** “Uluslararası İnsan Hakları Normlarının Ülke Uygulamalarındaki Gelişimi: Hollanda Yargısının Tutumu”, *İnsan Haklarının Gelişimi*, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Bilimsel Toplantı Serileri:9, Ankara, 1999
- DIJK, Pieter van-**
- HOOF, G.J.H. van;** *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Kluwer Law International Publishers, Third Edition, The Hague, The Netherlands, 1998
- DOĞRU, Osman;** “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkileri”, *Anayasa Yargısı (17)*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No:42, Ankara, 2000
- DONAY, Süheyl;** *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2955, Hukuk Fakültesi Yayın No: 647, İstanbul, 1982

- DONNELLY, Jack;** *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Çev.: M.Erdoğan-L.Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995
- DÖNER, Ayhan;** *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, 1.b., Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003
- DUMAN, İlker Hasan;** *1982 Anayasasında İnsan Haklarına Saygılı Devlet*, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997
- ERDOĞAN, Mustafa;** *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2003
- ERGİN, Berin;** “İnsan Hakkı Olarak Doğru Yargılanma ve Bağımsız Yargı”, *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt:73, Sayı: 10-11-12, İstanbul, 1999
- EROĞUL, Cem;** “Altıncı Anayasa Değişikliği”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt:XXV, Sayı:231, Ankara, Kasım-Aralık 2001
- GEMALMAZ,**
Mehmet Semih; *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yayınları, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2001
- GEMALMAZ,**
Mehmet Semih; “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi/Protokolleri ve Öngörülen Denetim Sistemi”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:8, Sayı:27, Gazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Yayınları, Ankara, 1997
- GEMALMAZ,**
Mehmet Semih; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri Ders Notları*, Süheyl Batum, İÜHF Yayınları, No:702, İstanbul, 1993
- GOMIEN, Donna;** *AİHS Kısa Rehberi*, Çev: B. Bıçakçı, Renk Yayınları, İstanbul, 1995

- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz;** “11 Nolu Protokol’den Sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, *Yeni Türkiye-İnsan Hakları Özel Sayısı II*, Sayı:22, İstanbul, Tem.-Ağ., 1998
- GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz**
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 3.Baskı, Ankara, 2002
- GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz**
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996
- GÖZLER, Kemal;** “İnsan Hakları Normlarının Anayasaüstütlüğü Sorunu”, *Türkiye’de İnsan Hakları*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları no:18, TODAİE Yayın no:301, Ankara, 2000
- GÖZLÜGÖL, Said Vakkas;** “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzda Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, Konya, 1999
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Ankara, 1997
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi Yayınları, 6.baskı, Ankara, 1993
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** “Uluslararası Antlaşmaların İç Hukuktaki Yeri”, *İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1992

- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** “Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na Kimler Kime Karşı Başvurabilir?”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt.12, TODAİE Yayınları, Ankara, 1991
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** “AİHK’ya Başvuru Süresi”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt:10, TODAİE Yayınları, Ankara, 1990
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** “Bireysel Başvuru ve İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt: 10-11, TODAİE Yayınları, 1988-1989
- GÜLMEZ, Mesut;** “İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Ulaştığı Nokta”, *Farklı Bakış Tarzlarıyla İnsan Hakları Uygulamaları*, A.P.K. Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 139, Ankara, 2000
- GÜLMEZ, Mesut;** *İnsan Haklarının Uluslararası Korunması*, TODAİE Yayınları: 271, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi:13, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Elkitapları Dizisi:4, Ankara, 1996
- Günlük Yaşamda İnsan Hakları-AK’nın İnsan Hakları Alanındaki Çalışmalarının Etkisi,** TODAİE Yayın No: 277, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayın No: 14, Ankara, 1997
- HACIHAFIZOĞLU, Dinçer;** “İnsan Hakları Andlaşmalarının Türk İç Hukukundaki Yeri ve Uygulaması”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 1995

- HEFFERNAN, Liz;** “A Comparative View of Individual Petition Procedures under the European Convention on Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights”, *Human Rights Quarterly*, The Johns Hopkins University Press, Volume: 19, Number: 1, February 1997
- İLKİZ, Fikret;** “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İfade Özgürlüğü”, *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt:73, Sayı: 4-5-6, İstanbul, 1999
- KABOĞLU, İbrahim Ö.;** *Özgürlükler Hukuku*, Afa Yayınları, Güncelleştirilmiş 5. Baskı, İstanbul, 1999
- KABOĞLU, İbrahim Ö.;** “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, *Hukuk Devleti*, Hazırlayan:Hayrettin Ökçesiz, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi Yayınları:4, Afa Yayınları, İstanbul, 1998
- KAPANİ, Münci;** *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınları, Ankara,1996
- KAPANİ, Münci;** *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993
- KARAKAŞ, A.İşıl;** “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yaşam Hakkı: Mc Cann’dan Kaya Kararına”, *Türkiye’de İnsan Hakları*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları no:18, TODAİE Yayın no:301, Ankara, 2000
- KORKUSUZ, M.Refik;** *Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler*, Özrenk Yayınları, İstanbul, 1998
- KUÇURADİ, Ioanna;** “İnsan Hakları Düşüncesinin Işığında İnsan Hakları Belgeleri”, *Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)*, Bilimsel Toplantı Serileri:9, Ankara, 1999

- KUZU, Burhan;** “Türkiyede Anayasal Planda ve Uygulamada İnsan Hak ve Hürriyetlerine Genel Bir Bakış”, *İnsan Hakları Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayın No: 1, Hukuki Araştırmalar Derneği İstanbul Şubesi Yayın No:1, Birinci Basım, İstanbul, Haziran 1995
- LÜTEM, İlhan;** *Devletler Hukuku Dersleri I*, Balkanoğlu Yayınları, Ankara, 1956
- MEMİŞ, Emin;** “İnsan Hakları Avrupa Standardı ve İç Hukuk Etkileşimi Analizleri”, *Anayasa Yargısı (17)*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No:42, Ankara, 2000
- MERAY, Seha L.;** *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Sayı:117-99, Ankara, 1960
- MUMCU, Ahmet;** “Türkiye’de İnsan Haklarının Dünü ve Bugünü”, *Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)*, Bilimsel Toplantı Serileri:9, Ankara, 1999
- ÖZBUDUN, Ergun;** *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, 1992
- ÖZDEK, E. Yasemin;** “İnsan Haklarında Gelişmeler: AIHS’ye İlişkin 11 no’lu Protokol ve Ulusal Azınlıkların Korunması Üzerine Çerçeve Sözleşme”, *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, cilt:16, Ankara, 1994
- ÖZDEK, E. Yasemin;** *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, TODAİE Yayınları No:249, Ankara, 1993
- PARLA, Taha;** *Türkiye’nin Siyasal Rejimi (1980-1989)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
- PAZARCI, Hüseyin;** *Uluslararası Hukuk Dersleri*, I.Kitap, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992

- POLAT, Alim;** “Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na Başvuru Hakkı ve Divanın Zorunlu Yetkisi”, *Hukuki Araştırmalar Bilimsel, Düşünsel ve Kültürel Araştırma Dergisi*, c.:1, sayı :1, Avrasya Yayıncılık, Ankara, 1998
- REİSOĞLU, Safa;** *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, Beta Yayınları, İstanbul, 2001
- ROBERTSON, A.H.-**
- MERRILLS, J.G.;** *Human Rights in Europe (A Study of the European Convention on Human Rights)*, Manchester Un. Press, Third Edition, Manchester and New York, 1993
- SENCER, Muzaffer;** “Birleşmiş Milletler Bağlamında İnsan Hakları”, *İnsan Hakları Yıllığı*, cilt:13, TODAİE- İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ankara, 1991
- SUNAY, Reyhan;** *İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara, 2001
- SUR, Melda;** *Uluslararası Hukukun Esasları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 09.1300, İzmir, 2000
- TANİLLİ, Server;** *Devlet ve Demokrasi-Anayasa Hukukuna Giriş*, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1982
- TANÖR, Bülent;** *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, BDS Yayınları, Genişletilmiş 3.Baskı, İstanbul, 1994
- TEZCAN, Durmuş-**
- ERDEM, Mustafa Ruhan-**
- SANCAKDAR, Oğuz;** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, Seçkin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2002
- TEZİÇ, Erdoğan;** *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1991

- TUNÇ, Hasan;** “Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve AİHM’nin Türkiye ile İlgili Örnek Karar İncelemesi”, *Anayasa Yargısı (17)*, Anayasa Mahkemesi Yayınları No:42, Ankara, 2000
- TÜRMEEN, Rıza;** “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin İç Hukumuza Etkileri”, *Anayasa Yargısı (17)*, Anayasa Mahkemesi Yayınları No:42, Ankara, 2000
- UZUN, Turgay;** “Uluslararası Alanda İnsan Haklarının Gelişimi, İdealler, Gerçekler ve Türkiye”, *Yeni Türkiye- İnsan Hakları Özel Sayısı II*, Sayı:22, İstanbul, Tem.-Ağ. 1998
- ÜNAL, Şeref;** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:89, Ankara, 2001
- ÜNAL, Şeref;** “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri” , *Anayasa Yargısı (17)*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No:42, Ankara, 2000
- ÜNAL, Şeref;** “İnsan Hakları”, *TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi-5*, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, Şubat 1998
- ÜNAL, Şeref;** *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997
- YILDIRIM, Kadir;** “Sözleşmenin ve Divan Kararlarının Uygulanma Niteliği”, *Anayasa Yargısı (17)*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No:42, Ankara, 2000
- YILDIRIM, Kadir;** *AİHS ile Divan Kararlarının Hukuksal Niteliği ve Taraf Devletlerde Uygulanması*, Kazancı Hukuk Yayınları, No: 155, İstanbul, 1997
- YILDIZ, Mustafa;** *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargısı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi; “Avrupa İnsan Hakları Hukukunun Niteliği ve Türk Hukuk Düzenindeki Yeri Üzerine”, *Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar*, Yıl:6, Sayı:27, 1997, s.66

<http://www.avrupakonseyi.org.tr/23.12.2003>

http://www.coe.int/T/E/abc/tr/TR_Hrleaflet.asp?L=TR/26.02.2003

http://www.coe.int/T/E/Com/About_Coe/Member_states/default.asp/05.02.2004

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ai/03.htm/29.01.2003>

<http://www.adalet.gov.tr/istatistik/istatistik.htm/06.02.2004>

<http://www.adalet.gov.tr/istatistik/sema2.htm/06.02.2004>

<http://www.adalet.gov.tr/istatistik/sema3.htm/06.02.2004>

<http://www.adalet.gov.tr/istatistik/sema4.htm/06.02.2004>

<http://www.adalet.gov.tr/istatistik/sema5.htm/06.02.2004>

<http://www.adalet.gov.tr/istatistik/sema6.htm/06.02.2004>

<http://www.basbakanlik.gov.tr/teskilat/insanhaklari/index.htm/07.04.2004>

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Sevtap ÇELİKCAN

Doğum Yeri : Yatağan-MUĞLA

Doğum Yılı : 1975

Medeni Hali : Evli

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1985-1992 : İzmir Bornova Anadolu Lisesi

Lisans 1992-1998 : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

1998-1999 : Avukatlık Stajı

2001- ..... : Araştırma Görevlisi